

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК
НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ
СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
(система безпеки підприємництва)**

Аналітична доповідь

Київ – 2011

УДК 334.722:373.61:316.334.23+35:34(477)
С 40

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилення на видання обов'язкове*

Автори:

Крутов В. В., д. ю. н., професор;
Пилипчук В. Г., д. ю. н., професор,
член-кореспондент НАПрН України

За редакцією к. політ. н. О. О. Котелянець

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

С 40 **Становлення і розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки України (система безпеки підприємництва): аналіз.** доп. / В. В. Крутов, В. Г. Пилипчук; за ред. О. О. Котелянець. – К. : НІСД, 2011. – 136 с.

ISBN 978-966-554-162-2

На основі системного аналізу та поєднання різних методологічних підходів висвітлено глобальні виклики й загрози, проблему рейдерства та інші загрози економічній діяльності підприємств; розкрито основні тенденції та проблеми становлення і розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки й системи безпеки підприємництва в Україні. Розроблено низку прикладних рекомендацій і пропозицій щодо розвитку законодавства України.

Доповідь обговорювалася під час засідання «круглого столу» «Проблеми становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки в Україні», організованого в Національному інституті стратегічних досліджень за участі Українського союзу промисловців і підприємців та Науково-дослідного центру правової політики Національної академії правових наук України.

Розраховано на підприємців і промисловців, керівників і фахівців державних органів, експертів і вчених, викладачів, аспірантів, студентів і всіх, хто цікавиться проблемами розбудови недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

ISBN 978-966-554-162-2

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2011

ВСТУП

Сучасна зовнішня і внутрішня політика України спрямована на забезпечення реалізації курсу щодо євроінтеграції та інтеграції у світову економічну спільноту на засадах рівноправного партнерства. За цих умов національна безпека України розглядається як один із пріоритетних напрямів державної політики та важлива передумова сталого розвитку суспільства.

За твердженнями фахівців Світового банку в їхньому відомому звіті «Вступаючи у XXI століття», основними чинниками якісних змін у житті суспільства є: *макроекономічна нестабільність; децентралізація; швидка урбанізація; кліматичні зміни.*

Заслужують на увагу висновки й експертів, що глобалізація та монополізація в єдиному діалектичному процесі визначатимуть основи розвитку світу на початку XXI сторіччя. У міжнародних економічних відносинах стрімко зростає конкуренція і посилюється боротьба, що пред'являє додаткові, більш ускладнені вимоги до процесу становлення ринкової економіки в Україні.

Сьогодні основою економіки нашої країни (*понад 90 % економічного потенціалу*) є приватне підприємництво. Його подальший розвиток, входження до наявних регіональних і всесвітніх економічних структур вимагають від вітчизняного бізнесу негайного посилення власних позицій на зовнішніх і внутрішніх ринках, різкого підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг, що також обумовлює нагальну необхідність удосконалення системи управління національною економікою та розвитку законодавства.

Глобальні виклики та загрози національній безпеці також потребують переосмислення основ національної безпеки, функціонування державних і недержавних суб'єктів її забезпечення, а також проблем формування та розвитку недержавної системи безпеки підприємництва.

Активізація України на зовнішніх ринках і формування власних дієздатних ринків супроводжуються поступовим зростанням економічних ризиків і загроз, що виникають перед вітчизняними виробниками. Насамперед вони пов'язані з:

- підвищенням рівня конкурентної боротьби за ринки збуту з боку вітчизняних та іноземних товаровиробників;
- монополізацією внутрішніх ринків, поширенням рейдерства та криміналізацією окремих секторів економіки;
- недосконалістю законодавства, що регулює відносини у сфері підприємництва;

- наявністю таких соціальних проблем, як безробіття, низький рівень життя населення тощо;
- недостатнім рівнем координації та взаємодії правоохоронних органів між собою та громадськістю;
- відсутністю напрацьованих методів і засобів забезпечення власної економічної безпеки, достатньої кількості спеціалістів у цій сфері тощо.

Нині суб'єкти господарювання в Україні фактично вперше в загальнонаціональних масштабах зіткнулися з необхідністю організації безпеки власного бізнесу. Як свідчить аналіз ситуації, що склалася у сфері безпеки підприємництва, більшість підприємств України не мають системи безпеки, здатної ефективно захистити суб'єкти господарювання. Усі суб'єкти економічної діяльності, що вже перебувають у недержавній власності, переважно змушені самотужки захищати власні бізнес-інтереси. Разом з тим сукупність інтересів зазначених суб'єктів знаходиться у площині національних інтересів України, оскільки вони формують лівову частку валового внутрішнього продукту, забезпечують добробут громадян і стали надходження до державного бюджету.

Загалом, успішне подолання наявних загроз на шляху розбудови вітчизняної економіки потребує вирішення дуже складних зовнішньо- і внутрішньоекономічних завдань. Це можливо зробити лише за умови створення та функціонування ефективної системи безпеки підприємництва в Україні, яка б гарантувала повноцінний захист недержавного сектору національної економіки в умовах жорсткої та зростаючої конкуренції.

Розгляду вказаної проблеми і присвячена запропонована доповідь. Вона підготовлена на основі комплексного аналізу проблем захисту національних інтересів і національної безпеки України та ролі недержавних суб'єктів у її забезпеченні; суспільно-економічних передумов створення недержавної системи безпеки підприємництва в Україні та ролі Українського союзу промисловців і підприємців у її формуванні. У доповіді висвітлені основні суб'єкти й напрями організації безпеки підприємництва; проблеми законодавчого регулювання правовідносин у недержавному секторі безпеки, наукового забезпечення й підготовки кадрів для недержавних суб'єктів сектору безпеки, а також пріоритети розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України в контексті сучасної міжнародної практики. Крім того, напрацьовано конкретні пропозиції щодо вжиття необхідних організаційних і правових заходів для розвитку недержавної системи безпеки підприємництва.

Розділ 1.

ОСНОВИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Глобальні виклики і загрози та роль держави й суспільства у їх подоланні

Сучасний світ наприкінці ХХ сторіччя зазнав радикальних політичних, економічних, соціальних, духовних, екологічних змін. Людство зіткнулося з низкою небачених раніше глобальних проблем, зокрема таких, як проблеми виживання, системної трансформації та розвитку. Без їх розуміння не можна кваліфіковано підійти до формування національних цілей і стратегій та сподіватися на безпечний розвиток у майбутньому. Як і решта держав, Україна не може вирішити власні проблеми без урахування впливу глобальних чинників, викликів і загроз.

З погляду теорії держави і права, **глобалізація** (фр. *global* – загальний) – *це процес поширення зв'язків, залежностей, обов'язків від локального до загального та вихід за межі державних кордонів.*

Термін «глобалізація» пов'язаний насамперед з еволюцією економіки у світовому масштабі, а також із її відбиттям у змісті внутрішньодержавної економічної діяльності (*тобто має на меті економічну інтеграцію*). Однак глобалізація не вичерпується однією економікою – вона поступово стає системою загальних процесів, що охоплюють усі сфери соціального життя (*економічну, політичну, духовно-культурну, правову тощо*).

Чимало вчених вважають, що **етап сучасної глобалізації на пострадянському просторі розпочався наприкінці 80-х років ХХ сторіччя** (в епоху перебудови) з проголошенням нової політичної доктрини. Цією доктриною було визнано таке¹:

- система цінностей західноєвропейського гуманізму є основним критерієм оцінки подій, що відбуваються у світі;
- народи, які населяють планету, становлять єдину систему;
- подальша інтеграція народів має ґрунтуватися на основі реалізації норм і цінностей концепції прав і свобод людини.

Водночас залишаються актуальними й висновки науковців, які вважають, що наявність у народів світу інших світоглядних ціннос-

¹Райгородский, В. Л. Политические и правовые средства обеспечения национальной безопасности Российской Федерации: дис. ... д. ю. н. / В. Л. Райгородский. – Ростов-на-Дону. – 2004. – 284 с.

тей, власних соціально-економічних, політичних, етнопсихологічних і релігійних особливостей може призводити до негативних наслідків у процесі глобалізації на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Різниця у підходах часто призводить до того, що ми ігноруємо чинники, які сприймаються іншими як дуже суттєві загрози для їх виживання. Тобто різні підходи до загроз призводять до ще більшого розколу, а **без взаємного визнання загроз не може бути системи колективної безпеки.**

Поняття **глобалізму** розглядається сучасною наукою як *система абсолютної економічної та політичної влади нових глобальних монополістичних корпорацій* (відомі як ТНК – транснаціональні корпорації), *що вийшли з-під контролю націй-держав свого походження і базування.* Вони маневрують фінансовим капіталом, прискорюючи його оборот на світовому ринку до шаленої швидкості, а також відмовляються платити податки, посилюють експлуатацію багатьох країн і регіонів, у т. ч. власних країн².

Водночас **загальні інтереси людства вимагають вирішення спільними зусиллями глобальних проблем, що загрожують його існуванню.** Їх успішне вирішення можливе на принципах згоди та забезпечення рівності усіх держав незалежно від їхнього розміру та рівня економічного розвитку, відсутності гегемонізму, на демократичній юридичній основі, повазі та обов'язковому виконанні міжнародно-правових зобов'язань і внутрішньодержавних законів³.

У контексті зазначеного в грудні 2004 року було оприлюднено доповідь Групи високого рівня ООН щодо загроз, викликів і змін під назвою *«Більш безпечний світ: наша спільна відповідальність»*⁴.

Її авторами було виокремлено шість блоків загроз, якими світ має займатися зараз і подальшими десятиріччями:

- економічні та соціальні загрози (у т. ч. злидні, інфекційні загрози й екологічна деградація);
- міждержавні конфлікти;
- внутрішні конфлікти (у т. ч. громадянська війна, геноцид та інші масові звірства);
- поширення й можливе застосування ядерної, радіологічної, хімічної та бактеріологічної зброї;

²Білорус, О. Проблеми політичної економії глобалізму / О. Білорус // Глобалізм як світова система імперіалістичної інтеграції: мат-ли наук.-практ. конф. – С. 7.

³Скакун, О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Еспада, 2006. – С. 88-89.

⁴Сектор безпеки: рекомендації міжнародних організацій: зб. док-тів / упорядк. О. Ф. Белов. – К. : НКЦ СБ України, 2006. – С. 34–36.

- тероризм;
- транснаціональна організована злочинність.

Українськими вченими запропонована методика оцінювання безпечності життя людей і сталого розвитку країн. За її основу було взято такі **глобальні загрози і чинники сталого розвитку країн**⁵:

- енергетична безпека;
- баланс території країни, природних ресурсів і населення (біоємність);
- нерівність соціальних груп;
- глобальні хвороби;
- дитяча смертність;
- корупція;
- питна вода;
- глобальне потепління;
- державна нестабільність;
- природні й техногенні катастрофи.

За результатами досліджень до **найбезпечніших країн світу** було віднесено *Канаду, Швецію, Норвегію, Австралію, Фінляндію, Нову Зеландію, Швейцарію, Нідерланди, Австрію*.

Країни великої вісімки за рівнем безпеки зайняли далеко не перші місця серед держав світу: *Японія – 12, Франція – 14, Німеччина – 15, Велика Британія – 20, Італія – 23, США – 32, Росія – 63*.

Серед **постсоціалістичних країн** місця розподілилися так: *Латвія – 25, Словаччина – 28, Польща – 30, Чеська Республіка – 31, Болгарія – 33, Естонія – 35, Україна – 50, Молдова – 54, Румунія – 55, Росія – 63, Грузія – 69, Вірменія – 81, Азербайджан – 84, Узбекистан – 85, Казахстан – 89, Таджикистан – 91*.

Нові вимоги, що диктуються становленням «постіндустріального» або **«інформаційного суспільства»** й активізацією глобальних процесів, актуалізувалися у сфері управління соціально-економічними процесами, організації безпеки економічної діяльності як основного чинника утвердження національної самоідентифікації сучасної України. Однак у нашій країні їх реалізація ускладнюється низкою невирішених проблем, пов'язаних із розбудовою нашої державності та становленням сучасного українського суспільства.

В умовах глобалізації важливим чинником сталого розвитку є формування сприятливого інвестиційного середовища. Водночас протягом

⁵Світовий центр даних «Геоінформатика і сталий розвиток» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.org.ua>; Презентаційні матеріали ННК «Інститут прикладного системного аналізу» НАН України та МОН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ipasa.edu.ua>

останніх 15 років такого середовища в Україні створити поки що не вдалося. У цьому процесі свою роль далеко не повністю виконує держава, не сприяє йому й рівень зрілості громадянського суспільства. Активність потенційних інвесторів коливається разом із припливами та відпливами в політичній ситуації, поступово втрачаючи надію, що Україна стане місцем ефективного, вигідного вкладення коштів⁶.

Відсутність розвиненої ринкової й інноваційної інфраструктури, нерозвиненість інституційного середовища, заблокована (необмеженим лібералізмом і всездозволеністю) роль держави – усе це призводить до деградації економіки та перешкоджає її послідовній поетапній інтеграції в глобальний економічний простір. Звідси формально відкрита економіка України є фактично закритою ліберально-бюрократичними й державно-корумпованими бар'єрами. Наявна в Україні «економіка державного корупціонізму та криміналізму є інвестиційно непривабливою й дедалі більше відривається від нової глобальної економіки і виштовхується з процесів глобальної інтеграції. Україна втрачає багато своїх глобалізаційних шансів і ефективність глобальної інтеграції»⁷.

Сучасною практикою підтверджується й передбачення І. І. Лукінова стосовно того, що широко пропаговані за ініціативою ззовні ринкові трансформації, заклики до приватного індивідуалізму з відповідним розчленуванням господарських та ринкових структур і плануванням дрібного бізнесу унеможливають появу на світовій арені нових потужних конкурентів з України. При цьому, за його оцінками, штучно припинюється роль держави та її основних гілок влади⁸.

Результатом такої ситуації стала тінізація економіки, небували раніше масштаби розкрадання суспільної, корпоративної, кооперативної, приватної власності. Кримінальні структури активізували свою діяльність у загальнодержавному масштабі, а правоохоронні органи з їх розбухлим апаратом, по суті, втратили контроль над загрозливою ситуацією.

Визначаючи ситуацію як кризову, О. Г. Білорус також бачить в її основі крайню неефективність існуючої системи державної влади, її

⁶Гунський, В. Б. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / В. Б. Гунський. – К., 1998; Сливоцький, А. Глобальна міграція капіталу / А. Сливоцький. – К., 2001; Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001) / за ред. В. М. Литвина [та ін.]. – К.: Видавничий дім «Альтернативи». – 2001.

⁷Білорус, О. Г. Глобалізація і національна стратегія України / О. Г. Білорус. – К.: ВО «Батьківщина», 2001. – С. 18-19.

⁸Лукінов, І. І. Перетворення директивної економіки в ринкову / І. І. Лукінов // Україна: утвердження незалежної держави / за ред. В. М. Литвина. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – С. 211.

повну соціальну безвідповідальність і кланово-олігархічну криміналізацію⁹.

Водночас в економічно розвинених країнах світу державне регулювання протягом тривалого часу перетворилося на необхідний елемент ефективного функціонування ринкової економіки. До цього механізму включається сфера державного, муніципального, корпоративного та кооперативного господарювання. При цьому відбулося посилення регулюючої та контролюючої ролі держави й суспільства, що забезпечило стабільність і перспективу подальшого розвитку існуючого соціального устрою.

Цікавими, на наш погляд, є оцінки глобальних ринкових процесів Дж. Сороса, який зазначав, що «надмірно покладатися на ринкові механізми доволі небезпечно <...> Самі по собі вони не здатні задовольняти такі колективні потреби, як закон і порядок чи підтримка самого ринкового механізму. Неспроможні вони й гарантувати соціальну справедливість. Ці «суспільні товари» можна забезпечити лише за допомогою політичного процесу»¹⁰.

Таким чином, уже сьогодні зрозуміло, що міжнародні корпорації не можуть і не зможуть витіснити ні державу, ні певні форми громадського контролю зі сфери соціально-політичного й економічного розвитку. Вони залишаються як важливі, хоча й не єдині, інструменти національної, у вузькому сенсі, регіональної самоідентифікації. Далі виявлятиметься діалектична противага глобальній уніфікації, більшою мірою посилюватиметься функція громадської активності як невичерпний чинник суспільного розвитку¹¹.

Отже, **аналіз глобальних процесів** дає можливість зробити такі **основні висновки**:

- сучасні загрози виходять за межі національних кордонів, взаємопов'язані й мають усуватися на глобальному, регіональному та національному рівнях;
- жодна країна світу, незалежно від рівня економічного розвитку, не здатна самостійно забезпечити належний рівень безпеки і сталого розвитку;
- колективні стратегії, колективні заклади і почуття колективної відповідальності абсолютно необхідні;

⁹Білорус, О. Г. Мы могли бы быть среди лидеров устойчивого развития / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко // Голос України. – 2002. – № 44.

¹⁰Білорус, О. Г. Глобалізація і національна стратегія / О. Г. Білорус. – К.: ВО «Батьківщина», 2001. – С. 56.

¹¹Сорос, Дж. Джордж Сорос про глобалізацію / Дж. Сорос. – К.: Основи, 2002. – С. 19-20.

• Українська Держава і громадянське суспільство мають **на основі консолідації забезпечити успішний національний розвиток, внутрішню інтегрованість економіки й суспільства** та розвиток продуктивного співпраці з міжнародним співтовариством в умовах зростаючого тиску негативних глобальних чинників.

1.2. Рейдерство та інші загрози економічній діяльності підприємств як чинник формування нових підходів до організації їх безпеки

В умовах спрямованості української економіки до євроінтеграції та входження у світову спільноту на засадах рівноправного партнерства проблеми забезпечення безпеки людини, суспільства і держави стають одними з головних у діяльності державних органів. При цьому значна увага приділяється організації безпеки у сфері господарської діяльності. Доцільно зауважити, що згідно зі ст. 17 Конституції України забезпечення економічної безпеки є однією з основних функцій держави.

Водночас, як справедливо зауважує В. М. Щербина, «ситуація в економіці України, що склалася останніми роками, характеризується істотним зниженням безпеки підприємств. Це викликано труднощами тривалого перехідного періоду до системи ринкового господарства та політичною нестабільністю в суспільстві»¹².

Нині основою економіки країни є недержавний підприємницький сектор. Він проходить досить складний період розвитку, що характеризується політичною нестабільністю в країні, зростанням економічних ризиків і загроз, активізацією діяльності рейдерських угруповань і значною кількістю інших негативних чинників.

Сучасні економічні ризики й загрози безпеці підприємств, з огляду на найефективніші засоби їх нейтралізації, можна розділити на групи.

Перша – група ризиків і загроз для бізнесу, пов'язаних із зовнішнім впливом та рівнем економічної безпеки держави, зокрема:

- із забезпеченням прийнятних темпів економічного зростання, співвідносних із темпами зростання виробництва у передових країнах світу, зниженням доходів, необхідністю вдосконалення структурної організації у сфері економіки;
- із рівнем розвитку науково-технічного потенціалу, інформатизації, технологічної озброєності, ефективністю використання географіч-

¹²Щербина, В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ / В. М. Щербина // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 10. – С. 221.

них, кліматичних та інших особливостей, власної ресурсної бази для подальшого розвитку;

- із вразливістю з боку глобальних впливів, ефективністю роботи зі створення механізмів адаптації господарського механізму до цих впливів;
- із необхідністю забезпечення стабільності фінансової ситуації в країні, оптимального рівня зовнішньої та внутрішньої заборгованості;
- з ефективністю політики держави щодо забезпечення якості життя в суспільстві тощо.

Нейтралізація негативних проявів цієї групи чинників на підприємство можлива лише на загальнодержавному рівні у спосіб вдосконалення економічної політики, ефективності державного управління, посилення дієвості громадянського впливу на суспільний розвиток.

Друга – група ризиків і загроз на рівні **впливів у взаємовідносинах між підприємством і державою**. Проблемні питання у цій сфері найчастіше стосуються регулювання ринку, пов'язані з підвищенням конкурентної боротьби за залучення необхідних для виробництва сировинних ресурсів, збутом готової продукції, конкуренцією із зарубіжними суб'єктами ринкових відносин тощо.

Зважаючи на високу концентрацію виробництва, що дісталася Україні у спадок від колишньої союзної економіки централізованого типу, однією з важливих залишається проблема регулювання монополізму в промисловості. У зв'язку з цим серед дослідників викликає певну стурбованість *«відсутність чітких уявлень про те, як має будуватися політика держави стосовно монополістів, які існують в українській промисловості з часів радянської економіки»*¹³.

Сучасній антимонопольній політиці держави бракує чіткості, що обумовлює виникнення проблем через фактичну відсутність єдиної методики оцінювання діяльності підприємств. І така ситуація призводить не лише до дискусій теоретиків, але й до гострого зіткнення економічних інтересів, створює передумови криміналізації цілих секторів економіки.

Проблемні питання між підприємством і державою також виникають у зв'язку із розвитком системи оподаткування: введенням численних і різноманітних методик встановлення ставок оподаткування та порядку розрахунків. Значна кількість підприємств залишається незадоволеною кількістю податків і порядком розрахунків, що не стиму-

¹³Смирнова, С. М. Організаційно-економічне забезпечення економічної безпеки підприємств виробничої сфери / С. М. Смирнова // Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2007. – 224 с.

лює роботу й розвиток підприємств. Результати цього незадоволення відображає значна тінізація економіки.

Суттєвою небезпекою для перспектив розвитку підприємницької діяльності є висока енергозатратність виробництва, обумовлена пасивністю держави у питаннях стимулювання інноваційних процесів, залучення до вітчизняного виробництва передових енергозберігаючих технологій.

Значною проблемою у взаємовідносинах між підприємством і державою залишається корупція, зловживання та протиправні дії, пов'язані з намаганням правопорушників використати на свою користь недосконалість правової бази у сфері інвестиційної діяльності, приватизаційних процесів, порушення майнових прав юридичних і фізичних осіб тощо¹⁴.

Прямо або побічно впливають на роботу підприємств також державні контролюючі, регулюючі та правоохоронні органи. Як зазначає Н. Б. Тумар, «з органами МВС, СБ України, податковою адміністрацією і прокуратурою нині українські підприємці пов'язують близько 50 % усіх проблем по лінії економічної безпеки»¹⁵. При цьому, як зазначає автор, практика свідчить, що названі державні органи мають можливість і неупереджено (в межах чинного законодавства) втручатися в роботу підприємств у разі порушення ними правових норм.

Основними засобами впливу на цю групу ризиків і загроз з боку підприємств може бути юридичний захист, судові процедури, а також сприяння процесу формування громадської думки стосовно вдосконалення законотворчого процесу завдяки використанню різноманітних форм громадської активності, у т. ч. використанню ЗМІ й активній участі в політичній діяльності.

Третя група загроз – **внутрішні загрози й дестабілізуючі чинники**, залежні від даної економічної структури. До них можуть бути віднесені дії, що негативно впливають на їхню репутацію серед партнерів, у діловому світі в цілому, некваліфіковане ведення справ, пасивність і бездіяльність і навмисна, і ненавмисна, яка негативно відображається на комерційних показниках і може призводити до збитків. До таких дій треба віднести й неефективне використання інформаційних ресурсів, неякісну роботу з їх оновлення, втрату чи навмисну передачу важливої

¹⁴Файер, Д. А. Корупція як одна із проблем державного управління інвестиціями в сфері приватизації / Д. А. Файер // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України / редкол. : І. І. Тимошенко (голова) [та ін.]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 129–132.

¹⁵Тумар, Н. Б. Экономическая безопасность предприятия / Н. Б. Тумар. – Харьков, 2006. – С. 46.

для підприємства інформації конкурентам, випадкове чи свідоме її розголошення, а також виникнення конфліктних ситуацій із конкурентами, кримінальними угрупованнями, недотримання правил безпеки на виробництві тощо.

Про актуальність цієї проблеми в ринкових умовах свідчать результати досліджень останніх років. Зокрема, близько 80 % збитків матеріальним активам компаній завдає їх власний персонал. Тільки 20 % спроб несанкціонованого проникнення в закриті мережі здійснюється ззовні, а решта 80 % випадків спровоковані за участі персоналу компаній. Динаміка вартості зловживань, здійснених посадовими особами та працівниками американських компаній у 1980 р., становила 50 млрд дол. США, у 1990 р. – 250 млрд дол. США, у 1998 р. – 400 млрд дол. США, у 2002 р. – 600 млрд дол. США.

Нейтралізація цих загроз і дестабілізуючих чинників може здійснюватися у спосіб задіяння необхідних правових механізмів, підвищення кваліфікації персоналу, впровадження сучасних методів роботи на ринках, налагодження корпоративної дисципліни, вдосконалення **внутрішньої безпеки підприємств.**

Четверта група – протиправова діяльність конкурентів, організованих злочинних структур і приватних осіб, які займаються промисловим шпигунством, шахрайством або вороже налаштовані до суб'єкта ринкових відносин.

Нейтралізація вказаних загроз пов'язана з використанням правових механізмів, а також освоєнням сучасних методик роботи на ринках, активною участю у процесах інформатизації суспільства. Це особливо актуально у зв'язку з розвитком міжнародного співробітництва, із активізацією процесів глобалізації та участю у Світовій організації торгівлі¹⁶.

У зв'язку з не досить ефективною регуляторною політикою держави на внутрішньому ринку і фактичною відсутністю її підтримки на зовнішніх ринках загрозою для вітчизняних підприємств є також недобросовісна конкуренція деяких представників зарубіжного бізнесу. Зазвичай вони добре озброєні сучасними методами конкурентної боротьби, інформаційними технологіями ефективного впливу на ринкове середовище, у своїй діяльності спираються на протекціонізм, фінансову підтримку економічно сильних держав і регіональних міжнародних організацій.

¹⁶Клейнер, Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов. – М. : Экономика. – С. 79.

Особливу за масштабами в країні та наслідками впливу небезпеку для підприємств становлять **рейдерські захоплення і протиправна діяльність кримінальних структур**, що створюють реальні загрози не лише окремим підприємствам, а й національній безпеці України. З огляду на викладене, розглянемо цю проблему детальніше.

Процес недружнього поглинання і прямих кримінальних захоплень підприємств в Україні почав набирати масового характеру 2004 р. Цей процес став наслідком неправомірного використання об'єктивних процесів, пов'язаних із трансформацією нашого суспільства в напрямі до формування ринкової економіки.

По-перше, у 2004 р. відбувся остаточний перехід спочатку від домінування в економіці промислових активів державної форми власності до рівноправних із приватною, а згодом уже привів і до переважання останньої.

По-друге, первинний розподіл виробничих активів за участю держави як єдиного суб'єкта такого розподілу закінчився. Значною мірою він перетворився на номенклатурно-кримінальний розподіл загальнонародної власності. Як зауважує з цього приводу експерт «Диалога», «поточна хвиля рейдерства, яка розпочалася у період відносного безвладдя, особливо на місцях, у недавній час виборчих кампаній, накрила з головою вже багато українських компаній. І здається, вона матиме значне продовження тому, що через політичні ризики (когось вибрали, когось ні, але всі пов'язані з бізнесом) у деяких компаній справи підуть вгору, а в деяких – навпаки»¹⁷.

У результаті була накопичена «критична маса» самовільних управлінських рішень, порушень законодавства і майнових злочинів. Суккупність цих явищ стала основою для появи рейдерства в Україні та його подальшого розвитку в характерну негативну особливість національної економіки.

По-третє, серед нових власників промислових активів розпочалися процеси майнового розшарування. У них з'явилися власні матеріальні ресурси для участі в подальшому перерозподілі національного надбання або без участі держави, або ж навпаки: при стимулюванні матеріальної зацікавленості номенклатури, використанні інструментарію адміністративного пресингу щодо об'єктів рейдерських атак.

По-четверте, відбулася трансформація певної частини корумпованих чиновників і політиків, працівників силових структур і представників нової хвилі успішних бізнесменів у новий соціальний прошарок суспільства – вітчизняних олігархів і близьких до них за розміром фі-

¹⁷[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dialogs.org.ua>

нансових можливостей осіб, які активно включилися в новий перерозподіл власності й стали замовниками рейдерських атак.

Ситуація, що склалася в нашій країні, вельми турбує економічних партнерів за кордоном. Скажімо, на засіданні Комітету з питань парламентського співробітництва Україна – ЄС під час аналізу економічної ситуації основний доповідач доктор Е. Сечура, головний економіст і глава київського офісу американської компанії *Sigma Blazer* заявив, що корпоративні рейдери постійно загрожують приватній власності компаній, у світлі чого дуже важливо поліпшити принципи корпоративного управління. ЄБРР у своєму листі зазначає про «необхідність прийняття нового закону про акціонерні товариства», депутат Євразійського парламенту Г. Станішевська заявляє про те, що багато потенційних інвесторів побоюються юридичної невизначеності в Україні тощо¹⁸.

Отже, рейдерство стало самостійним політико-економічним явищем, що приховує чимало загроз для нормального функціонування держави.

Останнім часом щорічний ринок приватизації та поглинань в Україні становить 3 млрд дол. США, з яких 60–70 % є недружніми поглинаннями (близько 2 млрд дол. США). Такі обсяги матеріальних ресурсів самі по собі є стимулом для схильних до правопорушень членів суспільства зайнятися такою протиправною діяльністю. Успішність рейдерських атак обумовлюється низкою чинників:

- недосконалістю українського законодавства, особливо в тій його частині, що встановлює відповідальність за рейдерство. Наприклад, за рейдерські атаки протягом 2005-2006 рр. жодна особа або компанія, що брали участь у підготовці чи здійсненні незаконного поглинання, не були притягнуті навіть до адміністративної відповідальності, не говорячи вже про кримінальну;
- фактами корумпованості представників судової влади, контролюючих і правоохоронних органів;
- високою «рентабельністю» рейдерства – нараховується сотнями відсотків прибутку, а рівень ефективності рейдерських атак складає 90 %. Це означає, що лише одній із десяти жертв рейдерів вдається захистити себе та відбити рейдерську атаку;
- слабкою мобілізованістю державних органів і громадськості на вирішення цієї проблеми, недостатнім усвідомленням у суспільстві шкоди, що завдається рейдерством, національним інтересам України та її міжнародному іміджу.

¹⁸[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.regnum.ru>; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.proua.com>

Для досягнення своїх цілей поряд із використанням указаних чинників рейдери застосовують прийоми недобросовісної конкуренції. Вони зазвичай зводяться до трьох основних напрямів впливу:

- до неправомірного використання ділової репутації суб'єкта господарювання;
- до створення перешкод господарській діяльності та досягнення неправомірних переваг у конкуренції;
- до неправомірного збирання, розкриття та використання комерційної таємниці¹⁹.

За даними експертів, на сьогодні кількість рейдерських атак в Україні нараховує понад 9000 випадків, а число рейдерських груп досягає 30–50. Про масштаб цього явища свідчить той факт, що об'єктами атак з боку рейдерів уже стали великі компанії, а також підприємства, де утримувачем контрольного пакета є держава.

Як свідчить практика, замовниками захоплень останнім часом стають не тільки вітчизняні фінансово-промислові групи, а й іноземні структури, що мають на меті не стільки заволодіння активами, скільки знищення інтелектуальної та виробничої основи українських підприємств-конкурентів.

Варто зазначити, що значна частина із числа діючих в Україні рейдерських груп є іноземними²⁰. Ці групи зазвичай найдосвідченіші, технічно та фінансово забезпечені, користуються послугами кваліфікованих експертів і працюють з використанням ефективного інформаційного забезпечення. Зазначене не може не хвилювати, особливо, якщо врахувати, що за їхньою діяльністю нерідко відчувається вплив іноземних комерційних і державних структур, які намагаються під прикриттям рейдерства реалізовувати власні економічні та політичні цілі на шкоду Україні.

Значна частина рейдерських конфліктів зазвичай пов'язана з інтересами тих, хто мав доступ до влади й отримав активи фактично задарма, а також і тих, хто долучився до даного процесу в якості спонсорів, а потім був відсторонений від бізнесу за непотрібністю. Використовуючи перебіг політичної ситуації в країні, персональні зміни у владі, такі спонсори намагаються повернути втрачене.

Характерною для рейдерських атак є одна деталь: зазвичай особа, яка замовляє протиправну акцію, намагається лишатися в тіні аж до юридичного оформлення результатів рейдерської атаки.

¹⁹ Підприємницьке право. Кн. 2 / за ред. О. В. Старцев. – К. : Істина, 2005. – С. 352.

²⁰ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.podrobnosti.ua>

Варто зауважити, що більшість українських власників і топ-менеджерів, вразливих до рейдерських атак, намагаються жити лише сьогоднішнім днем, не вибудовуючи перспективних стратегій захисту свого бізнесу. Водночас у рейдерів майже немає шансів захопити підприємство, яке вибудувало чітку систему свого захисту, що діє на упередження, чесно веде справи на ринку, здійснює прозорі, лояльні стосовно законодавства схеми роботи зі своїми акціонерами та менеджерами.

Захопленням сприяють також репресивна система менеджменту на підприємстві, що не дає змоги сформувати згуртовану команду, зацікавити всіх співробітників підвищенням керованості, економічної сили та життєздатності підприємства. Непоінформованість, некомпетентність, нелояльність і незацікавленість співробітників обмежує якість управління, інтелектуальну здатність до опору рейдерським атакам.

Масштаб захоплень приватної власності стає загрозливим не тільки для окремих сфер бізнесу, а й для держави та суспільства в цілому, оскільки призводить до погіршення інвестиційного клімату в країні, знищення окремих секторів економіки, зниження ефективності розподілу ресурсів і використання національного багатства, негативних змін якості структури власності, сприяє зростанню корупції у виконавчих, судових і правоохоронних органах. Світове економічне співтовариство вважає рейдерство показником слабкості країни та її економіки.

Таким чином, проблема захисту вітчизняного економічного простору від рейдерства набуває справді всеукраїнського значення, а його вирішення потребує об'єднання зусиль державного й недержавного складників сектору безпеки України. Настав час підняти цю роботу на рівень національної політики. В її реалізації необхідна скоординована участь рішучих, компетентних і відповідальних працівників, представників усіх гілок влади та активної співпраці з громадськістю.

Очевидно, ми підійшли до того етапу в житті суспільства, коли об'єктивною необхідністю стає розгляд наявних напрацювань та утвердження загальнонаціональної програми розвитку недержавної системи безпеки особи та підприємництва, що має стати політико-правовим фундаментом для формування в Україні комплексної системи гарантування безпеки підприємницької діяльності.

Загалом, аналіз ситуації, що склалася у сфері безпеки підприємництва в Україні, свідчить, що більшість підприємств в умовах глобальних економічних трансформацій і небезпек не має необхідних суспільних інструментів, які б діяли на випередження, забезпечували

їм надійний захист у ринковому середовищі. Водночас аналіз перерахованих у кожній з наведених груп численних загроз і викликів дає підставу для висновку про те, що надійний захист від них можливий лише за умови реалізації адекватного комплексного підходу щодо організації недержавної системи безпеки підприємництва.

1.3. Теоретико-правові основи національної безпеки та роль недержавних суб'єктів у її забезпеченні

Дослідження теоретико-правових основ діяльності держави у сфері національної безпеки є вкрай важливим напрямом роботи з погляду становлення та подальшого розвитку системи забезпечення національної безпеки, а також державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

Для подолання сучасних викликів і загроз у світі діють відповідно до чинних політичних і правових актів²¹ такі основні системи безпеки:

- система міжнародної безпеки, визначена Статутом ООН;
- системи регіональної (субрегіональної) безпеки (НАТО, ОБСЄ, ОДКБ тощо), існування яких передбачено Статутом ООН і міждержавними двосторонніми й багатосторонніми актами;
- системи національної безпеки, що діють на основі норм законодавства кожної держави та норм міжнародного права.

Водночас можна виокремити низку тенденцій, що ставлять під сумнів ефективність традиційних підходів до безпеки, а саме²²:

- більшість сучасних конфліктів є внутрішніми, а не міждержавними;
- окремі держави не можуть виконувати свої основні функції стосовно соціального захисту, забезпечення стабільності й економічного зростання;
- уряди країн, у яких відсутні бідність і політична нестабільність, можуть зіткнутися із втратою контролю у багатьох сферах життєдіяльності внаслідок процесів глобалізації та інформаційної революції, що тривають.

За цих умов дедалі більше фахівців пропонують розвивати загальносвітові підходи до проблем безпеки, оскільки дослідження у цій сфері уже відійшли від своєї традиційної орієнтації на вивчення зовнішньополітичних проблем і проблем контролю над збройними силами. Нині предмет дослідження істотно розширився й поглибив-

²¹Статут ООН, акти міжнародного та національного права, угоди, договори тощо.

²²*Беглова, Н. С.* Тероризм: поиски решения проблемы / Н. С. Беглова // США: экономика, политика, идеология. – 1991. – № 1. – С. 36–45.

ся. Враховуючи, що проблеми загроз і безпеки найгостріше постають стосовно людини, суспільства та держави, є всі підстави стверджувати, що найгісніше загальна теорія безпеки «співпрацює» саме із соціальними та правовими науками, що потребують подальшого розвитку²³.

Зі здобуттям Україною незалежності основну увагу науковці приділяли розробленню теоретичних основ національної безпеки. Цій проблематиці присвятили свої праці чимало українських учених. При цьому досліджувалися переважно теоретичні засади національної безпеки та відповідний понятійно-категоріальний апарат.

Водночас розпочалася активна законотворча робота у сфері безпеки. Першим нормативним документом, який на системному рівні врегулював питання забезпечення національної безпеки, стала Концепція національної безпеки України, прийнята Верховною Радою України у 1997 році. У 1992–2006 рр. прийнято низку законів України, зокрема «Про Службу безпеки України» (1992), «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992), «Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю» (1993), «Про боротьбу з корупцією» (1995), «Про розвідувальні органи України» (2001), «Про контррозвідувальну діяльність» (2002), «Про боротьбу з тероризмом» (2003), «Про Державну прикордонну службу України» (2003), «Про Службу зовнішньої розвідки України» (2005), «Про Державну службу спеціального зв'язку і захисту інформації України» (2006) тощо, які створили правові засади діяльності державних суб'єктів сектору безпеки України.

Основним у визначенні стратегічних і правових засад у цій сфері було прийняття 2003 р. Законом України «Про основи національної безпеки України», а також Стратегії національної безпеки України, схваленої РНБО України й затвердженої в лютому 2007 р. Указом Президента України.

Звернімо увагу, що Законом України «Про основи національної безпеки України» визначено понятійний апарат у цій сфері та **об'єкти національної безпеки**, зокрема: *людина і громадянин* – їхні конституційні права і свободи; *суспільство* – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне й навколишнє природне середовище та природні ресурси; *держава* – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

²³Зеленков, М. Ю. Правовые основы общей теории безопасности / М. Ю. Зеленков. – М. : Юридический институт МИИТа, 2002. – С. 37-38.

Крім того, визначено основні **сфери забезпечення національної безпеки**: *зовнішньополітичну; сферу державної безпеки; воєнну та сферу безпеки державного кордону України; внутрішньополітичну; економічну; науково-технологічну; екологічну; соціальну та гуманітарну сфери; інформаційну.*

Цим же законом сформульовано основні загрози національним інтересам у різних сферах, визначено основні напрями державної політики у сфері національної безпеки тощо.

Одним з основних із погляду безпеки є також правове закріплення пріоритетів **національних інтересів** України. У контексті економічної безпеки до цих пріоритетів віднесено:

- гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина;
- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення постійного зростання рівня життя населення;
- збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;
- забезпечення екологічно і техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища й раціональне використання природних ресурсів;
- інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу.

Політика національної безпеки, що здійснювалася Україною з моменту здобуття незалежності, ставила за мету утворення на загально-визнаних принципах і нормах міжнародного права дієвої системи захисту національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. Це потребує розбудови ефективної системи забезпечення національної безпеки та суб'єктів сектору безпеки України, що почали формуватися наприкінці ХХ ст.

Юридичного визначення сектору безпеки нині не існує. Водночас у більшості європейських країн вважається, що до сектору безпеки у широкому розумінні належать:

- **державні сили безпеки** – збройні сили, поліція, прикордонні структури, воєнізовані формування, служби внутрішньої безпеки, розвідувальні та митні органи;
- **органи управління і контролю** за структурами сектору безпеки – адміністрація президента чи прем'єр-міністра, консультативні ради з питань безпеки, законодавчі органи та профільні парламентські комітети тощо;

- **органи правосуддя та органи досудового слідства** – судова влада, міністерство юстиції, органи прокуратури, служба виконання покарань тощо;

- **приватні організації сектору безпеки** – охоронні підприємства, недержавні служби безпеки, приватні оборонно-промислові компанії тощо;

- **цивільні організації, що досліджують чи надають консультації з питань безпеки** – різного роду громадські організації, аналітичні групи, науково-дослідні інститути, центри, засоби масової інформації тощо.

Крім того, згідно з положеннями Закону України «Про основи національної безпеки» до **суб'єктів забезпечення національної безпеки** належать: *Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства й інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування України; громадяни України та об'єднання громадян.*

Протягом 1992–2006 рр. з прийняттям Конституції України, законів «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про Службу безпеки України», «Про Службу зовнішньої розвідки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про Службу спеціального зв'язку і захисту інформації України», «Про розвідувальні органи України», «Про оборону», «Про міліцію» та інших нормативно-правових актів визначено правові основи діяльності державних суб'єктів забезпечення національної безпеки, а також сформовано систему державних сил безпеки (згідно із вказаною європейською класифікацією), до якої слід віднести:

- Збройні сили, Міністерство оборони й Державну прикордонну службу України (головні суб'єкти з питань воєнної безпеки й безпеки державного кордону);

- СБУ (головний орган із забезпечення державної безпеки);

- Міністерство внутрішніх справ України (головний орган із забезпечення суспільної безпеки);

- розвідувальні органи України (Служба зовнішньої розвідки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Розвідувальне управління Адміністрації Державної прикордонної служби України);

- Управління державної охорони органів державної влади і посадових осіб України;

- Державну митну службу України;
- Державну податкову адміністрацію України;
- Державний комітет фінансового моніторингу України;
- Державну службу спеціального зв'язку і захисту інформації України.

Крім того, в Україні сформовано **систему органів управління і контролю** за структурами сектору безпеки, а також **органи правосуддя** та **органи досудового слідства**. Зокрема, загальне керівництво у сфері національної та державної безпеки здійснює Президент України. До системи управління і контролю діяльності суб'єктів цієї системи (у межах визначеної компетенції) також належать: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, РНБО України. Створені й функціонують органи суду, прокуратури, органи дізнання та досудового слідства.

Водночас звернімо увагу, що вказаний загальноєвропейський підхід стосовно суб'єктів сектору безпеки дещо відрізняється від положень Закону України «Про основи національної безпеки» щодо суб'єктів забезпечення національної безпеки. Це стосується приватних організацій сектору безпеки, а також закладів, установ та організацій, що досліджують чи надають консультації з питань безпеки. Тобто нині в Україні з правового погляду залишається неврегульованим функціонування **недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки**. Це стосується і системи недержавної безпеки підприємництва.

Сьогодні підприємства, що перебувають у недержавній власності, в багатьох випадках вимушені самотужки захищати свої бізнес-інтереси, хоча загалом вони діють у площині національних інтересів України. Адже з їх допомогою забезпечується і добробут українських громадян, і сталі надходження до державного бюджету країни.

Ця проблема національного рівня, вважаємо, має вирішуватися у спосіб удосконалення законодавства, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, а також більш активного залучення приватного сектору та громадських організацій до вирішення проблем національної безпеки, зокрема в напрямі формування недержавної системи безпеки підприємництва.

Для побудови вказаної системи всім гілкам державної влади необхідно спільно з громадськими організаціями вжити відповідних заходів організаційного, правового та адміністративного характеру. Передусім необхідно політично та юридично визнати фактичне існування недержавних суб'єктів сектору безпеки України, окреслити їх місце у системі національної безпеки, визначити організаційно-правові основи їхньої діяльності, механізми взаємодії з державними інституціями та правоохоронними органами.

Розділ 2. ФОРМУВАННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1. Суспільно-економічні передумови створення недержавної системи безпеки підприємництва в Україні

У сучасних умовах, як свідчать результати аналізу, у розвинених демократичних країнах світу недержавний сектор безпеки давно переважає над державним. Широкого розповсюдження там набули охоронні та детективні агентства, служби безпеки комерційних підприємств, що постійно взаємодіють із правоохоронними органами²⁴.

Досить часто можливості недержавної системи безпеки стосовно отримання необхідної інформації виявляються набагато ширшими, ніж у правоохоронців. Що ж стосується базового професійного потенціалу, який може бути включений у реалізацію корпоративної безпеки бізнесу при відповідній адаптації до запитів сьогодення, то цей потенціал в Україні значний.

Сьогодні уже можна говорити про суттєвий внесок, зроблений вітчизняними спеціалістами у формування теоретичної основи нового напрямку наукових досліджень, пов'язаних із розбудовою ефективної вітчизняної системи безпеки бізнесу. Ідеологія цього процесу ґрунтується на гнучкому реагуванні на глобальні та внутрішньосуспільні зміни, пов'язані з розвитком ринкових механізмів, оновленням підприємництва в Україні, процесами демократизації в суспільному житті і в економіці, децентралізації управління економічними процесами, зростанням значення ефективності економічної безпеки як основного чинника національної безпеки.

Для теоретичного осмислення всього комплексу проблем, пов'язаних із організацією безпеки підприємницької діяльності в нашій країні, важливим є уточнення предмета досліджень. Фахівцями **економічна безпека підприємства розглядається як стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, де-стабілізуючих чинників, при якому забезпечується стійка реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності.** Це уяв-

²⁴Див. : Чернявський, А. Л. Безпека підприємницької діяльності / А. Л. Чернявський. – К. : МАУП, 1998. – С. 54–59; Одинцов, А. А. Защита предпринимательства (экономическая и информационная безопасность) / А. А. Одинцов. – М. : Междунаrodn. отношения, 2003. – С. 66-67.

лення є загальноприйнятним – об'єднуючим і таким, що стало платформою для подальших аналітичних розвідок²⁵. Це визначення предмета дослідження дає змогу окреслити діапазон загальних принципів, на яких має ґрунтуватися робота з організації національної системи безпеки підприємництва.

Насамперед ідеться про те, що змістом охоронної діяльності є утвердження національних інтересів своєї держави. В умовах інтенсифікації глобальних впливів метою охоронних структур має бути якісно поставлена робота щодо протидії зарубіжній експансивній діяльності, що становить загрозу українській економіці в цілому та вітчизняним приватним підприємствам, у т. ч. стосовно збереження вітчизняної інтелектуальної власності, забезпечення надійної охорони інформації стратегічного характеру, комерційної інформації, на якій базується діяльність вітчизняних підприємств, конфіденційної інформації стосовно суб'єктів економічної діяльності.

Система безпеки вітчизняного підприємництва має стати надійним засобом, що виключить можливість завдання збитків економічним інтересам українського виробника, підприємцям у всіх сферах їхньої діяльності – і на внутрішньому, і на зовнішніх ринках. Загалом ця система має перекрити шляхи реалізації підривних планів іноземних економічних структур проти вітчизняних підприємств, сприяти розкриттю неправомірних акцій, запобіганню та припиненню рейдерських нападів тощо.

Недержавні структури забезпечення безпеки підприємництва і бізнесу можуть стати надійним фільтром для використання неправомірних форм діяльності на внутрішньому ринку, сприяючи тим самим його ефективному, цивілізованому розвитку, ліквідації тінювих схем діяльності, корупційних проявів, утвердженню на ньому правової ділової етики.

Варто також зауважити, що захист підприємницької діяльності в нашій країні – це новий вид суспільної діяльності, новий елемент у системі поділу праці. Наскільки значимим і ефективним він стане в нашому суспільстві залежить і від самого суспільства, від громадської думки стосовно цього виду діяльності, розуміння його як необхідного елементу сучасних економічних відносин. Це також залежить від органів влади, що мають зрозуміти корисність співпраці з недержавними структурами, надавати їм допомогу в період становлення й ефек-

²⁵ Див. : *Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України* / редкол. : І. І. Тимошенко (голова) [та ін.]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 480.

тивно використовувати сприятливий чинник взаємодії з ними для підвищення ефективності власної роботи. Успіх і авторитет фахівців у сфері безпеки підприємницької діяльності залежить також і від них самих, від того, чи зможе суспільство переконатися у відстоюванні ними правових відносин, політичної незаангажованості, професіоналізму, дотримання ними професійного кодексу честі.

Для успішної організації безпеки вітчизняного підприємництва сьогодні має змінитися світогляд власника, керівника економічної структури. Він має усвідомити, що лише адекватна відповідь на сучасні небезпеки може забезпечити умови для успішної діяльності його бізнесу. Тобто керівник повинен зрозуміти й на практиці діяти, зважаючи на те, що безпека підприємництва – це не паркан по периметру і ґрати на вікнах. Це – глибоко інтегрована у структуру підприємства система, що поєднує і сукупність правових, організаційних, управлінських, технічних та інших заходів, і відповідних спеціалістів для захисту законних інтересів колективу підприємства, і власників та інвесторів²⁶.

Справедливо зауважують О. А. Бандура та І. І. Самборський, що створення недержавної безпеки доцільно здійснювати «не в рамках лише одного окремо взятого (зацікавленого міністерства, відомства, установи чи підприємства (незалежно від форми власності), а в масштабах держави <...> Тільки в цьому випадку може бути створена і надійно функціонувати система безпеки підприємництва усіх суб'єктів діяльності незалежно від форми власності...»²⁷.

На жаль, за роки незалежності в Україні ще не вдалося створити ефективної, високоорганізованої системи безпеки бізнесу, яка б відповідала міжнародним стандартам і задовольняла потреби кожного суб'єкта підприємницької діяльності. Водночас фінансові витрати підприємства і компаній на охорону, юридичні послуги, різні судові справи, протидію рейдерству не тільки не зменшуються, а навпаки – зростають. Про цю тенденцію свідчить і міжнародна практика. Так, у США

²⁶Пономарев, В. П. Защита интересов предприятия как основа его экономической безопасности / В. П. Пономарев // Экономика. Менеджмент. Предпринимательство : сб. науч. работ. – Луганск : Вид. Східноукр. держ. університету. – 2000. – С. 27–35; Шлыков, В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятий / В. В. Шлыков. – СПб, 1999; Козаченко, Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – С. 62–103; Кузьменко, Т. Б. Тактичне і стратегічне планування економічної безпеки підприємства / Т. Б. Кузьменко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 3. – С. 142–151.

²⁷Бандура, О. А. Підходи щодо створення системи безпеки підприємництва як складової національної безпеки держави / К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – С. 68.

лише збитки від викрадання промислових секретів уже вимірюється 100 млрд дол. США щороку і, постійно зростаючи, можуть найближчим часом досягти 150 млрд дол. США, втрата торговельних таємниць завдає збитків до 4 млрд дол. США. У Японії витрати на захист комерційних секретів сягають 20 % річного прибутку підприємств тощо²⁸.

Подібні тенденції спостерігаються і в усіх економічно розвинених країнах світу. Це має особливе значення і для сучасної України, де за останнє десятиріччя відбулися суттєві соціально-економічні перетворення, що не могли не позначитися на різних аспектах суспільного життя, у т. ч. й на безпеці підприємницької діяльності. Така ситуація виникла у зв'язку з тим, що первинний розподіл промислових активів за участю держави як єдиного інструменту перерозподілу майже завершився (закінчився номенклатурно-кримінальний розподіл загальнонаціонального надбання). У результаті цього етапу була накопичена «критична маса» так званих вольових управлінських рішень, порушень законодавства і кримінальних злочинів у майновій сфері. Усе це стало основою для появи такого явища, як рейдерство, а також інших протиправних дій у сфері підприємництва в Україні.

Інколи на захист бізнесу в нашій країні деякі суб'єкти господарської діяльності вже витрачають до 10 % прибутку, а дехто й більше. Однак загалом у цей важливий сектор сьогодні спрямовується лише до 1 % прибутку. При цьому мало хто з підприємців замислюється над питанням необхідності переходу у найближчому майбутньому до європейських стандартів безпеки *ISO* у зв'язку з бажанням активного виходу України на зарубіжні ринки. Але цей перехід потребує великих коштів на побудову ефективної системи їх безпеки. Залишається вже й не так багато часу до того моменту, коли значна частина українських підприємств, що не відповідають європейським стандартам безпеки, може бути фактично викинута «за борт» повноцінних зовнішньоекономічних відносин із привабливими іноземними партнерами.

Як реакція на криміналізацію підприємницької діяльності в 1991 р. в Україні з'явилися перші комерційні структури у сфері охорони майна, забезпечення особистої охорони підприємців, супроводу вантажів тощо. Серед них – «Сакура» (Дічек О., Василенко І.), «Січ» (Балабанов І., Попов Ю.), «Партнер» (Лисюк В., Калінін Г.), *IBS* (Онищенко Г.) та ін.

Від самого початку роботи фірми відчували недостатній рівень наявної для даного виду діяльності правової бази. Фактично законодавство

²⁸Чернявський, А. А. Безопасность предпринимательской деятельности / А. А. Чернявський. – К. : МАУП, 1998. – С. 37-38.

щодо організації безпеки підприємницької діяльності було відсутнє. Фірми, що спеціалізувалися на наданні безпекових послуг, відчували також потребу в підтримці громадських організацій, в об'єднанні на базі спільних інтересів і суспільних зусиль, що забезпечували б підвищення ефективності їх діяльності.

У зв'язку із цим у 1993 р. за ініціативою Союзу юристів України, Фонду юристів України та фірми «Сакура» була створена перша в Україні громадська організація, що взяла на себе організацію правового захисту українського підприємництва – Міжнародна неурядова асоціація «Безпека приватного бізнесу» під керівництвом О. Дічека. Підвищення ефективності діяльності недержавних структур безпеки уже тоді дозволило значно зменшити вплив такого негативного явища в економіці, як кримінальний вплив фінансів з України, що прямо впливало на рівень національної безпеки²⁹.

Нині можна констатувати початок нового етапу еволюції українського суспільства, що характеризується завершенням процесу конвертації влади в капітал. Зрештою, протягом останніх 2 років рейдерство та інші правопорушення в економічній сфері стали новим самостійним політико-економічним явищем, що є найбільш видимою, відчутною загрозою для діяльності суб'єктів господарювання, а отже, і для нормального функціонування держави.

Активне рейдерство сьогодні ставить під загрозу ведення бізнесу і право на приватну власність. Під ударами найчастіше опиняються підприємства середнього і малого бізнесу, які не мають тих можливостей для захисту від недружніх поглинань, що існують у великих фінансово-промислових групах. Як наслідок – скорочення ділової активності й падіння макроекономічних показників, погіршення інвестиційного клімату в країні для зовнішніх і внутрішніх інвесторів.

Для забезпечення стійкого й ефективного розвитку економічних відносин в Україні вже давно назріла необхідність створення системи безпеки недержавного сектору економіки. З одного боку, це забезпечить рівні умови в економічних відносинах усім суб'єктам ринку, незалежно від форм власності, а з іншого – цей процес диктується постійно зростаючим загальносуспільним значенням результатів діяльності приватного підприємництва.

Заслужують на увагу висновки одного з експертів, який вважає, що *«існуючі державні механізми з традиційними методами забезпечення безпеки підприємницької діяльності виявляються в нинішній ситуа-*

²⁹ Дичок, А. И. История развития негосударственной системы безопасности в Украине: аналит. доклад / А. И. Дичок. – К.: МАЕ. – 2007. – С. 5-6.

ції малоефективними і навіть неприйнятними для організації захисту законних інтересів як українських підприємців, так і їх зарубіжних партнерів»³⁰.

До цього можна додати й те, що суперечливі, багатогранні ринкові відносини в усіх розвинених країнах давно вже обумовили складно контрольоване органами державної влади зростання функцій і напрямів підприємницької діяльності. Із цієї ситуації держави успішно виходять у спосіб делегування значного обсягу функцій з організації безпеки підприємництва спеціальним структурам, близьким до його проблем і здатним ефективно допомогти в їх правовому вирішенні. Ця тенденція сьогодні вже стала актуальною і для України.

Слід зазначити також, що характерною закономірністю у взаємовідносинах держави та бізнесу є наявність зустрічного процесу з боку підприємництва, причому підприємництва організованого. Цей процес обумовлений низкою прагматичних чинників.

По-перше, можливість мінімізувати при входженні в певне об'єднання витрати підприємства на організацію безпеки, що дуже важливо особливо для середніх і невеликих суб'єктів економічної діяльності.

По-друге, сам факт входження в певні об'єднання сприяє зростанню іміджу підприємства, дає можливість прикриття від потенційних небезпек і загроз.

По-третє, перебування в корпоративному об'єднанні дає змогу відчутніше впливати на нормотворчу діяльність, на дієвість прийнятих законів і введених правил.

По-четверте, статус члена об'єднання сприяє налагодженню продуктивного діалогу з державними структурами, посилює потенціал переговорної сили із владою тощо.

До цього можна додати, що в деяких країнах інтереси безпеки підприємства ефективно лобіюються завдяки створенню власних політичних організацій і входженню їх представників у законотворчі органи. В інших, як наприклад у Японії, входження новоствореного підприємства у професійне об'єднання є взагалі обов'язковим.

Сучасна Україна у сфері створення недержавного сектору безпеки підприємництва робить лише перші організаційні кроки. Це дуже складне завдання, оскільки воно реалізується в умовах хаотичного розвитку ринку безпекових послуг, без належного організаційно-правового регулювання та дієвих спроб державних органів у його впорядкуванні. На даному етапі кількість спеціалістів, які безпосередньо

³⁰[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sealforce.org/pzoposition/sb_analiz.php

причетні або надають послуги у сфері безпеки підприємництва, становить уже понад півмільйона. Сьогодні охоронці діють самостійно, фактично будучи непідконтрольними державним органам управління. Отже, складається ситуація, коли, з одного боку, держава не здійснює необхідного контролю за стихійними процесами в країні, а з іншого – занадто широко використовує свою юрисдикцію, стримуючи самоорганізацію громадянського суспільства.

З погляду економічної безпеки, широка сфера діяльності держави, за відсутності в її функціях належних пріоритетів, є негативним явищем, що зумовлює зниження ефективності державного впливу на економічні процеси в країні. Тож стратегічним завданням стабільного розвитку економіки України є приведення функцій держави у відповідність до її потенціалу та принципів здійснюваної політики; зміцнення потенціалу держави завдяки активізації суспільних інститутів.

Недержавний складник забезпечення національної безпеки України в економічній сфері якраз і започаткувала механізм централізованого захисту підприємництва на всіх рівнях (фізична і технічна охорона, інформаційно-аналітичне супроводження, аудит безпеки тощо), проведення значної роботи з підприємствами в регіонах України, розроблення і впровадження в життя методичних рекомендацій з питань протидії підприємств рейдерським атакам. Водночас вона об'єктивно сприяє підвищенню ефективності управлінської діяльності. Однак поки що можна говорити лише про те, що система безпеки бізнесу, яка б відповідала міжнародним стандартам і задовольняла потреби кожного суб'єкта підприємницької діяльності в нашій країні, лише створюється.

2.2. Український союз промисловців і підприємців (УСПП) як тимчасовий координаційний центр формування недержавної системи безпеки підприємництва

За ініціативи Українського союзу промисловців і підприємців, що об'єднує **38 тисяч** представників різних сфер економіки та форм власності, протягом останніх років інтенсивно напрацьовуються необхідні механізми для створення недержавної системи безпеки підприємства і вперше за роки незалежності почали формуватися недержавні суб'єкти сектору безпеки як складник забезпечення національної безпеки України.

Головним внутрішнім механізмом недержавної системи безпеки підприємства є укладення соціально-партнерських угод між дер-

жавними інституціями та суспільством, відповідними громадськими організаціями й підприємцями, об'єднання зусиль державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

У 2005 р. із загостренням об'єктивної потреби розвитку громадянського складника у структурі безпеки приватного підприємництва в Українському союзі промисловців і підприємців була прийнята програма розвитку організаційних засад у цій сфері. Відповідно до неї були створені Комісія з економічної безпеки та захисту інвестицій, а також відповідне Бюро Федерації роботодавців України. Про потребу в організаційному оформленні індустрії безпеки свідчили також і аналіз матеріалів, узагальнення практичного досвіду, що було пов'язано зі створенням Громадянського проекту формування недержавної системи безпеки за ініціативою УСПП, МАЄ та інших креативних у нашій державі громадських організацій.

У жовтні 2006 р. за участі та підтримки А. Кінаха, В. Крутова, П. Пригунова, О. Дічека та інших спеціалістів з урахуванням попереднього практичного досвіду і теоретичних напрацювань була розроблена Концепція корпоративної безпеки підприємств-членів УСПП. Цей факт став помітним явищем у розвитку індустрії безпеки, оскільки ця концепція виражає інтереси найбільшого в країні громадського об'єднання, що сьогодні виробляє лівову частку національного продукту в Україні. Концепція визначила принципи організаційно-правового забезпечення мінімізації всього комплексу загроз, що призводять сьогодні до дестабілізації діяльності підприємств-членів УСПП.

Концепція корпоративної безпеки є науково обґрунтованою системою поглядів і розроблена з урахуванням необхідності якнайшвидшої адаптації українських підприємств, що розвивають зовнішньоекономічну діяльність, до європейських стандартів з безпеки *ISO* у зв'язку з інтеграцією у світову економіку та входженням України до СОТ. Визначення мети, цілей і завдань, передбачених концепцією, та їх реалізація у процесі діяльності УСПП створили необхідні й достатні умови для розгортання потужної й ефективної системи корпоративної безпеки членів Союзу. Корпоративна безпека членів УСПП стала нині тим засобом, що захищає інтереси власників, керівництва, працівників і клієнтів підприємств, матеріальних цінностей, інформаційних ресурсів від внутрішніх і зовнішніх ризиків і загроз.

На основі вивчення сучасних викликів і загроз безпеці підприємству були опрацьовані певні стратегічні параметри та комплекс першочергових заходів розбудови недержавної системи безпеки підприємства (Системи) за такими напрямками:

- постійна робота над урахуванням змін в економічній ситуації та інших чинників, що впливають на підприємницьку діяльність, з метою вдосконалення ідеологічних, концептуальних засад функціонування Системи в Україні;
- розроблення і вдосконалення чинного законодавства відповідно до суспільно-економічних потреб становлення і розвитку Системи;
- структурування приватних економічних суб'єктів, які надають послуги у сфері безпеки, під егідою УСПП як тимчасового координаційного центру;
- створення механізмів взаємодії недержавних і державних суб'єктів сектору безпеки на центральному та регіональному рівнях;
- упровадження в Україні загальноєвропейських міжнародних стандартів у сфері безпеки підприємництва;
- налагодження ефективної взаємодії з найбільш відомими міжнародними компаніями у цій сфері.

Реалізація зазначених стратегічних ініціатив розпочалася на підприємствах-членах УСПП, які нині виробляють понад 80 % валового внутрішнього продукту (ВВП) України. І коли йдеться про такі масштаби та вплив на створення ВВП держави, то організація економічної безпеки кожного із членів УСПП – це не тільки турбота про їхнє процвітання, а й чинник утвердження свободи, могутності й достатку всієї України.

Вирішення організаційно-методичних проблем удосконалення безпеки підприємництва в УСПП було прискорене завдяки використанню напрацьованих громадських організацій у процесі реалізації Громадянського проекту з формування недержавної системи безпеки підприємства. Це унікальний приклад співпраці громадськості й бізнесу.

Основна мета реалізації зазначених Концепції та Громадянського проекту – забезпечення гарантії стабільності розвитку бізнесу кожного суб'єкта господарювання та привабливості підприємництва в Україні для іноземних інвесторів; зменшення матеріальних витрат і збереження часу підприємця на захист власного бізнесу від протиправних посягань. У підсумку це має бути забезпечене побудовою нової архітектури відносин у системі «органи державної влади–підприємці»; створенням на загальнодержавному рівні передумов для формування недержавної системи безпеки як важливого складника національної безпеки України.

Для реалізації визначених цілей щодо побудови Системи було сформовано Раду УСПП з питань корпоративної безпеки, до роботи якої залучені керівники органів державної влади й управління, визначні науковці, представники впливових громадських організацій,

директори стратегічно важливих підприємств, керівники основних недержавних безпекових структур.

Для ретельного аналізу наявних у суб'єктів господарювання проблем, проведення експертних оцінок документів, рішень стосовно забезпечення та реалізації заходів безпеки було створено Експертну комісію з питань корпоративної безпеки, сформовано Департамент з корпоративної безпеки УСПП. При регіональних представництвах УСПП введено посади заступників керівників регіональних представництв із питань безпеки.

Спільно з регіональними відділами УСПП з корпоративної безпеки в регіонах розпочато процес розгортання та налагодження роботи третейських судів (для функціонування цих судів зареєстровано понад 60 суддів у Києві, Полтавській, Запорізькій та інших областях). Їхня діяльність уже принесла позитивні результати. Однак розгортання роботи системи третейських судів поки що не має ефективної підтримки з боку частини представників чинної судової влади, які вбачають у третейських суддях не своїх колег, а конкурентів. Цей суб'єктивний чинник, вважаємо, є тимчасовим і в цілому не зможе зупинити процес організованого громадського впливу на неправові дії стосовно приватного бізнесу.

Крім того, започатковано процес створення мережі страхових компаній, головна мета яких – робота з корпоративними членами системи безпеки, насамперед із членами УСПП.

Загалом до організаційної структури УСПП увійшло **27 регіональних відділень системи корпоративної безпеки (СКБ)**. Суттєвим також є залучення до роботи СКБ **371 корпоративного члена УСПП**.

За ініціативою УСПП у центральних органах виконавчої влади, причетних до забезпечення безпеки підприємництва, визначаються та закріплюються за цим напрямом роботи представники в ранзі заступників керівників цих органів, які забезпечуватимуть зв'язки із структурами УСПП, що входять до системи корпоративної безпеки.

Результатом співпраці з Кабінетом Міністрів України стало підписання 20 березня 2007 р. Меморандуму про партнерство та співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Українським союзом промисловців і підприємців. Нині налагоджуються й робочі відносини з Кабінетом Міністрів України, що дозволить:

- продемонструвати суспільству й іноземним партнерам механізми реальної взаємодії виконавчої влади з громадськими організаціями;
- створити новий в українській історії прецедент спільної участі владних структур і структур сфери недержавної безпеки в організації ефективної економічної безпеки в державі;

- організувати сучасну, ефективну систему захисту основних бюджетоутворювальних підприємств;
- системно, а не фрагментарно, підійти до організації безпеки кожного підприємства у різних сферах діяльності (інформаційній, технічній, фізичній тощо);
- залучити до співпраці значну кількість суб'єктів господарювання.

Для налагодження взаємодії між недержавним і державним суб'єктами сектору безпеки з ініціативи УСПП розпочато створення громадсько-консультативних рад при Кабінеті Міністрів України, МВС України, СБ України, Мінекономіки, Державній податковій службі, Державній митній службі, Адміністрації Державної прикордонної служби та інших органах державної влади. Зазначені громадські ради розпочали роботу з координації зусиль державних органів, профільних громадських об'єднань, представників промисловості й підприємництва не тільки у сфері захисту суб'єктів господарювання усіх форм власності, а й у боротьбі з екстремізмом, корупцією, організованою злочинністю та іншими зазіханнями на національну безпеку України.

Створена й Координаційна рада МВС України із взаємодії органів внутрішніх справ з охоронними підприємствами, їх об'єднаннями та службами безпеки суб'єктів господарювання. Згідно з наказом міністра внутрішніх справ від 19 березня 2007 р. № 96 начальникам регіональних органів МВС поставлено завдання щодо створення та забезпечення діяльності відповідних координаційних рад на місцях.

В інтересах системи корпоративної безпеки також була створена Українська національна служба економічної безпеки та захисту інвестицій (УНСЕБ), яка теж розгортає свої представництва в регіонах за такими напрямками діяльності: консалтинг з питань безпеки бізнесу; забезпечення безпеки комерційної діяльності; забезпечення безпеки банківської, страхової та інвестиційної діяльності; забезпечення технічними засобами безпеки та зв'язку; забезпечення охоронними послугами.

Для розбудови системи корпоративної безпеки УСПП також проведено низку інших заходів. Як результат – нині система корпоративної безпеки має можливість надавати фактично повний комплекс послуг у сфері безпеки підприємництва: фізичну охорону об'єктів та суб'єктів підприємництва, супровід вантажів, технічний захист від несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, проведення бухгалтерського, кадрового, енергетичного та інших видів аудиту, надання інформаційно-аналітичних і консалтингових послуг у сфері безпеки, юридичної допомоги, організацію захисту комерційної

таємниці, надання послуг із перепідготовки фахівців у інформаційно-аналітичній сфері, допомоги в організації служб безпеки, у боротьбі з рейдерством тощо.

На сьогодні створена в УСПП система корпоративної безпеки підприємництва має чотири рівні функціонування. Цим досягається можливість всебічного захисту діяльності будь-якого підприємства-члена УСПП, створюються умови його сталого розвитку:

- *перший рівень* (тактичний) – безпека забезпечується самим підприємством, її службою безпеки на підставі наданих методичних рекомендацій і консультацій СКБ;
- *другий рівень* (тактичний регіональний) – безпека забезпечується за допомогою регіонального представництва із залученням регіональних суб'єктів безпеки УСПП – УНСЕБ;
- *третій рівень* (тактичний центральний) – безпека забезпечується за допомогою сил апарату, впливу віце-президента УСПП з питань безпеки;
- *четвертий рівень* (стратегічний) – безпека забезпечується за допомогою рішень Ради УСПП з питань безпеки із залученням керівних органів державної влади.

Управління цією системою здійснює Рада УСПП з корпоративної безпеки. Суб'єктами забезпечення корпоративної безпеки членів УСПП також є:

- президент УСПП, віце-президент із безпеки, Департамент із безпеки;
- Комісія УСПП з питань економічної безпеки суб'єктів господарювання та захисту інвестицій;
- Бюро Федерації роботодавців України з питань координації безпеки бізнесу, енергозбереження та захисту інвестицій;
- Українська національна служба економічної безпеки та захисту інвестицій;
- регіональні представництва УСПП з корпоративної безпеки.

Сьогодні можна говорити і про факти конкретної допомоги створеної системи підприємствам при нейтралізації загроз з боку правопорушників. Серед них – АТЗТ «Сумський фарфоровий завод», де завдяки юридично-консультаційній допомозі з боку фахівців Експертної комісії при Раді УСПП з корпоративної безпеки, широкому висвітленню неправомірних дій рейдерів у ЗМІ та зверненням від імені президента УСПП до відповідних судових інстанцій було припинено рейдерське захоплення підприємства; вдалося нейтралізувати і рейдерський напад на ВАТ «Інститут транспорту нафти» у м. Києві. Одним із результатів роботи СКБ УСПП стало сприяння у притягненні до юридичної відпо-

відальності суддів, які виносили рішення з порушенням законодавства та сприяли незаконним діям стосовно підприємств тощо.

Надалі для задоволення потреб суб'єктів підприємництва в інформаційно-аналітичних продуктах з різних питань економічної безпеки прийнято рішення про необхідність розбудови цивілізованого ринку ділової інформації. Крім того, передбачається створення механізмів для виконання функцій громадського контролю за якістю конкуренції на цьому ринку. Зважаючи на зазначене, у СКБ УСПП розпочалося створення відповідного внутрішнього масиву ділової інформації, в т. ч. спеціальних баз даних про недобросовісних клієнтів, страхувальників, фірми та осіб, пов'язаних із кримінальними структурами або випадками шахрайства з фінансовими ресурсами тощо.

Планується **створення недержавного Всеукраїнського реєстру служб безпеки підприємств, установ та організацій**. Поряд із цим передбачається виконання Департаментом з корпоративної безпеки УСПП деяких третейських функцій з приводу потенційних конфліктів у сфері комерційної інформації та правових колізій, пов'язаних із цим видом бізнес-діяльності.

З метою реалізації ефективної політики розвитку недержавних служб безпеки суб'єктів господарювання різних форм власності, підвищення якості їх роботи, координації та взаємодії з правоохоронними органами та спеціальними службами держави активно ведеться робота зі створення **Всеукраїнського об'єднання «Союз недержавних служб безпеки»**.

У контексті налагодження ефективної взаємодії з відомими міжнародними компаніями у сфері безпеки проведено низку консультацій з їх представниками, які спеціалізуються на розробленні новітніх технологій і товарів у сфері безпеки. Їх результатом стало створення **спеціальної комісії з питань міжнародного співробітництва при Раді УСПП з корпоративної безпеки**, а також ініціювання співробітництва та взаємодії з найкреативнішими іноземними партнерами на українському ринку безпеки.

Міжнародними угодами, підписаними з низкою зарубіжних структур, передбачено обмін нормативною та методичною документацією, що регламентує діяльність сторін та організацію безпеки підприємництва, обмін спеціалістами для вивчення досвіду та надання практичної допомоги у цій сфері, здійснення спільних наукових досліджень та інші заходи.

Розпочавши підготовку до проведення в Україні у 2012 р. Чемпіонату Європи з футболу, Департамент з корпоративної безпеки УСПП виступив із пропозицією активної співпраці недержавного сектору

безпеки з урядовими та іншими структурами щодо комплексного вирішення питання організації безпеки цього важливого для іміджу України міжнародного заходу.

З урахуванням необхідності організаційно-правової розбудови системи безпеки розроблено проект концепції недержавного забезпечення безпеки особи та підприємницької діяльності, що нині активно обговорюється в суспільстві.

Разом із практичними заходами щодо розгортання системи недержавної економічної безпеки триває процес переведення у формат законодавчої ініціативи напрацьованого громадськими об'єднаннями пакета законопроектів, що мають регламентувати сферу недержавної системи безпеки підприємництва.

Для забезпечення повного циклу організації безпеки підприємств-учасників корпоративної безпеки є нагальним і необхідним створення системи підготовки фахівців безпекового напрямку. З метою ефективного вирішення цього важливого завдання розроблено Концепцію науково-методичного та освітнянського забезпечення підготовки фахівців до діяльності у сфері недержавної системи безпеки.

Дуже важливим є налагодження роботи регіональних представництв із корпоративної безпеки членів УСПП, на які покладаються завдання надання допомоги членам УСПП регіону, моніторингу стану безпеки підприємств у регіонах, підготовки запитів до віце-президента з безпеки, донесення до користувачів рекомендованих Радою УСПП методичних матеріалів, узагальнення кращого досвіду у сфері організації безпеки підприємництва. У разі потреби за рішенням Ради УСПП у регіонах можуть створюватися також регіональні ради з корпоративної безпеки членів УСПП.

Нині безпека кожного підприємства може забезпечуватися працівниками вже створеного цим підприємством підрозділу безпеки (в т. ч. за допомогою корпоративної системи), або ж цю функцію можуть виконувати представники регіональних підрозділів Української національної служби економічної безпеки та захисту інвестицій (УНСЕБ). Керівник підприємства залежно від рівня потреби інтегрує свою систему безпеки до загальної системи корпоративної безпеки членів УСПП. Таким чином, система корпоративної безпеки може розвиватися завдяки зустрічній ініціативі підприємства. Така інтеграція надасть можливість ефективно реалізовувати усі механізми нейтралізації загроз для підприємств та організації в цілому.

Загалом розглянуте питання можна підсумувати так.

1. Система корпоративної безпеки УСПП фактично позиціонує себе як основний системоутворювальний елемент загальнонаціональ-

ної системи недержавної безпеки та об'єднує різноманітні сектори ринку послуг у сфері захисту вітчизняного підприємництва. Особливу роль при цьому відіграє Рада УСПП з корпоративної безпеки – інтелектуальний центр для адекватної системної відповіді на сучасні виклики у сфері безпеки підприємницької діяльності. Зі створенням Ради було розпочато процес формування основ цілісного механізму організації недержавної системи безпеки підприємництва, пошук оптимальних форм роботи з удосконалення безпеки суспільства та держави в економічній сфері за участі недержавних суб'єктів сектору безпеки.

2. Для формування спільних узгоджених позицій з питань організації безпеки підприємницької діяльності, сприяння сталому розвитку підприємств незалежно від їх форми власності, зміцнення правопорядку та громадського порозуміння, забезпечення безпеки громадян, боротьби зі злочинністю, розвитку недержавної системи безпеки, у т. ч. завдяки вдосконаленню чинного законодавства, актуальним є питання щодо створення при Кабінеті Міністрів України експертно-громадської ради з питань безпеки підприємництва.

3. Суспільно значимою подією є ініціювання УСПП створення Всеукраїнської громадської організації «Союз недержавних служб безпеки України», який має створити сприятливі умови для розвитку індустрії безпеки, проведення незалежної громадської експертизи законопроектів, що регулюють роботу служб безпеки вітчизняних компаній; розроблення стратегічних напрямів реформування системи безпеки з урахуванням реальних потреб підприємництва; організації аналітичної роботи, наукових і маркетингових досліджень товарів та послуг ринку безпеки тощо.

4. Система недержавної безпеки підприємництва, що формується на базі системи корпоративної безпеки УСПП набуває рис повноправного складника національної безпеки України. Надалі актуалізується проблема розвитку системи недержавних суб'єктів сектору безпеки та легітимізації їх діяльності відповідними законами та іншими нормативно-правовими актами України.

Розділ 3. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1. Основні суб'єкти і напрями організації безпеки підприємництва

Суб'єкти безпеки підприємницької діяльності, як зазначалося, поділяються на державні й недержавні. Недержавні організації – охоронні й детективні структури, аналітичні центри, інформаційні служби, навчальні, консультаційні та інші почали створюватися паралельно з державними з початком ринкових реформ в Україні.

На сьогодні система недержавної безпеки передбачає майже повний комплекс послуг у сфері організації захисту підприємництва та бізнесу, а саме: фізичну охорону об'єктів і суб'єктів господарювання, супровід вантажів, технічний захист від несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, проведення бухгалтерського, кадрового, енергетичного й інших видів аудиту, надання інформаційно-аналітичних консалтингових послуг у сфері безпеки, юридичної допомоги та консультацій, організацію захисту комерційної таємниці, надання послуг з перепідготовки фахівців у інформаційно-аналітичній сфері, методичної допомоги в організації та розвитку діяльності служб безпеки, у боротьбі з рейдерством тощо.

Уже сьогодні в Україні фактично створено основні елементи індустрії безпеки. Однак з низки суб'єктивних та об'єктивних причин недержавна система безпеки ще не вирішує всього комплексу проблем, пов'язаних з організацією всебічного захисту діючих підприємств від наявних небезпек. Причини цього – проблеми становлення: недостатнє правове регулювання; ортодоксальність уявлення окремих чиновників щодо розвитку сектору безпеки в ринкових умовах; не досить ефективна координація суб'єктів даного виду діяльності; недостатнє інформаційно-аналітичне, наукове, кадрове забезпечення тощо.

Незважаючи на все це, уже сьогодні можна говорити, що у сфері безпеки підприємництва сформувалися дієздатні й перспективні елементи загальної, необхідної суспільству системи.

Насамперед ідеться про **служби безпеки підприємств**. Вони створювалися фактично з початком діяльності підприємств і пройшли

повний шлях еволюції до професійних структур у їх складі, гнучко пристосовуючись до безпекових потреб залежно від умов і напрямів економічної діяльності. Вони є найбільш активним і платоспроможним користувачем продуктів і послуг на ринку такого роду товарів, найчисельнішим і найрізноманітнішим за організацією і формами діяльності складником індустрії безпеки.

Ще один складник з-поміж активно діючих на ринку безпекових послуг – **охоронні підприємства**, що спеціалізуються на задоволенні запитів у сфері безпеки особи й охорони власності. Близьким до нього за змістом, але окремим, виходячи зі специфіки діяльності, є складник індустрії безпеки підприємництва. Він об'єднує фірми безпекової сфери, що надають **послуги технічними засобами та засобами протипожежного захисту**.

Ще один суб'єкт системи – це підприємства з надання **послуг з інформаційної безпеки та захисту інформації**.

До індустрії безпеки в якості дуже важливих складників належать **навчальні заклади та спеціальні навчальні центри**, що готують різні категорії спеціалістів у сфері безпеки. Поряд з ними розвиваються інформаційно-аналітичні та прогнозно-аналітичні структури, проводяться дуже потрібні для системи **наукові дослідження** з проблем формування національної індустрії безпеки. І, звичайно ж, формується значна кількість різноманітних інформаційних систем і баз даних, об'єднання ресурсів яких надалі може стати основою для консолідації та забезпечення функціонування даної системи.

Особливу роль серед суб'єктів організації безпеки підприємництва відіграє **замовник і споживач безпекових послуг** – великий, середній і малий бізнес України, а також іноземний бізнес.

Історія розвитку національної економіки за часів незалежності України свідчить про те, що підприємницька діяльність виникла внаслідок кардинальних змін у соціальному, економічному та політичному житті країни.

У зв'язку з тим, що система державного управління економікою того часу абсолютно не була готова до цих трансформацій, бізнес фактично розвивався стихійно. Відповідно стихійно формувався і ринок послуг у сфері безпеки, що негативно позначалося на захищеності вітчизняного підприємництва.

З огляду на очевидну потребу посилення сфери безпеки українського бізнесу, а також значної її залежності від бізнесу актуальною є потреба чіткого визначення ролі й місця підприємництва не тільки як замовника послуг безпеки, але і як суб'єкта організації цього специфічного ринку.

На жаль, у цьому питанні суспільні відносини знаходяться лише на початковому етапі. Можна констатувати, що тільки невелика частина власників, керівників, менеджерів володіє сучасними знаннями щодо технології безпеки та підтримує їх у процесі господарської діяльності. Більшість із них не розуміє й навіть не хоче розуміти важливості й необхідності завчасного вирішення цих питань. Як наслідок, поширеними є факти, коли попередити загрози або небезпеки їхньому бізнесу вже запізно. І тоді настає жорстка фаза форс-мажору, що вимагає задіяння потужного морально-психологічного, кадрового, матеріального та іншого ресурсу, однак без гарантії позитивного вирішення проблеми.

Щоб запобігти зазначеному, необхідно докорінно змінити сам підхід до проблеми забезпечення економічної безпеки в країні, провадити таку державну політику у сфері захисту вітчизняного підприємництва, яка була б спроможна задіяти потужний потенціал бізнесу на користь самого бізнесу, тобто забезпечення його безпеки. Водночас підприємці й бізнесмени мають суттєво переглянути своє ставлення до питань власної безпеки, змінивши психологію та саме бачення актуальності цієї проблеми. Зрештою треба зрозуміти, що безпека є однією з найважливіших сфер життєдіяльності людини, суспільства та держави.

Треба погодитися, що забезпечення безпеки коштує недешево. Але витрати на подолання реальної проблеми у разі відсутності системи безпеки, як свідчить практика, будуть набагато більшими (не враховуючи морально-психологічних збитків, втрати часу, іміджу тощо). Для підтвердження цього достатньо навести тільки одну цифру, що спирається на сумну вітчизняну статистику останніх років. У разі, коли об'єкт рейдерської атаки завчасно не вибудує систему захисту, він програє у понад 90 % випадків проведення щодо нього протизаконного поглинання, без подальшої можливості повернення втраченого. Тому красномовною статистикою для вітчизняного підприємця може слугувати європейський досвід, де на свою безпеку бізнес виділяє від 9 до 12 % отриманого прибутку.

Українські бізнесмени використовують у середньому 1 %, що не дозволяє повноцінно захистити їх господарську діяльність і, що дуже важливо, сформувати потужний і високопрофесійний ринок безпекових послуг, здатний адекватно реагувати на реальні й потенційні виклики та загрози національному підприємництву.

У зв'язку з цим органи державної влади, суб'єкти надання послуг у сфері безпеки, неурядові та громадські організації за активної участі вітчизняного бізнесу повинні вибудувати чіткі, прозорі й ефективні відносини у процесі організації безпеки підприємницької діяльності,

інтенсивного формування відповідного ринку послуг, забезпечення його необхідною підтримкою та ресурсами на рівні сучасних вимог і потреб.

Тільки у такому разі можна говорити про реальні підстави налагодження рівноправного соціального партнерства влади й бізнесу, а також сфери його захисту, створення необхідних умов для сталого розвитку національної економіки у жорсткому конкурентному середовищі глобального світу.

Різноманітність структурних складників індустрії безпеки, багатогранність потреб і ситуацій ринку, що розвивається, проблеми практичної реалізації, непродуктивний паралелізм – ці та інші чинники обумовили розвиток ще одного складника цієї системи. Йдеться про створення і розвиток **громадських організацій**, що виконують функції координації діяльності безпекових підприємств, представляють їх інтереси при вирішенні питань співробітництва з владними структурами, сприяють законотворчій діяльності, вивченню та впровадженню досвіду, популяризації безпекової діяльності, активізації зарубіжних контактів. Вони виконують і багато інших функцій щодо становлення і розвитку індустрії безпеки, чим суттєво сприяють зміцненню національної безпеки України.

Заслужують на підтримку висновки, що нині «багато підприємств самі шукають організаційні форми зміцнення своїх позицій на ринку і своєї надійності та репутації в очах підприємців. На практиці це виражається у створенні низки союзів, асоціацій, федерацій, об'єднань приватних структур різного профілю діяльності. І підприємцям-замовникам безпекових послуг давно необхідно зрозуміти, що, з погляду надійності, вигідніше мати справу не з окремими підприємствами, а з об'єднаннями, оскільки в цьому випадку з'являється ланка, що бере на себе відповідальність за надійність і якість роботи конкретного підприємства. Це вигідно і малому підприємству, кожний зацікавлений представник якого не в змозі утримувати діяльність цілого підприємства чи підрозділу безпеки»³¹.

Варто також зазначити, що формування громадських органів координації діяльності індустрії безпеки дає змогу налагодити ефективну співпрацю з різними організаціями і структурами, які безпековими проблемами опікуються лише з огляду на необхідність підтримання власної дієздатності, проте своєю професійною діяльністю сприяють підвищенню ефективності роботи індустрії безпеки бізнесу. А. О. Одинцов зараховує їх до групи супутніх (аудиторські фірми,

³¹[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sec4all.net/statea44.html>

рекламні бюро, засоби масової інформації, органи зайнятості)³². Очевидно, що до цієї групи установ і організацій можна віднести й низку наукових установ, навчальних закладів і громадських організацій.

Розглядаючи напрями організації безпеки підприємництва в умовах специфіки українського ринку слід зауважити, що основою цієї роботи є **інформаційно-аналітична діяльність** – систематизація та обробка наявної інформації, необхідної при виробленні оптимального рішення. Це має стати основою для дій, необхідних для функціонування та розвитку підприємства, виявлення закономірностей, тенденцій і процесів, відображених в інформації, їх узагальнення та формулювання висновків, рекомендацій і прогнозів розвитку подій. Інформаційно-аналітичній діяльності, в тому числі й комерційній, передують пошук і отримання інформації³³.

Найпродуктивнішим при цьому є ефективне використання власних інформаційних ресурсів. Ці ресурси мають бути добре організовані, оснащені ефективною системою пошуку. Однак нині це джерело інформації для більшості підприємств ще є недостатньо ефективним. Це пояснюється недостатнім усвідомленням значення інформації, необхідністю фінансувати формування власних інформаційних баз, браком спеціалістів, технічних засобів тощо. Власні інформаційні бази є ефективними за умови їх постійного поповнення. Електронні інформаційні технології дають можливість формування таких баз на носіях електронної інформації. Об'єднання ресурсів споріднених підприємств у єдину систему може значно посилити їх ефективність. Джерелами поповнення інформаційних баз підприємств можуть бути ресурси інтернету, матеріали ЗМІ, сайти державних органів, наукових, науково-дослідних установ, бібліотечних закладів, підприємств, громадських організацій тощо.

В аналітичній роботі бажано максимально використовувати всі наявні масиви даних, у т. ч. й застарілі, оскільки нерідко лише з їх допомогою вдається відслідкувати зміну власників, переселення юридичних і фізичних осіб, перехід з одного місця роботи на інше, деякі інші моменти, які краще проглядаються при аналізі непрямої інформації.

³²Одинцов, А. А. Защита предпринимательства (экономическая и информационная безопасность) / А. А. Одинцов. – М. : Международные отношения. – 2003. – С. 154.

³³Одинцов, А. А. Защита предпринимательства (экономическая и информационная безопасность) / А. А. Одинцов. – М. : 2003. – С. 112–128; *Актуальные проблемы информационного противоборства: сб. ст. / Моск. акад. комплекс безопасности и предпринимательства / под. общ. ред. А. И. Гурова. – М. : Из-во Моск. гос. ун-та леса, 1999. – 333 с.*

Розвитку інформаційно-аналітичної діяльності може сприяти створення правового поля для функціонування інституту так званої **ділової розвідки** чи **бізнес-розвідки**, що активно й на законних засадах працюють у розвинених країнах світу. При цьому ділова розвідка в жодному разі не є альтернативною розвідувальною діяльністю державних органів. Вона має діяти виключно в інтересах суб'єктів господарювання і спрямовуватися зазвичай на попередження недружніх дій з боку конкурентів чи партнерів.

Попри те, що в Україні існують спеціалізовані фірми, що займаються бізнес-розвідкою, цей сегмент ринку є слабким і, головне, несистемним. А такий потужний механізм збору необхідної для підтримання безпеки підприємництва інформації, як аналітична розвідка засобами інтернету взагалі нерозвинений. І це тоді, коли у світі для комерційного використання надійшли раніше засекречені системи пошуку даних в інтернеті, що використовувалися спеціальними службами.

Основна проблема для українських приватних служб безпеки полягає у дуже великій вартості процесів збору даних. Наявний досвід свідчить, що майже 10–15 % необхідної інформації є в інтернеті вже в готовому вигляді, а решта є результатом порівняння, аналізу й синтезу розрізнених і розкиданих по різних джерелах фактів, на базі яких можна скласти загальну картину діяльності об'єкта дослідження.

У цілому продумана організація інформаційно-аналітичного забезпечення дозволить суттєво мінімізувати можливі втрати в комерційній діяльності у відносинах із суміжниками, партнерами, конкурентами, державними органами та органами місцевої влади, а також може бути корисною при стратегічному плануванні бізнес-операцій і розгляді окремих проблемних ситуацій.

Аналізуючи можливість подальшого вдосконалення роботи для захисту підприємства, не можна не згадати і проблему **детективної діяльності**. Такий напрям законодавчо оформлений та успішно використовується у світовій практиці. Зокрема, у Російській Федерації ще 1992 р. був прийнятий Закон «Про приватну детективну і охоронну діяльність».

На ринку українських безпекових послуг прийняття відповідно до закону не лише розширить їх асортимент, а й додасть гнучкості, особливо в тих ситуаціях, коли замовники послуг не бажають зайвого розголосу, мають певні сумніви стосовно проблемних ситуацій та необхідних фактів для їх офіційного розгляду тощо. У необхідних випадках, контактуючи із державними органами, детективи зможуть сприяти упередженню кримінальних ситуацій тощо.

Нині ініціативною групою підготовлено законопроект, яким пропонується легалізувати приватну детективну діяльність і встановити правові норми її ведення. Він побудований за принципом відокремлення певних груп правових норм за предметом правового регулювання. У законопроекті пропонується сформулювати загальні засади державної політики у сфері приватної детективної діяльності, надано визначення основних термінів, визначені права, якими можуть користуватися названі суб'єкти приватної детективної діяльності, встановлені вимоги до претендентів-фізичних осіб на отримання ліцензії на право зайняття детективною діяльністю, регламентований порядок отримання ліцензій та дозволів у сфері приватної детективної діяльності, умови реєстрації служб безпеки суб'єктів господарювання тощо. До основних видів послуг, які суб'єкти приватної детективної діяльності мають право надавати замовникам, відповідно до законопроекту, можуть належати:

- пошук, збір, фіксація та накопичення відомостей, потрібних для захисту прав і приватних інтересів замовників;
- пошук громадян, які зникли безвісти, встановлення їх місцезнаходження, з'ясування причин і обставин зникнення, можливостей та умов їх повернення;
- розшук зниклого майна клієнта;
- відтворення для замовника втраченої інформації з питань його приватних інтересів;
- пошук і збір даних про факти, які можуть бути використані як докази в цивільних, кримінальних справах, або справах про адміністративні правопорушення;
- пошук і збір біографічних та інших відомостей про осіб – потенційних або існуючих клієнтів і партнерів замовника послуг;
- захист замовників (суб'єктів господарювання) від підприємницького шпигунства;
- інші послуги.

Підвищенню ефективності національної індустрії безпеки підприємництва може сприяти й активна робота **третейських судів**. Досвід країн з ринковою економікою, де вже традиційно й успішно працюють ці суди, є підтвердженням необхідності вдосконалення цього напрямку діяльності. Поки що в підприємницьких колах України з певною упередженістю ставляться до такого роду судів. Однак в умовах ринкової діяльності звертання до них інколи має такі відчутні переваги (порівняно, скажімо, із судами арбітражними³⁴):

³⁴Захист прав третейськими судами // Підприємницьке право. – Кн. 2 / за ред. О. В. Старцевої. – К.: Істина, 2005. – С. 412–416.

- кожній із сторін, що бере участь у такому суді, надається можливість вибору з її погляду найбільш компетентного, об'єктивного, кваліфікованого саме в даному питанні, дійсно незалежного судді. Це особливо важливо у зв'язку зі зростаючою складністю бізнесових технологій, прискореною еволюцією ринкових механізмів під дією глобальних чинників, сучасних інформаційних технологій, що вимагає постійного підвищення кваліфікації усіх практикуючих правників;

- згідно зі специфікою ведення справ третейськими судами вибрані сторонами судді не є їх представниками, як і призначені судом, і тому не можуть прямо або ж побічно бути зацікавленими в кінцевому результаті;

- зазвичай в усіх країнах, де функціонують третейські суди, аргументом для звертання до такої правової процедури є її невелика тривалість у часі;

- третейська процедура дає можливість обійтися без зайвої гласності, що може зашкодити бізнесу учасників. У третейському суді проведення відкритих засідань можливе лише зі згоди обох сторін;

- рішення третейського суду не може бути переглянуте згідно з апеляційною та іншими процедурами. Якщо рішення цього суду не виконується добровільно у визначені терміни, то воно може бути виконане примусово у зв'язку із поданням зацікавленою стороною заяви до суду про видачу відповідного виконавчого листа;

- рішення третейського суду відповідно до його вимоги може бути виконане згідно з існуючою міжнародною практикою за кордоном.

Зазначимо, що Системою корпоративної безпеки УСПП вже напрацьовано вітчизняний досвід співпраці з третейськими судами з метою надання ефективної допомоги підприємствам-членам УСПП, що також може бути використано у процесі розвитку системи недержавної безпеки підприємництва.

Звернення в третейський суд і одержання швидкого остаточного судового рішення (до 15 днів від дати позову) про наявність заборгованості контрагента дозволяє стягнути дану заборгованість через державну виконавчу службу. До того ж, і саме включення третейського застереження та розуміння покупцем (позичальником) факту, що продавець (кредитодавець) може досить легко та швидко отримати судові рішення і стягнути з нього прострочену заборгованість, безумовно, дисциплінує клієнта. Це особливо важливо у господарській діяльності підприємства, при реалізації товару з відстрочкою платежу. При цьому не погіршуються відносини з контрагентом, оскільки обидві сторони розуміють, що судові звернення провадиться лише для усунення податкової проблеми.

Однією з істотних статей витрат при придбанні/продажу нерухомості є витрати на **нотаріальні послуги**, що часто складають понад 2 % від суми операції. Однак законодавство (ч. 2 ст. 220 ЦК України) дає сторонам можливість зменшити ці витрати, підтверджуючи дійсність договору купівлі-продажу нерухомості через суд або третейський суд. У даному випадку усі витрати знижуються до 1 % від суми операції. Крім того, третейський суд, на відміну від нотаріуса, може визнавати право власності (його перехід) у «складних» випадках – переплановане приміщення, незавершене будівництво, розподіл цілісного майнового комплексу з виділенням частки в натурі тощо.

Звернення до третейського суду може значно знизити або зовсім нейтралізувати ефективність рейдерських атак на підприємство. Їх основною метою є паралізування нормальної діяльності законного керівництва підприємства у спосіб подання численних позовів у підконтрольні суди для прийняття ними «потрібних» (неправомірних) рішень і затягування подальшого судового процесу з оскарження таких рішень.

Тактикою захисту законного керівництва та мажоритарного власника підприємства може стати можливість проводити розгляд таких судових позовів у незалежному, недержавному, заздалегідь визначеному, постійно діючому третейському суді. Це дасть можливість при спробі будь-якої атаки отримати законне, швидке, недороге й остаточне судові рішення, що може бути виконане також і через державні виконавчі органи.

Для цього акціонери підприємства повинні дійти згоди в тому, щоб вирішувати всі суперечки, пов'язані з реалізацією корпоративних прав, у т. ч. з призначення менеджменту підприємства, у певному постійно діючому третейському суді. Така третейська угода має бути закріплена у доповненні до статуту підприємства й установчому договорі третейським застереженням.

Таким чином, третейський суд порівняно з нотаріатом і судами загальної юрисдикції має низку переваг:

1) *фінансові переваги*. Вартість затрат при третейському розгляді значно нижча, ніж вартість нотаріальних або судових витрат. Для порівняння:

- обов'язкові платежі у нотаріуса – 1 % держмити плюс 1 % Пенсійний фонд плюс вартість послуг нотаріуса; обов'язкові платежі у суді – 1 % держмити плюс судові витрати плюс вартість послуг адвоката;
- третейські витрати до 1 % від суми позову залежно від складності справ;

- сума третейського збору відноситься на валові витрати підприємства;

2) *операційні переваги:*

- оперативність, можливість прийняття рішення за один день;
- відсутність процедур апеляційного й касаційного оскарження;
- захищена конфіденційність усієї інформації;
- право вибору третейських суддів, а також місця проведення судового засідання та мови судового слухання;
- необмежена територіальність – «знайомий» нотаріус або суддя діють у конкретному окрузі, третейський суд діє по всій Україні;
- остаточне рішення третейського суду та практична неможливість його скасування;
- рішення третейського суду набуває чинності негайно і оскаржено не підлягає;
- рішення третейського суду, яке не виконано добровільно, підлягає примусовому виконанню згідно із Законом України «Про виконавче провадження»;
- можливість використання більш повного й усебічного обґрунтування фактів і доказів по справі: пояснення сторін і третіх осіб, аудіо-, відео- записи, письмові та речові докази тощо.

На сьогодні вже діють механізми звернення керівників підприємств-членів УСПП через Департамент з корпоративної безпеки до третейського суду з метою вирішення корпоративних спорів і проблемних питань.

Зважаючи на складність ситуації у сфері безпеки підприємництва, координуючі органи індустрії безпеки, наукові, інформаційно-аналітичні структури, навчальні заклади мають забезпечити два основні напрями роботи з надання допомоги підприємствам в організації власної безпеки. Це – науково-методичне інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємництва та соціальна підготовка працівників безпеки.

3.2. Проблеми законодавчого регулювання правовідносин у недержавному секторі безпеки

Однією з основних проблем у розвитку недержавної системи безпеки підприємницької діяльності є нерозвинена правова база, що відчутно гальмує розвиток цієї сфери діяльності. Сьогодні надання приватних безпекових послуг здійснюють і фізичні, і юридичні особи. Їх діяльність за своїми ознаками підпадає під визначення підприємницької. Однак поряд із ними у сфері недержавної системи безпеки

підприємництва виникають і успішно діють громадські організації, що виконують координаційні, методичні, пропагандистські та інші функції. Усі ці суб'єкти діяльності на ринку безпекових послуг (і приватні, і громадські) загалом формують систему **недержавного сектору безпеки**. Ця створена реальною практикою система, пов'язана своїм змістом та організаційними принципами з об'єктивними процесами демократизації суспільства, потребує правової підтримки у спосіб і уточнення наявних законодавчих актів, і розроблення та прийняття нових законів.

Як і у світовій практиці, в Україні право регламентує діяльність недержавних суб'єктів сектору безпеки в контексті захисту національних інтересів і національної безпеки. У Постанові Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР зі змінами, внесеними згідно з законами від 21 грудня 2000 р. № 2171-III (2127-14) та від 19 червня 2003 р. № 964-IV (964-15) визначається, що система організації національної безпеки – це «організована державою система державних органів, громадських організацій, посадових осіб і окремих громадян, об'єднана цілями і задачами по захисту національних інтересів, що здійснюють погоджену діяльність в межах законодавства України»³⁵. Але варто зазначити, що у переліку структур, які надають безпекові послуги, в цьому правовому акті вказуються приватні охоронно-технічні, охоронні підприємства, інформаційні бюро, навчальні центри, державні служби безпеки, детективні підприємства, сторожова охорона на підприємствах і власні служби безпеки підприємств, однак нічого не сказано про роль громадських організацій у сучасному безпековому процесі.

Розглядаючи питання про формування правових основ діяльності недержавної системи безпеки підприємництва, слід звернути увагу на важливість відповідного положення, закріпленого у ст. 3 Закону України «Про підприємство». В ньому, зокрема, сказано про те, що «підприємці мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить діючому законодавству». Таке формулювання, якщо ним керуватися при організації безпеки підприємництва, дає можливість для вияву ініціативи, винахідливості і, в принципі, у стислі строки може задовольнити попит на всі види безпекових послуг на відповідному ринку в Україні. Проте

³⁵ *Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України* : постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>

таке широке формулювання саме для сфери безпекових послуг приховує певні складнощі, що диктуються специфікою діяльності.

Ця правова норма у процесі подальшої законотворчої роботи, була введена в певні організаційні межі й конкретизована Інструкцією «Про порядок видачі суб'єктам підприємницької діяльності ліцензій з надання послуг по охороні колективної і приватної власності, а також охороні громадян, монтажу, ремонту і профілактичному обслуговуванню засобів охоронної сигналізації», затвердженою наказом МВС України від 28 лютого 1994 р. № 112. Нею визначається право юридичної особи на подання заяви для отримання ліцензії в управління державної служби охорони УМВС лише в тому випадку, коли в його установчих документах передбачено здійснення послуг у сфері охоронної діяльності колективної і приватної власності та охорони громадян. Інструкція також зобов'язує надавати охоронним підприємствам відповідні послуги лише на основі письмових угод із замовником.

Зазначена інструкція хоча й була певним кроком уперед у формуванні нормативної бази у сфері безпеки підприємництва, однак не була позбавлена і певних недоліків. За її межами залишилися проблеми громадської участі у процесі формування нового напрямку діяльності, що має враховуватись у контексті демократизації суспільства. Інструкція залишила поза увагою загальносуспільні процеси інформатизації в цілому й використання інформаційних технологій як виду розвідувальних і безпекових послуг.

Певний внесок у ліквідацію даних проблем зробив Закон України «Про господарські товариства»³⁶, введений в дію з 1 жовтня 1991 р. У ньому учасники товариств зобов'язувалися не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність даних економічних об'єднань. Посадові особи мають зберігати комерційну таємницю і нести відповідальність за розголошення такої інформації згідно із законом і статутними документами.

Водночас Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 611 «Про перелік відомостей, що не являють собою комерційної таємниці»³⁷. Згідно з цим документом до комерційної таємниці не відносяться:

- документи про заснування економічних структур, що дозволяють займатися підприємницькою, господарською діяльністю або її окремими видами;

³⁶Про господарські товариства : закон України від 19.09.1991 р. – № 1576-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49.

³⁷Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці : постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.1993 р. № 611 // Збір. постанов уряду України. – 1993. – № 12.

- інформація відповідно до встановлених форм державної звітності;
- дані, необхідні для перевірки нарахувань і виплат податків та інших обов'язкових платежів, інформація про чисельність і склад працюючих, їх заробітну плату, а також про наявність вакантних посад;
- документи про виплату податків і обов'язкових платежів;
- інформація про забруднення навколишнього середовища, що спричиняє шкоду здоров'ю людини, а також про факти інших порушень законодавства України та обсяги завданих при цьому збитків;
- документи про платоспроможність;
- відомості про участь посадових осіб підприємства в підприємницькій діяльності;
- дані, що згідно з чинним законодавством підлягають оприлюдненню.

Уся ця інформація має надаватись органам державної влади, контролюючим і правоохоронним органам України, а також іншим юридичним особам за їх вимогою відповідно до законодавства³⁸.

У 1996 р. було прийнято Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», яким передбачена відповідальність юридичних і фізичних осіб за неправомірне збереження, розголошення та використання інформації, що становить комерційну таємницю. Згідно з цим законом Антимонопольним комітетом України або ж його філіалами на юридичну особу за такі дії може бути накладено штраф, а фізичні особи несуть адміністративну відповідальність.

Кримінальний кодекс України за незаконне збирання даних, що становлять комерційну таємницю, передбачає штрафи, обмеження свободи або ж, зважаючи на тяжкість злочину, позбавлення її. При цьому значною вважається шкода при використанні даних, що є комерційною таємницею, яка в п'ятдесят разів перевищує встановлений законодавством мінімум доходів громадян³⁹.

З поширенням в українському суспільстві інформаційно-комп'ютерних технологій та їх використання в пошуковій і охоронній діяльності виникла суспільна потреба у правовій регламентації цього виду діяльності. У зв'язку з цим у Кримінальному кодексі України було передбачено, що «незаконне втручання в роботу автоматизованих електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп'ютерних систем, що призвело до зміни або знищення комп'ютерної інформації чи

³⁸Про захист від недобросовісної конкуренції : закон України від 07.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36.

³⁹Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26.

носіїв такої інформації, а також розповсюдження комп'ютерного вірусу у спосіб використання програмних і технічних засобів, призначених для незаконного проникнення в ці машини, системи чи комп'ютерні мережі та здатних спричинити зміну чи знищення комп'ютерної інформації або ж носіїв такої інформації, карається штрафом чи виправними роботами, обмеженням або позбавленням волі.

Викрадання, присвоєння, вимагання комп'ютерної інформації або ж заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем передбачає такі ж міри покарання⁴⁰.

Правові заходи, пов'язані із захистом та підвищенням ефективності підприємницької діяльності в умовах розвитку ринкових відносин в Україні, активізації економічної діяльності в період подолання кризових явищ загальнодержавного масштабу відображені також в указах Президента України, зокрема від 15 липня 2000 р. № 906 «Про заходи щодо забезпечення підтримки та подальшого розвитку підприємницької діяльності в Україні» та від 3 липня 2000 р. № 849 «Про сприяння підготовці управлінських кадрів для сфери підприємництва». Ці нормативні акти під час введення їх у дію були дуже актуальними для структур, що займаються безпекою підприємства, сприяли розвитку їхньої діяльності, оскільки давали змогу повніше задовольнити запити їхніх замовників стосовно надійності потенційних партнерів.

За оцінками експертів, «у системі державного управління підприємством України створені сприятливі умови, що дозволяють розробити необхідну нормативну базу для цивілізованого надання послуг юридичним і фізичним особам у сфері забезпечення безпеки, а також організації господарюючими суб'єктами власних служб безпеки»⁴¹.

Для розвитку правової бази, орієнтованої на створення умов для підвищення ефективності безпекових послуг для вітчизняного підприємства, було прийнято й інші нормативні акти. Серед них закони «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну таємницю» тощо. У т. ч. визначено поняття таких спеціальних технічних засобів, як устаткування, апаратури, приладів, препаратів та інших виробів, спеціально виготовлених, розроблених, модернізованих, запрограмованих чи пристосованих для виконання завдань негласного одержання інформації під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Застосування спеціальних технічних засобів в Україні дозволяється лише оперативним підрозділам, визначеним Законом України «Про

⁴⁰Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26.

⁴¹Низенко, Э. И. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности / Э. И. Низенко. – К. : МАУП, 2003. – С. 31-32.

оперативно-розшукову діяльність». Виключно для таких підрозділів дозволяються розробка, виготовлення та реалізація спеціальних технічних засобів⁴².

Варто зауважити, що поряд із названими нормативними актами правову основу для діяльності недержавної системи безпеки підприємництва протягом останніх років було зміцнено низкою інших документів, пов'язаних із рішеннями органів державної влади у зв'язку з реалізацією програми боротьби зі злочинністю та організацією безпеки підприємницької діяльності⁴³. Однак динаміка суспільного життя, пов'язана із впливом глобальних процесів на українську дійсність, розвиток ринкових відносин, соціально-політичні чинники, – усе це ставить питання організації безпеки національного підприємництва за участю недержавних структур (і приватних, і громадських) як одне з найважливіших завдань сьогодення. Відповідно зростає і кількість проблем, правове врегулювання яких врешті-решт має сприяти зміцненню економічної безпеки України.

Практика безпекової діяльності в Україні засвідчила необхідність розширення послуг, пов'язаних також із охороною особи, її здоров'я, свободи, громадянських, майнових прав тощо. У зв'язку з цим назріла необхідність координації діяльності правоохоронних органів, спецслужб і недержавних структур безпеки, у т. ч. детективних. Цього погляду дотримується більшість експертів.

Як зауважує Е. І. Низенко, «за своїм характером детективна діяльність є гласною, але пов'язана із пошуковими діями та певними обмеженнями компетенції осіб, які її здійснюють. Тому одним із реальних кроків у напрямі розвитку детективної діяльності може стати розробка нормативної бази для здійснення даного виду підприємництва»⁴⁴. Цим же автором обґрунтовано ставиться питання про необхідність правового регулювання підприємницької діяльності, пов'язаної із технічним і криптографічним захистом інформації. Він справедливо зауважує, що наявні з цього приводу документи орієнтовані на вузьке коло висококваліфікованих спеціалістів і малодоступні для всіх інших практиків. Щодо останніх малодоступними залишаються також і технічні засоби для фіксації аудіо- та відеоінформації стосовно проти-

⁴²Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ (Зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22.

⁴³Андрощук, Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: монография / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К. : Издательский дом «Ин Юре», 2000. – С. 266–355.

⁴⁴Низенко, Э. И. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности / Э. И. Низенко. – К. : МАУП, 2003. – С. 33.

правних дій, що теж є ще невирішеною проблемою для недержавних структур безпеки⁴⁵.

Протягом останніх 12 років Проект закону України «Про зброю» не раз виносився на розгляд Верховної Ради України різних скликань, але так і не був прийнятий. Основним каменем спотикання стали дебати довкола можливих наслідків прийняття цього Законопроекту. Поширеними в усіх дискусіях з цього приводу є побоювання, що володіння вогнепальною зброєю сприятиме зростанню злочинності. Тобто приватним охоронцям, як зазначає О. Єрмоленко, «залишають можливість боротися з озброєними злочинцями в рукопашну, прикриваючи «персон охорони» власними тілами»⁴⁶.

Заслужують на увагу й висновки президента Української Федерації працівників недержавних служб безпеки С. Шабовта, який, порівнюючи російський ринок безпекових послуг з українським, заявив, що в Росії існує державне регулювання ринку безпеки і є відповідна система законів. Тоді як в Україні немає жодного закону, що регулював би питання функціонування цього ринку. При цьому він пояснив, що йдеться про відсутність правового регулювання у сфері охоронної й детективної діяльності, захисту комерційної таємниці тощо⁴⁷.

Як свідчать результати нашого аналізу, з метою правового врегулювання правовідносин, пов'язаних із діяльністю недержавних суб'єктів сектору безпеки України, необхідно:

- розробити (чи доопрацювати раніше підготовлені законопроекти) та прийняти:
 - Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про основи національної безпеки», в якому чіткіше визначити можливість функціонування та роль недержавних суб'єктів сектору безпеки у системі забезпечення національної безпеки України;
 - спеціальні закони «Про охоронну діяльність», «Про детективну діяльність», «Про зброю», «Про комерційну таємницю», «Про протиправне поглинання та захоплення підприємств» і «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб»;
- розробити та прийняти Загальнонаціональну програму організації безпеки підприємництва в Україні, а також відповідні акти Ка-

⁴⁵Низенко, Э. И. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности / Э. И. Низенко. – К. : МАУП, 2003. – С. 34.

⁴⁶Єрмоленко, А. Частная охрана в Украине: вчера, сегодня, завтра... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irbisbs.com.ua>

⁴⁷[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rosbolt.ru>

бінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади;

- опрацювати питання щодо систематизації та кодифікації законодавства у сфері національної безпеки та діяльності державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

Реалізація зазначеного, за нашими оцінками, сприятиме формуванню належної правової бази для повноцінного функціонування системи захисту українського підприємництва та бізнесу від реальних і потенційних загроз у сучасних умовах глобалізації та світової економічної інтеграції.

3.3. Проблеми наукового забезпечення та підготовки кадрів для недержавних суб'єктів сектору безпеки

Сьогодні об'єктивно сформувався умови для створення недержавної системи безпеки підприємництва, що в перспективі має стати одним із основних суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави. Нині майже 100 % банків України вже мають власні структури безпеки. Майже всі підприємницькі структури, бізнес яких суттєво впливає на економіку країни чи певного регіону, також створили структури безпеки. Переважна частина суб'єктів середнього бізнесу вживають заходів безпеки. Зазначені процеси потребують відповідного кадрового й наукового забезпечення. Слід підтримати висновок, що у сучасних умовах безпека суб'єктів підприємництва більшою мірою залежить від правових та економічних відносин, тому її організацію мають здійснювати фахівці, професійно обізнані з питаннями права, фінансів та інших сфер економічних знань⁴⁸. Визнаючи потребу в таких фахівцях, окремі навчальні заклади почали готувати фахівців з питань безпеки.

Водночас, як показує аналіз змісту такої підготовки, остання не в повному обсязі відповідає потребам підприємницької діяльності, здебільшого є односторонньою та не формує фахівців як менеджерів у сфері безпеки бізнесу. Крім того, відсутній освітній стандарт базової підготовки фахівців з безпеки бізнесу та єдине розуміння змісту роботи, яку мають виконувати ці фахівці. Зазначене зумовило різноманітність програм та обсягів підготовки фахівців з безпеки бізнесу, а також сконцентрувало їх підготовку в основному на рівні вищої освіти. Підготовка фахівців на рівні молодшого спеціаліста здійснюється епізодично, без урахування загальнодержавних потреб.

⁴⁸*Куркін, М.* Механізм управління економічною безпекою розвитку підприємства / М. Куркін. – Харків: Харківський нац. економ. ун-т. – 2006. – С. 36.

Слід також вказати й на відсутність отримання знань з основ безпеки підприємницької діяльності фахівцями інших спеціальностей, які використовуються в сучасному бізнесі. Враховуючи, що підприємства діють в умовах високого ступеня ризику, причому не тільки виробничого чи комерційного, а також ризику взаємовідносин, наявність таких знань для будь-якого фахівця має бути обов'язковою й адекватною сучасним загрозам і викликам.

При підготовці спеціалістів найбільше забезпечуються такі напрямки безпеки як інформаційна (здебільшого з технічного і програмного захисту) та економічна безпека. При цьому майже не готувалися фахівці з комплексної організації безпеки підприємницької діяльності, управління безпекою підприємства, банку, що є найактуальнішим для бізнесу.

У цілому можна констатувати, що нині в Україні є недостатніми рівень і якість підготовки фахівців у сфері безпеки бізнесу. Окремі паростки підготовки, що існують у деяких «вишках», насамперед Київського регіону, не формують системного підходу і не забезпечують вирішення сучасних проблем з підготовки кадрів для сфери безпеки бізнесу.

Зважаючи на актуальність зазначеної проблеми, на засіданні Ради УСПП з корпоративної безпеки в лютому 2007 р. було прийнято рішення щодо формування системи підготовки фахівців з безпеки підприємств. З цією метою у березні-травні 2007 р. членами Експертної ради та Ради УСПП з корпоративної безпеки було розроблено галузевий стандарт зі спеціальності «Управління фінансово-економічною безпекою» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр». За активної підтримки тодішнього МОН України проведено процедуру його узгодження і затвердження керівництвом відповідних міністерств.

Першим вищим навчальним закладом, що отримав право готувати магістрів зі спеціальності «Управління фінансово-економічною безпекою», став Університет економіки та права «КРОК», на базі якого створений Навчально-науковий інститут менеджменту безпеки.

Варто наголосити, що Україна першою з-поміж держав СНД зуміла запровадити стандарт з безпекознавчої спеціальності. Як наслідок, представники РФ і Молдови вже зверталися з проханням надати їм допомогу у відкритті цієї спеціальності.

Разом з тим зрозуміло, що тільки поєднання зусиль спеціалістів, викладачів, представників громадськості дозволить якісно готувати фахівців з безпеки, успішно розвивати систему перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

З огляду на це, з ініціативи УСПП, МАЄ та Університету «КРОК» у вересні 2007 р. був утворений навчально-науково-виробничий комп-

лекс «Освіта – Безпека – Антитерор», затверджений МОН України. Він активно працює в освітянській сфері й у напрямі розвитку недержавної системи безпеки підприємництва.

Актуальною є підготовка необхідних фахівців із безпеки в контексті проведення чемпіонату Європи з футболу у 2012 р. Ця подія в Україні потребує активного поєднання зусиль відповідних міжнародних організацій, національних державних органів і суб'єктів недержавної системи безпеки.

Міжнародний досвід розвинених країн світу (США, ФРН, Ізраїлю, Франції) свідчить, що для організації безпеки проведення міжнародних форумів, змагань та інших масових заходів використовується увесь потенціал систем національної безпеки цих країн, забезпечується взаємодія державного правоохоронного сектору й недержавної системи безпеки.

Як свідчить досвід Ізраїлю, США, Великої Британії, фахівців недержавного сектору безпеки готують у вищих навчальних закладах за окремими програмами, в напрямі *«секьюриті-менеджмент»* – аналога нашої програми підготовки магістрів з *«управління фінансово-економічною безпекою»*. Підготовка цих фахівців займає від 1 до 3-х років з обов'язковим стажуванням. Вони прикріплюються до команд-учасників змагань, офіційних представників і повністю забезпечують при взаємодії з правоохоронними органами безпеку учасників не тільки під час змагань, а й у процесі всього перебування їх на території країни.

Україна має певний досвід підготовки таких фахівців. Так, в «Університеті економіки та права «КРОК» підвищують кваліфікацію фахівців за фахом «Керівник служби безпеки підприємств України», «Керівник охоронного підприємства», «Головний фахівець з майнової та особистої безпеки». Для цього Університет «КРОК» співпрацює з навчальними закладами країн, у яких готують фахівців для організації безпеки на міжнародному рівні (Лестернський університет – Велика Британія; Коледж безпеки та слідства – Ізраїль; Інститут управління та безпеки – Росія тощо).

Підготовка фахівців у сфері безпеки підприємств здійснюється й іншими навчальними закладами. Зокрема Європейським університетом, де успішно діє Інститут права і безпеки підприємництва, Навчально-науковим інститутом інформаційної безпеки Національної академії СБ України та ін.

Професійне **кадрове забезпечення** всіх складників індустрії безпеки кваліфікованими спеціалістами мають здійснити недержавні й інші навчальні заклади, що успішно діють на ринку освітніх послуг. На їх

базі мають бути організовані різні форми підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів. З урахуванням динаміки змін, що відбуваються в бізнесі, система підготовки кадрів у сфері безпеки підприємства має стати постійним процесом, по-сучасному організованим, із застосуванням найновіших методик і форм навчання.

Результати здійсненого аналізу також свідчать, що якісне забезпечення безпеки підприємств неможливе без постійного **розвитку наукових досліджень** у цій сфері. Сьогодні потребують удосконалення теорія безпеки, організація методологічного забезпечення безпеки підприємств, правового регулювання суспільних відносин у цій сфері тощо. Тобто йдеться про системне наукове забезпечення недержавної системи безпеки підприємництва в цілому.

Важливість цієї роботи підтверджується й тим, що Експертною радою ВАК України з питань національної безпеки прийнято рішення щодо введення наукової спеціальності «Безпека господарської діяльності» та групи спеціальностей «Недержавна система безпеки», що створює умови для захисту кандидатських і докторських дисертацій з чотирьох сфер наук.

Крім того, **наукова й науково-методична робота**, орієнтована на підприємства, що працюють в індустрії безпеки, має надавати оперативну допомогу з найактуальніших для підприємств питань:

- організації інформаційної безпеки, захисту даних, важливих для життя і роботи підприємств, протидії технічним розвідкам, організації ефективної роботи комп'ютерних систем, безпеки каналів зв'язку;
- напрацювання методик протидії внутрішній корупції, некомпетентності, вироблення критеріїв підбору нових співробітників;
- протидії кримінальним погрозам, виявлення можливих джерел інформування криміналу в колективі підприємства;
- удосконалення забезпечення фізичної безпеки керівництва і персоналу;
- використання сучасних засобів безпеки рухомого та нерухомого майна, інтелектуальної власності;
- участі у законотворчій діяльності, оновленні нормативно-правової бази функціонування підприємства;
- вивчення можливостей сучасного ринку безпекових послуг та їх використання в організації безпеки підприємства і правил користування ними;
- аналізу можливостей ефективного співробітництва у сфері безпеки із владними структурами;
- вивчення та використання можливостей ресурсу індустрії безпеки для безпечної роботи за кордоном та з іноземними партнерами.

У контексті розроблення ефективної системи безпеки Євро-2012, організації чіткої взаємодії всіх її суб'єктів вважаємо за необхідне дослідити, визначити та класифікувати можливі загрози, ризики й небезпеки та розробити необхідні заходи з профілактики їх виникнення й подолання.

При цьому слід звернути увагу не тільки на загрози проявів тероризму та екстремізму, а мати на увазі весь спектр виникнення можливих негативних явищ – від природних до соціально-політичних, економічних, психологічних, етнопсихологічних тощо. Усі ці можливі негативні компоненти мають бути вивчені фахівцями з безпеки, психології, конфліктології, безпеки життєдіяльності, правоохоронцями та ін. Тільки після вивчення всіх можливих негативних явищ можна буде говорити про підготовку системного забезпечення безпеки Євро-2012, комплектування її відповідними фахівцями та братися за підготовку до відповідного плану заходів із безпеки.

Водночас для забезпечення наукового обґрунтування розроблення ефективної системи безпеки, підготовки кадрів з безпеки для Євро-2012 вважаємо за необхідне створити у складі Державного агентства з підготовки та проведення Євро-2012 **підрозділ з наукової організації безпеки** та освітньої підготовки фахівців із безпеки. На базі цієї структури пропонуємо вжити таких системних заходів:

- організувати вивчення ризиків, викликів і загроз та розпочати формувати систему безпеки Євро-2012;
- розробити Концепцію підготовки фахівців з безпеки для Євро-2012;
- провести відбір представників з недержавного сектору безпеки для участі в забезпеченні безпеки Євро-2012;
- створити навчально-науковий центр з підготовки фахівців з безпеки для Євро-2012 і на його основі проводити відповідні системні дослідження щодо створення ефективної системи безпеки.

До організації комплексного наукового опрацювання правових проблем подальшого розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України вважаємо за необхідне залучити профільні наукові установи та Секцію державно-правових проблем національної безпеки Національної академії правових наук України, яку пропонується посилити й перейменувати на Секцію правових проблем національної безпеки НАПрН України. На першому етапі ця робота може бути організована відповідно до угоди про співробітництво між УСПП і НАПрН України. На другому – за участі зацікавлених державних органів і суб'єктів підприємницької діяльності.

Розділ 4.

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ

Необхідність створення недержавної системи безпеки підприємництва як складника національної безпеки України, про що свідчать результати аналізу, диктується світовими тенденціями організації безпеки підприємницької діяльності та ілюструється великим практичним досвідом країн із найуспішнішою ринковою економікою.

У зв'язку з цим видається дискусійною думка одного з авторів Журналу *BOS*, який свого часу переконував читачів у тому, що «вступ до СОТ має привести до позитивного результату – приведення законодавства у відповідність з міжнародними нормами, до ліквідації ряду проблем у системі контролюючих органів, до оздоровлення економічного клімату в країні. Поки що рано всерйоз остерігатися захоплення інших ринків західними холдингами, вони тією чи іншою мірою присутні на них уже не перший рік. Скоріше за все, їм краще подумати про те, що на міжнародні ринки вийдуть виробники досить якісного, а нерідко набагато кращого товару...»⁴⁹.

Входження України до СОТ у більш поміркованих експертів викликало запитання, як при цьому можна захистити вітчизняного товаровиробника? Адже, як зауважується у матеріалах авторитетних аналітиків «ризик вступу до СОТ може бути упереджено тільки за допомогою існуючих механізмів захисту, які дозволено використовувати у рамках цієї організації»⁵⁰.

Добре, що така самозаспокоєність не є повальною, адже зі вступом до СОТ, здійсненням інших кроків на шляху євроінтеграції в умовах наявної економічної та політичної ситуації надлишковий оптимізм може дуже швидко закінчитися. Якщо, скажімо, взяти сферу безпеки бізнесу, таких прикладів із досвіду далекого і близького зарубіжжя чимало.

Так, за даними німецької федеральної служби кримінальної поліції (ВКА) протягом 2006 р. у Німеччині було зареєстровано офіційно

⁴⁹[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://secyon.ru/news-artiche-33.html>

⁵⁰*Багачева, О. В.* Законодавча діяльність в Україні: стан, пріоритети, шляхи вдосконалення (за мат-ми Верховної Ради України IV і V скликань) / Інститут законодавства Верховної Ради України / О. В. Багачева, С. П. Бритченко, В. С. Журавський [та ін.]; за заг. ред. В. М. Литвина. – К. : Вид-во «Фенікс». – 736 с.

96 тис. випадків промислового шпигунства, що на 18 % більше, ніж 2005 року. Тільки доведений збиток від протиправних дій перевищив 4 млрд євро, а справжній, за оцінками тієї ж ВКА, – 20 млрд євро. У зв'язку з цим автори повідомляють, що вказана цифра вдвічі перевищує витрати уряду на освіту і співмірна з витратами держави на оборону⁵¹.

Безпека підприємництва стала предметом масової стурбованості американських компаній. Ще 1990 р. затрати на неї зросли до 1 % валового продукту цієї найбагатшої у світі країни. Нині не лише у США, а й в усіх країнах світу підприємці та державні службовці розуміють, що від наявності тієї ж інформації залежить успіх чи невдача будь-якого заходу і зрештою справи в цілому.

«Ми живемо в епоху інформатики і будь-яка компанія, що ігнорує цей факт, піддає себе великому ризику. Згідно з даними одного дослідження, 80 % із 500 компаній, що входять у корпорацію «Фортуна», за останні 3 роки збільшили свої витрати на збір розвідувальної інформації. Не думайте, що ви живите у світі дурнів, де все, як у раю», – зазначає один із оглядачів⁵².

Масштаби промислової розвідки в Росії також постійно зростають. За оцінками ФСБ, кожна друга російська фірма займається промисловим шпигунством. За експертними оцінками, на його частку випадає 60 % втрат підприємства через незаконні дії конкурентів⁵³. Прикладів, що відображають цю тенденцію, можна навести чимало. Безпека приватного підприємництва дедалі більше (зі зростанням його значення і внутрішнього, і міждержавного чинника) розглядається у світі як важливий чинник національної безпеки. У зв'язку з цим керівник служби безпеки Російського акціонерного товариства «Газпром» В. В. Морущенко прямо заявляє: «Будь-які посягання на господарську діяльність, власність «Газпрому», його підрозділів, персоналу можна розглядати як посягання на стратегічні інтереси Російської Федерації»⁵⁴. Цей же автор проводить відповідну аналогію з організацією безпеки найкрупніших фірм світу – «Боїнга», «Макдональдса» тощо.

Характерні особливості організації діяльності недержавних служб безпеки підприємництва досить різноманітні у різних країнах. Вони

⁵¹[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.it2b.ru>

⁵²*Технологи* розвідки для бізнеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.it2b.ru>

⁵³*Экономическую* безопасность в руки профессионалов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kiev-security.org.ua>

⁵⁴*Морущенко, В. В.* Проблемы развития негосударственных служб безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nacbez.ru>

формувалися під дією низки чинників: історичних і національних особливостей, специфіки економічного розвитку тощо. Проте у розвинених країнах світу їх об'єднує одне – законодавчо врегульований чіткий розподіл функцій та ефективні форми співробітництва з органами державної влади.

У США приватні охоронно-розшукові структури виникли як форми реакції суспільства на недостатню ефективність державних органів у боротьбі зі злочинністю та безправ'ям в умовах кризи 30-х років. Нині співробітники різних за напрямками діяльності фірм, що займаються охороною підприємництва, керуються конституцією та законодавчими актами США. Порядок взаємовідносин недержавних служб безпеки в США з правоохоронними організаціями регламентований згаданими вище документами, судовими органами та внутрішніми інструкціями поліції та спецслужб. Характерною особливістю кадрового наповнення недержавних служб безпеки у США та багатьох інших країнах є те, що туди працевлаштовуються колишні поліцейські, працівники спецслужб, відставні військовослужбовці, особливо із спеціальною підготовкою.

У США координація діяльності приватних служб безпеки з поліцією сягає рівня практичної взаємодопомоги, крім обміну певною інформацією з використанням спеціальних засобів, спільно проводяться масові заходи та спеціальні операції, підвищується кваліфікація кадрів тощо. Про зростаючу зацікавленість держави у співробітництві поліції та приватних агентств служби безпеки підприємництва свідчить також факт широкого обговорення у США питання про створення спеціального органу постійної координації їх діяльності й визначення сфер такої діяльності. Громадська дискусія на сьогодні підводить до думки про створення певного аналога Міжнародній асоціації промислової безпеки (МАПБ) – уже існуючого недержавного центру.

У Канаді діяльність приватних підприємств, що займаються охороною й детективною діяльністю, регулюється нормативними документами в законодавствах провінцій. Єдиною для всіх є форма реєстрації та одержання дозволу на приватну розшукову діяльність у масштабах держави.

У Франції діяльність приватних розшукових та охоронних бюро регламентується загальнодержавним законом. Він передбачає, що власниками такого роду структур мають бути особи, які мають французьке громадянство, або ж громадянство країн ЄС. При цьому колишні французькі поліцейські можуть стати власниками приватних детективних бюро лише за письмовим дозволом міністра внутрішніх справ. Приватні детективи об'єднані у Франції в 450 агентств. Заслу-

говує на увагу той факт, що три профспілкові об'єднання приватних детективів у 1991 р. об'єдналися в Національну федерацію приватних детективів, яку очолили президенти трьох профспілок. Як свідчать документи, оперативним приводом для такого об'єднання стала усвідомлена потреба відреагувати на запити ринку цього виду послуг. Надалі вказана федерація спільно з міністерством юстиції Франції створила національну раду, що визначає основні напрями діяльності приватних детективів у нинішніх умовах.

У ФРН діяльність приватних служб з охорони підприємств, попередження правопорушень на виробництві складає близько 90 % від усієї їх діяльності. Заслугує на увагу той факт, що федеральний уряд й уряди окремих земель Німеччини активно використовують приватні компанії для спільної діяльності зі спецслужбами та контррозвідвальними органами. Нині вони організують особисту охорону вищого керівництва, залучаються до охорони об'єктів бундесверу, НАТО, стратегічних підприємств. Уся ця діяльність регламентується спеціальними державними законодавчими актами.

У КНР недержавні служби безпеки наділені законодавством правом охороняти майно підприємств, здійснювати особисту охорону громадян, боротися з протиправними діями у виробничій діяльності, виставкових акціях, надавати підприємствам протипожежну й технічну допомогу в забезпеченні їх діяльності. Крім того, як свідчить практика, вони залучаються до реалізації завдань економічної розвідки проти зарубіжних конкурентів.

Можна згадати також зазначені в науковій літературі процеси активного розвитку недержавного сектору безпекових послуг у Великій Британії, Японії, Бельгії, Фінляндії, Швеції, Греції, Туреччині тощо. Власне, в усіх інших країнах, у яких існує приватне підприємництво, такі структури активно розвиваються. Як свідчать основні сучасні тенденції, вони дедалі більше включаються у систему міжнародних економічних відносин.

Отже, можна зробити певні висновки, пов'язані зі становленням і розвитком недержавного сектору безпеки в Україні, зокрема такі.

1. Міжнародний досвід підтверджує необхідність створення системи недержавної безпеки підприємницької діяльності в Україні як законного кроку в розвитку нашого суспільства на ринкових засадах, а також як чинника зміцнення демократичних принципів управління державою.

2. Світовий досвід беззаперечно переконує, що характерне для сучасного періоду розвитку прискорене ускладнення форм і методів економічної діяльності об'єктивно випереджає методика організації

безпеки, що є на озброєнні державних силових структур. Складні та обов'язкові в масштабах держави процеси внесення змін у ці методи-ки призводять до ситуації, коли діяльність правоохоронних органів об'єктивно гальмує можливості розвитку підприємств і не відповідає вимогам, що швидко змінюються. Приватні структури більш динамічні та оперативніші при здійсненні необхідних змін, хоча і для них це питання є актуальним. Це набуває особливого значення не лише в організації приватної детективної діяльності чи охорони майна громадян. Послугами недержавної системи безпеки, наприклад у США і країнах ЄС, дедалі більше користуються державні структури задля більш успішного вирішення завдань національної та міжнародної безпеки.

3. Світовий досвід переконує в необхідності якісного нормативного забезпечення діяльності індустрії безпеки та її співробітництва із державними, насамперед правоохоронними, органами. Таке співробітництво має регламентуватися системою нормативних актів. Ініціатива Ради УСПП з корпоративної безпеки щодо створення спільних з державними органами, регіональними владними структурами рад з координації цієї діяльності – не лише свідчення громадської активності, а й приклад реалізації на практиці функції громадського контролю за діяльністю владних структур. Зазначене може стати гнучкою системою організації ефективного співробітництва.

4. Зважаючи на зарубіжний досвід, очевидно, варто було б у межах індустрії безпеки підприємництва створити потужне громадське об'єднання працівників цієї сфери, яке могло б сприяти захисту інтересів фахівців даного профілю, стати дієвим громадським рухом, що міг би надавати його учасникам суттєву допомогу в реалізації стратегічних завдань становлення та розвитку, бути ефективним і впливовим громадським представником у суспільстві.

5. Активізація глобальних процесів, прискорене, і з огляду на економічні можливості, далеко не завжди рівноправне входження економіки нашої країни в систему міжнародних економічних зв'язків, входження України в СОТ, – усе це загострює питання зовнішніх, у т. ч. неправових, впливів на підприємницьку діяльність в Україні. Власне, на українських ринках набуває реального втілення тенденція, що проявляється в усіх країнах світу з ринковою економікою. Вона виражається в ефективному використанні інформації, вдосконаленні методів її творення, добування, аналізу та матеріалізації в конкретні висновки, прогнози, дії. У зв'язку з цим, наприклад, спостерігається посилення співробітництва органів державної влади США, ФРН, Великої Британії, Китаю та ін. із приватними структурами при виконанні завдань із добування економічної та іншої інформації за кордоном,

організації співробітництва в розвідувальній діяльності, а також співробітництва в охороні власної інформації стратегічного значення. У вітчизняній практиці цей напрям діяльності поки що не набрав реальних обрисів. Розвиток міжнародного економічного співробітництва українськими підприємствами обумовлює необхідність організації їх безпеки відповідно до міжнародних стандартів. На це має бути орієнтована вся система підготовки та перепідготовки кадрів недержавної системи безпеки підприємства.

6. Завданням першорядного значення для індустрії безпеки має стати формування добре продуманої, чітко організованої інформаційної бази – інформаційної основи діяльності системи. Ця інформаційна основа буде об'єднуючим, підтримуючим чинником для кожного з учасників за умови, якщо вона постійно поновлюватиметься потрібною для підприємств правовою інформацією, інформацією про ризики (з даними про фігурантів), про методики охорони бізнесу, тенденції та небезпеки ринків тощо.

7. Іноземний досвід свідчить про вже сформовану традицію переходу до приватних охоронних структур колишніх працівників правоохоронних органів і спецслужб. Ця традиція є характерною і для вітчизняних підприємств. Однак у зв'язку з ускладненням економічної діяльності інколи виникають зовсім несподівані проблеми, що змушує паралельно з організацією підготовки менеджерських кадрів для недержавних суб'єктів безпеки продумувати систему перепідготовки професіоналів, адаптацію їх до умов реальної ринкової ситуації.

8. Розглянуті стандарти й досвід іноземних країн із розвинутою ринковою економікою буде для вітчизняної індустрії безпеки підприємства малопридатним за умов затягування процесу прийняття необхідних законів та інших нормативно-правових актів, що мають регламентувати діяльність недержавних суб'єктів сектору безпеки, у т. ч. системи безпеки підприємства в Україні.

ВИСНОВКИ

В аналітичній доповіді комплексно проаналізовано проблеми становлення і розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України в умовах глобалізації та інтеграції держави й суспільства у світовий економічний та інформаційний простір.

Результати аналізу дають змогу зробити такі основні висновки та внести пропозиції.

1. Актуальними проблемами національного рівня є корегування моделі забезпечення національної безпеки, а також розбудова недержавної системи безпеки підприємництва, організація належного функціонування та взаємодії державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

2. Аналіз досвіду іноземних держав з розвинутою ринковою економікою дає змогу зробити такі основні висновки, пов'язані зі становленням і розвитком недержавного сектору безпеки:

- міжнародний досвід підтверджує необхідність створення системи недержавної безпеки підприємницької діяльності в Україні як закономірного кроку в розвитку нашого суспільства на ринкових засадах, а також як чинника у зміцненні демократичних принципів управління державою;

- прискорене ускладнення форм і методів економічної діяльності в сучасних умовах об'єктивно випереджає методики організації безпеки державними силовими структурами; приватні структури більш динамічні та оперативні у проведенні необхідних змін. Послугами недержавної системи безпеки дедалі більше користуються державні органи задля успішнішого вирішення завдань національної та міжнародної безпеки;

- світовий досвід переконує в необхідності якісного нормативного забезпечення діяльності індустрії безпеки та її співробітництва з державними органами;

- у межах індустрії безпеки підприємництва доцільно створити громадське об'єднання працівників цієї сфери, яке могло б сприяти захисту їхніх інтересів, реалізації стратегічних завдань становлення і розвитку недержавного сектору безпеки та бути його громадським представником у суспільстві;

- прискорене й не завжди рівноправне входження економіки України в систему міжнародних економічних зв'язків загострює пи-

тання зовнішніх, у т. ч. неправових, впливів на підприємницьку діяльність.

В усіх країнах світу виявляється тенденція, що виражається в ефективному використанні інформації, удосконаленні методів її творення, добування, аналізу й матеріалізації в конкретні висновки, прогнози, дії. У зв'язку з цим спостерігається посилення співробітництва органів державної влади з приватними структурами при виконанні завдань із добування економічної та іншої інформації за кордоном, організації співробітництва в розвідувальній діяльності, а також співробітництва в охороні власної інформації стратегічного значення;

- завданням першорядного значення для індустрії безпеки має стати формування добре продуманої, чітко організованої інформаційної бази – інформаційної основи діяльності системи. Ця інформаційна основа буде об'єднуючим, підтримуючим чинником для кожного з учасників за умови, якщо вона постійно поновлюватиметься потрібною для підприємств правовою інформацією, інформацією про ризики (з даними про фігурантів), про методики охорони бізнесу, тенденції та небезпеки ринків тощо;

- іноземний досвід свідчить про вже сформовану традицію переходу до приватних охоронних структур колишніх працівників правоохоронних органів і спеціальних служб, а також про потребу організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для недержавних суб'єктів сектору безпеки.

3. Вельми актуальною для України є проблема прийняття необхідних законів та інших нормативно-правових актів, що мають регламентувати діяльність недержавних суб'єктів сектору безпеки, у т. ч. системи безпеки підприємництва в Україні. З цією метою пропонується:

- розробити (чи доопрацювати раніше підготовлені законопроекти) та прийняти:

- Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про основи національної безпеки», в якому чіткіше визначити можливість функціонування та роль недержавних суб'єктів сектору безпеки в системі забезпечення національної безпеки України;

- спеціальні закони «Про охоронну діяльність», «Про детективну діяльність», «Про зброю», «Про комерційну таємницю», «Про протиправне поглинання та захоплення підприємств» та «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб»;

- розробити і прийняти «Загальнонаціональну програму організації безпеки підприємництва в Україні», а також відповідні акти Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади;
- опрацювати питання щодо систематизації та кодифікації законодавства у сфері національної безпеки та діяльності державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

Реалізація зазначеного сприятиме формуванню належної правової бази для повноцінного функціонування системи захисту українського підприємництва та бізнесу від реальних і потенційних загроз у сучасних умовах глобалізації та світової економічної інтеграції;

- до пріоритетних напрямів наукової та науково-методичної роботи, орієнтованої на підприємства, що працюють в індустрії безпеки, слід віднести вивчення й напрацювання практичних пропозицій, оцінок і прогнозів з проблем:

- удосконалення теорії безпеки та методологічного забезпечення безпеки підприємств, правового регулювання суспільних відносин у цій сфері;
- організації інформаційної безпеки, захисту даних, важливих для життя і роботи підприємств, протидії технічним розвідкам, організації ефективної роботи комп'ютерних систем, безпеки каналів зв'язку;
- оптимізації методик забезпечення внутрішньої безпеки, протидії внутрішній корупції, некомпетентності, вироблення критеріїв підбору нових співробітників;
- протидії кримінальним загрозам, рейдерству, підготовки методик захисту комерційної інформації та виявлення можливих джерел інформування криміналу щодо підприємства;
- удосконалення забезпечення фізичної безпеки персоналу підприємства;
- використання сучасних засобів безпеки рухомого і нерухомого майна, інтелектуальної власності;
- вивчення можливостей сучасного ринку безпекових послуг та їх використання в організації безпеки підприємства і правил користування ними;
- аналіз можливостей ефективного співробітництва у сфері безпеки із владними структурами;
- використання можливостей ресурсу індустрії безпеки для безпечної роботи за кордоном та з іноземними партнерами.

До організації комплексного наукового опрацювання правових проблем подальшого розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України доцільно залучити профільні науково-дослідні установи

Національної академії правових наук України та її Секцію державно-правових проблем національної безпеки, яку пропонується посилити й перейменувати в Секцію правових проблем національної безпеки. На першому етапі цю роботу вважаємо за доцільне організувати відповідно до угоди про співробітництво між УСПП і НАПрН України, на другому – за участі заінтересованих державних органів, закладів і установ та суб'єктів підприємницької діяльності.

Додаток

**ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ
НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ
СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ**

Матеріали засідання «круглого столу»

15 листопада 2011 року в Національному інституті стратегічних досліджень відбулося засідання «круглого столу» з теми **«Проблеми становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки в Україні»**.

Тема становлення недержавного сектору безпеки і його приналежності до системи забезпечення національної безпеки є досить актуальною й дискусійною для сучасного українського політикуму, науковців і підприємців. Адже недержавна система безпеки з позиції безпекознавчої парадигми розглядається двояко: вона є об'єктом забезпечення безпеки з боку держави, а разом з тим і суб'єктом забезпечення власної безпеки, який самостійно визначає мету, принципи й методи забезпечення безпеки відповідно до чинного законодавства України.

На сьогодні є багато проблемних питань функціонування недержавних суб'єктів сектору безпеки, пов'язаних із двозначним трактуванням термінів і їх використанням, відсутністю нормативно-правової бази, яка б регламентувала діяльність недержавних безпекових структур, дефіцитом висококваліфікованих професійних кадрів, які б мали всебічну підготовку у сфері забезпечення комплексної безпеки підприємництва тощо.

Захід було організовано спільно з Українським союзом промисловців і підприємців та Науково-дослідним центром правової політики НАПрН України. У засіданні «круглого столу» взяли участь співробітники наукових та аналітичних установ, представники неурядових організацій, посадові особи органів державної влади, незалежні експерти.

В обговоренні взяли участь:

АНДРЕЙЧУК
Віталій
Степанович

генеральний директор видавництва «Академ-прес»

ГНИЛИЦЬКА
Лариса
Володимирівна

докторант Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ГУЦАЛ
Анатолій
Феодосійович

радник директора Національного інституту стратегічних досліджень

ДІЧЕК Олександр Іванович	президент МГО «Міжнародна антитерористична єдність», голова комісії УСПП з економічної безпеки суб'єктів господарювання та захисту інвестицій, кандидат технічних наук
ДОНСЬКИЙ Сергій	директор програми «Зовнішня та безпекова політика» Українського інституту публічної політики
ДУЛЬСЬКИЙ Олександр Олександрович	заступник генерального директора компанії ТММ з питань безпеки, кандидат юридичних наук, доцент
ЄРМОЛАЄВ Андрій Васильович	директор Національного інституту стратегічних досліджень
ЗАХАРОВ Олександр Іванович	професор кафедри управління фінансово-економічною безпекою Університету економіки та права «КРОК»
ЗУБОК Микола Іванович	професор кафедри банківської справи Київського національного торговельно-економічного університету
КАЧИНСЬКИЙ Анатолій Броніславович	радник директора Національного інституту стратегічних досліджень
КОПАН Олексій Володимирович	науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБОУ
КРУТОВ Василь Васильович	віце-президент Українського союзу підприємців і промисловців
КОСЕНКО Володимир Анатолійович	голова Правління громадського об'єднання «Союз працівників сфери безпеки»
ЛАВРЕНЮК Юрій Федорович	голова ВГО «Всеукраїнська спеціальна колегія з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю»

ЛЕОНОВ Дмитро Борисович	заступник директора із загальних питань Науково-дослідного центру правової інформатики НАПрН України
ЛИТВИНЕНКО Олександр Валерійович	заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень
МАРКЄЄВА Оксана Дмитрівна	завідувач відділу стратегій реформування сектору безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
МИХАЙЛЮК Олександр Анатолійович	голова Правління Київського громадського об'єднання «Центр координації та розвитку служб захисту громадян та власності»
МІКУЛІНА Марина Михайлівна	докторант Національної академії Служби безпеки України
ПОПОВ Юрій Володимирович	директор охоронного підприємства «СІЧ»
ПРИГУНОВ Павло Якович	директор Навчально-наукового Інституту менеджменту безпеки Університету економіки та права «КРОК»
ПИЛИПЧУК Володимир Григорович	директор Науково-дослідного центру правової інформатики Національної академії правових наук України
РЯБЕКА Олександр Григорович	народний депутат України
СКУЛИШ Євгеній Деонізович	ректор Національної академії Служби безпеки України
СЕЛИХ Ольга Іванівна	радник Київського регіонального центру Національної академії правових наук України

- ТЕЛЕХОВСЬКИЙ Юрій
Георгійович** старший науковий співробітник відділу стратегій сектору реформування безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат юридичних наук, доцент
- ТИМОШЕНКО Олена
Іванівна** проректор Європейського університету, директор Навчально-наукового інституту права та безпеки підприємництва, кандидат історичних наук, професор
- ФУРАШЕВ Володимир
Миколайович** заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного центру правової інформатики НАПрН України
- ФРАНЧУК Василь
Іванович** професор кафедри управління фінансово-економічною безпекою Львівського державного університету внутрішніх справ України
- ХУДОБІН Сергій
Михайлович** директор Департаменту безпеки АТ «Метал Юніон»
- ШАПОВАЛОВ Андрій
Сергійович** радник Голови Державної служби України з контролю за наркотиками
- ЧУМАК Віктор
Васильович** директор Українського інституту публічної політики
- ЦИГАНОВ Віктор
Васильович** експерт, голова політичного клубу «Київська школа сценування»
- ЦИМБАЛЮК Віталій** в. о. завідувача наукового відділу теорії та історії інформаційного права Науково-дослідного центру правової інформатики НАПрН України
- ЯРМИШ Олександр
Назарович** начальник науково-організаційного відділу апарату президії Національної академії правових наук України

РІШЕННЯ «КРУГЛОГО СТОЛУ»
«Проблеми становлення недержавних суб'єктів
сектору безпеки в Україні»

Розглянувши питання становлення та розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки в Україні, учасники «круглого столу» зазначили, що сучасна державна політика у сфері організації безпеки господарюючих суб'єктів є відносно слабкою, вітчизняне законодавство із цього питання – недосконалим, а участь інститутів громадянського суспільства у цьому процесі – мінімальною. На шляху розбудови вітчизняної економіки нагального вирішення потребує комплекс складних зовнішньо- і внутрішньоекономічних завдань. Це можливо зробити лише за умови створення та функціонування ефективної системи безпеки підприємництва в Україні, яка б гарантувала повноцінний захист недержавного сектору національної економіки в умовах жорсткої та зростаючої конкуренції.

Зазначене потребує вжиття значних зусиль з боку державної влади щодо оптимізації процесу нормування недержавної сфери сектору безпеки. Вирішено звернутися з клопотанням до Президента України з приводу питань:

- необхідності формування недержавної системи безпеки як складника громадянського суспільства, складника системи національної безпеки, небюджетної правоохоронної системи безпеки України;

- внесення змін до озвучених законів України.

Клопотати до Кабінету Міністрів України щодо:

- утворення Координаційної ради з питань безпеки підприємницької діяльності та відповідних рад при зацікавлених центральних органах виконавчої влади;

- прийняття необхідних актів КМУ та актів відповідних центральних органів державної влади;

- розвитку системи підготовки та перепідготовки кадрів для недержавної системи безпеки.

Забезпечити наукове опрацювання проблеми становлення і розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки: визначити пріоритетні напрями досліджень у цій сфері; залучити до можливості Національної академії правових наук; створити відповідну групу в Національному інституті стратегічних досліджень; організувати висвітлення наукових здобутків і проблем у профільних фахових наукових виданнях.

Створити Всеукраїнське громадське об'єднання працівників недержавної системи безпеки.

ВСТУПНІ ПРОМОВИ ПІД ЧАС ВІДКРИТТЯ «КРУГЛОГО СТОЛУ»

ЄРМОЛАЄВ Андрій,
*директор Національного інституту
стратегічних досліджень*

Шановні колеги! Дякую вам за довіру до нашої інституції! Адже на цьому експертному майданчику можна зібратися не лише для розгляду актуальних проблем, а й для напрацювання спільних рішень. Такі зібрання на сьогодні є ефективним механізмом узгодження інтересів державних установ, наукових інститутів і громадських організацій.

Тема, що сьогодні виноситься на обговорення є непересічною. Радий тому, що дуже активну позицію займають громадські інституції, об'єднання в такому важливому питанні, як безпека розвитку. Тривалий час ми розглядали питання безпеки з позиції оборони території та суверенітету держави, але не розглядали цю проблему крізь призму розвитку суспільства. На сьогодні в умовах, коли жодна соціальна інституція не існує окремишньо, а є інтегрованою в широку систему зв'язків і локального, і глобального характеру, на перше місце постає проблема налагодження комунікацій між державою та недержавним сектором. Ця проблема пов'язана з забезпеченням розвитку економічних, соціальних та інших зв'язків. Переконали, що ті напрацювання, які виносяться на розгляд і вже стали результатом співпраці науковців, експертів недержавних організацій, є дуже важливими. На них уже є реакція, іноді критична, іноді позитивна, але сам факт того, що цей діалог розпочався, є позитивним явищем. Просив би вас виважено поставитися до тих висновків і рекомендацій, які ми зможемо напрацювати на цьому «круглому столі». Щодо нашого колективу, то ми високо цінуємо те, що маємо право надавати пропозиції керівництву держави, спираючись на підтримку і досвід наших колег з недержавних організацій. Для нас усіх це не лише честь, а й спільна відповідальність.

КРУТОВ Василь,
*віце-президент Українського союзу
промисловців і підприємців,
доктор юридичних наук, професор*

Від імені Українського союзу промисловців і підприємців вітаю усіх із початком роботи «круглого столу».

УСПП ще 2003 р. став засновником громадянського проекту з формування недержавної системи безпеки підприємництва. Уже протягом

8 років цей процес за участі УСПП відбувається в нашій державі. Ступінь просування цього проекту ми зможемо оцінити під час сьогоднішнього засідання, в колі потужної, креативної експертної аудиторії.

Підходи і принципи щодо становлення та формування недержавної системи безпеки будуть викладені в аналітичній доповіді, розробленій спільно з Володимиром Григоровичем Пилипчуком.

ПЕТРИШИН Олександр,
*віце-президент Національної академії
правових наук (НАПрН) України*

На загальнодержавному рівні й за такої представницької участі провідних експертів «круглий стіл» із такою проблематикою проводиться вперше. Сучасний світ наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. зазнав кардинальних змін – політичних, економічних, соціальних, екологічних. За цих умов Україна, як і решта країн світу, не може вирішити власні проблеми без урахування впливу цих глобальних чинників, пов'язаних із глобальними викликами та загрозами. Глобалізація пов'язана з процесом поширення зв'язків, обов'язків, залежності від локального до загального рівня й означає вихід за межі державних кордонів. Термін «глобалізація» з'явився якраз у контексті еволюції економіки у світовому масштабі, але на сьогодні глобалізація дедалі більше позначається на політичних, культурних та етнічних проблемах. У цьому контексті є цікавим зауваження, зроблене Дж. Соросом. Він говорить, що покладатися виключно на ринкові механізми в цьому процесі є справою доволі небезпечною. Самі по собі такі цінності, як закон, порядок, підтримка світового ринкового механізму стають неможливими, неспроможні ці механізми й самі по собі гарантувати соціальну справедливість. Ці, як він називає «соціальні товари», можна забезпечити завдяки політичним процесам. За цих умов роль держави, інститутів громадянського суспільства в подоланні глобальних загроз і забезпечення сталого розвитку державного й недержавного складників національної безпеки зростає. Указані процеси вимагають подальшого розвитку наукових досліджень у сфері державознавства і права, вдосконалення національного законодавства. В цьому контексті сьогоднішній «круглий стіл» може стати вагомим кроком до розвитку недержавного сектору безпеки та подальшого співробітництва між Українською спілкою промисловців і підприємців та Національною академією правових наук України. Між цими інституціями підготовлено і вже погоджено проект відповідної угоди, що створить відповідні умови для плідного співробітництва.

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ

Проблеми становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки в Україні

КРУТОВ Василь,

*віце-президент Українського союзу
промисловців і підприємців,
доктор юридичних наук, професор*

Динамічність змін, що відбуваються у суспільстві й сучасному світі, безпосередньо впливають на стан національної безпеки України, змушують нашу державу знаходити адекватні відповіді на нові виклики та загрози, шукати шляхи вирішення проблемних питань.

Одним із таких стратегічних напрямів є забезпечення сталого функціонування українського бізнесу як основи процвітання всієї економіки країни. Безсумнівно, міцна економіка – запорука сильної позиції на світовій арені для будь-якої держави. Адже правильно говорять, що гроші – це свобода, вибудувана із золота.

Починаючи з 1990 р. у зв'язку з переходом від планової до ринкової економіки докорінно змінилися умови функціонування вітчизняної економіки. Якщо за радянської системи економічних відносин понад 90 % ВВП формували підприємства з державною формою власності, то здійснення масштабних процесів приватизації та роздержавлення зменшили цю частку майже до 10 %. Отож суб'єкт підприємництва недержавної форми власності отримує величезний вплив на ВВП держави, на її благополуччя та безпечне існування. Таким чином, ефективна господарська діяльність зазначеного суб'єкта має розглядатися як гарантія свободи й незалежності всієї України, її економічної могутності, як фундамент міцності держави в цілому.

Треба констатувати, що у зв'язку з розпадом Радянського Союзу та змінами у формах власності наша держава втратила монополію на забезпечення безпеки у сфері економіки, а значна кількість суб'єктів, на сторожі інтересів яких раніше стояв увесь державний механізм, сьогодні фактично залишилися незахищеною. Це стосується передусім більшості підприємств малого та середнього бізнесу, які, як відомо, є базисом і забезпечують розвиток економічної системи в будь-якій країні світу.

Однак вимушений наголосити, що за роки незалежності в Україні так і не вдалося створити ефективної, високоорганізованої системи безпеки бізнесу, яка б відповідала інтересам національної економіки,

міжнародним стандартам і задовольняла потреби кожного суб'єкта підприємницької діяльності. Ця проблема викликана передусім відносно слабкою загальною державною політикою у сфері організації безпеки господарюючих суб'єктів, недосконалістю законодавства із зазначеного питання, відсутністю належної участі в ньому інститутів громадянського суспільства. Крім того, на мікроекономічному рівні на сьогодні багато керівників суб'єктів господарювання не розглядають сферу безпеки як фундамент розвитку свого підприємства. Тому, як наслідок, у країнах розвиненої демократії на безпеку бізнесу нині витрачається від 9 до 12 % прибутків підприємства тоді як в Україні – у середньому не більше 1 %.

Враховуючи таку ситуацію, з наукового і практичного погляду доцільним і своєчасним є створення національної системи захисту підприємництва в Україні, визначення ідеології та стратегії її розвитку, відпрацювання повноцінного законодавчого та інституційного забезпечення. Як практичний приклад та перші кроки в цьому напрямку можна навести ініціативи Українського союзу промисловців і підприємців, який сьогодні об'єднує понад 38 тисяч підприємств різних сфер економіки та форм власності. Досвід цієї організації зі створення системи корпоративної безпеки для своїх членів міг би бути корисним при формуванні майбутньої національної системи захисту підприємництва, яка, на наше переконання, має бути розроблена протягом найближчих років, у т. ч. за участі присутніх колег. Важливим спільним заходом у цьому контексті є наш «круглий стіл», за яким сьогодні зібралися, без перебільшення, найкреативніші фахівці у сфері національної безпеки та сектору безпеки підприємництва.

Хочу наголосити, що протягом останніх років суспільством інтенсивно напрацьовуються необхідні механізми для створення недержавної системи безпеки підприємництва, що своєю чергою привело до формування великої кількості господарюючих суб'єктів, спроможних надавати сьогодні досить якісні послуги у сфері безпеки.

Але для того, щоб говорити про власне створення сучасної системи, нині необхідно здійснити великий комплекс заходів із залученням до їх виконання політиків, економістів, працівників освіти, фахівців безпеки, підприємців, бізнесменів тощо.

Головною тезою **ідеології недержавної системи безпеки**, на нашу думку, має бути нова архітектура системи національної безпеки на основі цивілізованого співвідношення її державного й недержавного складників. Саме на таких засадах створюватимуться передумови для безпечного, гармонійного розвитку та реалізації інтересів особи, суспільства та держави без жорстких протистоянь і корпоративних

переваг. Переконали, що наше молоде суспільство вже дозріло для того, щоб бути рівноправним партнером владних структур у створенні ефективних механізмів захисту власності, прав і життя людини, подолання чиновницького свавілля та протистояння криміналітету. Ми виходимо з того, що на тлі економічного розшарування суспільства ці та інші перепони на шляху демократичних перетворень за певних умов набувають суспільно-небезпечного характеру.

Головним **внутрішнім механізмом функціонування недержавної системи безпеки** підприємництва є соціально-партнерські угоди, що укладаються між державними інституціями і суспільством, відповідними громадськими організаціями і підприємцями, а також об'єднання зусиль державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України. Саме такий підхід був реалізований при створенні системи корпоративної безпеки УСПП. Це дало змогу прийняти програму з формування політики, що сприяла розвитку організаційних засад у безпековій сфері. Відповідно до даної програми була розроблена Концепція корпоративної безпеки підприємств-членів УСПП, створена Комісія з економічної безпеки та захисту інвестицій, розроблена багаторівнева система надання послуг у різних напрямках безпеки та багато іншого.

Реалізація такого підходу стала помітним явищем у розвитку індустрії безпеки УСПП, оскільки ця система відображає інтереси найбільшого в країні громадського об'єднання, члени якого виробляють понад 80 % валового національного продукту в Україні.

Система підтвердила свою життєздатність і спроможність щодо нейтралізації всього комплексу загроз, що призводили до дестабілізації діяльності підприємств-членів УСПП. На основі зазначеного досвіду вже зараз можна виокремити певні **стратегічні параметри та комплекс першочергових заходів розбудови недержавної системи безпеки** підприємництва, які можуть нами бути використані за такими напрямками:

- постійна робота щодо врахування змін в економічній ситуації та інших чинників, що впливають на підприємницьку діяльність, з метою вдосконалення ідеологічних, концептуальних засад функціонування недержавної системи безпеки підприємств в Україні;
- розроблення й удосконалення чинного законодавства відповідно до суспільно-економічних потреб становлення і розвитку зазначеної системи;
- структурування приватних економічних суб'єктів, що надають послуги у сфері безпеки бізнесу;
- створення механізмів взаємодії державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки на центральному та регіональному рівнях;

- упровадження та дотримання в Україні загальноєвропейських міжнародних стандартів у сфері безпеки підприємництва;
- підготовка фахівців та освітянське й наукове забезпечення сектору недержавної безпеки.

Структуру недержавної системи безпеки, на нашу думку, складають:

- державні інституції, що сприяють процесу захисту підприємництва в Україні;
- громадські об'єднання, що організовують процес взаємодії між державними органами та основними виконавцями надання приватних безпекових послуг;
- недержавні суб'єкти забезпечення національної безпеки України, які безпосередньо надають послуги безпеки суб'єктам господарювання;
- підприємства різних форм власності та громадяни.

Для налагодження взаємодії між державним і недержавним суб'єктами сектору безпеки, на нашу думку, доцільно значно розширити та поглибити процес створення громадсько-консультативних рад при органах державної влади різних рівнів – Кабінеті Міністрів України, МВС України, СБ України, Мінекономіки, Державній податковій службі, Державній митній службі, Адміністрації Державної прикордонної служби та інших органах державної влади. Деякі із зазначених громадських рад уже працюють у сфері координації зусиль державних органів, профільних громадських об'єднань, представників промисловості й підприємництва не тільки у сфері захисту суб'єктів господарювання всіх форм власності, а також із питань боротьби з екстремізмом, корупцією, організованою злочинністю та іншими зазіханнями на національну безпеку України. Однак вважаємо за необхідне розширити сферу роботи громадських рад і започаткувати їх створення при всіх органах державної влади всіх рівнів.

У якості недержавних суб'єктів забезпечення економічної безпеки, як уже наголошувалося, в Україні нині діють численні служби безпеки підприємств, фірм і банків, а також організації, що спеціалізуються у сфері охоронної діяльності, фізичного та юридичного захисту громадян. Значна кількість приватних структур займається питаннями інформаційної, комерційної, фінансової та екологічної безпеки.

Сьогодні приватні безпекові послуги надають і фізичні, і юридичні особи. Їх діяльність за своїми ознаками визначається як підприємницька. Разом з тим у сфері недержавної системи безпеки підприємства виникають та успішно діють і громадські організації, що виконують здебільшого координаційні, методичні, пропагандистські та інші

функції. Усі ці суб'єкти діяльності на ринку безпекових послуг (і приватні, і громадські) загалом формують систему недержавного сектору безпеки підприємництва. Ця діяльність пов'язана своїм змістом та організаційними принципами з об'єктивними процесами демократизації суспільства, потребує правової підтримки і у спосіб уточнення наявних законодавчих актів, і прийняття нових законів.

Як приклад конкретної роботи у цьому напрямі можна навести практику функціонування системи корпоративної безпеки УСПП, яка об'єднала потенціал найпотужніших структур безпеки, в т. ч. Української національної служби економічної безпеки та захисту інвестицій. Це дозволяє вирішувати завдання за такими напрямками діяльності: консалтинг з питань безпеки бізнесу; забезпечення безпеки комерційної діяльності; забезпечення безпеки банківської, страхової та інвестиційної діяльності; забезпечення технічними засобами безпеки та зв'язку; забезпечення охоронними послугами. У результаті нині система корпоративної безпеки може надавати майже повний комплекс послуг у сфері безпеки підприємництва: фізичну охорону об'єктів та суб'єктів підприємництва, супровід вантажів, технічний захист від несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, проведення бухгалтерського, кадрового, енергетичного та інших видів аудиту, інформаційно-аналітичні й консалтингові послуги у сфері безпеки, юридичну допомогу, організацію захисту комерційної таємниці, послуги з перепідготовки фахівців у інформаційно-аналітичній сфері, допомогу в організації служб безпеки, у боротьбі з рейдерством тощо.

Однак попри деякі успіхи, специфічний ринок недержавних безпекових послуг в Україні формується й розвивається досі хаотично, і передусім через відсутність необхідного організаційно-правового забезпечення. Фактично весь недержавний сектор, що включає об'єднання, асоціації та громадські організації, залишається поза процесом єдиної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Ідеться про великий, але досі не реалізований суспільний потенціал, який на практиці, зокрема завдяки дослідженню і мінімізації комерційних ризиків, довів свою спроможність захищати економічні інтереси України, її національне надбання.

Тому одним з основних напрямів формування майбутньої вітчизняної системи безпеки бізнесу вважаємо **формування правової бази її діяльності**. З урахуванням необхідності організаційно-правової розбудови недержавної системи безпеки доцільно передусім внести зміни до Закону України «Про основи національної безпеки України». Треба визнати, що чинний нині закон законодавчо ніби «консервує» ситуацію фактичного домінування суб'єктів державного складника в

забезпеченні безпеки підприємницької діяльності. Нам необхідно виправити таке становище, оскільки об'єктивно в сьогоdnішньому житті ситуація вже інша. Також потребує змін і доповнень проект Стратегії національної безпеки України, яка має виокремити напрям недержавної безпеки суб'єктів господарювання як окремий складник національної безпеки України.

Вважаю, що нам необхідно пройти нелегкий шлях підготовки та внесення на розгляд Верховної Ради таких базових для недержавної системи безпеки підприємництва законів, як: «Про недержавну систему безпеки підприємництва», «Про детективну діяльність», «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб», «Про зброю», «Про комерційну таємницю» та інші. Разом з тим необхідно виходити з ініціативами щодо розроблення та впровадження Загальнонаціональної програми забезпечення недержавної безпеки підприємництва. Вже сьогодні нам необхідно створювати відповідну робочу групу для розроблення згаданої Програми.

У цій частині, а саме у формуванні правової бази, треба наголосити, що останнім часом завдяки неймовірним зусиллям громадськості ситуацію дещо зрушено з місця. Як вам відомо, нині Верховною Радою вже прийнятий багатостраждальний Закон України «Про охоронну діяльність». І хоча в жовтні 2011 р. Президентом України він був повернутий на доопрацювання, за нашими даними, Науково-експертне управління ВРУ в цілому погодилося із зауваженнями Глави держави. Закон планується винести на розгляд парламенту найближчим часом.

Для забезпечення повного циклу організації безпеки суб'єктів господарювання нагальним і необхідним є створення **системи підготовки фахівців безпекового напрямку**. У цій сфері виконана достатньо потужна робота, що дозволила отримати певні зрушення та напрацювання. Так, з метою ефективного вирішення цього важливого завдання розроблено Концепцію науково-методичного та освітнянського забезпечення підготовки фахівців до діяльності у сфері недержавної системи безпеки, затверджено державні стандарти, розроблено та затверджено колишнім МОН України спеціальність магістерського рівня «Управління фінансово-економічною безпекою». На сьогодні в декількох ВНЗ України і державної, і недержавної форм власності вже розпочата підготовка фахівців за нею. Відкриті наукова спеціальність і спеціалізовані вчені ради із захисту наукового ступеня кандидата та доктора економічних наук за спеціальністю «Економічна безпека суб'єктів господарювання», затверджений на державному рівні Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників за фахом «Безпека господарської діяльності підприємства, установи, організації» тощо.

Отже, розглянувши дане питання, можна зробити такі основні висновки.

1. Українському суспільству, особливо представникам державної влади, необхідно усвідомити що формування організаційно-правового забезпечення діяльності суб'єктів недержавної системи безпеки підприємництва є необхідною умовою розбудови нової архітектури національної безпеки України.

2. Недержавну систему безпеки необхідно розглядати, з одного боку, як елемент і невід'ємну частину громадянського суспільства, а з іншого – як складник системи національної безпеки країни.

3. Недержавна система безпеки підприємництва має великий позитивний потенціал, спрямований на виконання важливих державних і соціальних функцій: наповнення бюджету за рахунок податків, залучення інвестицій, демілітаризації країни, адаптації ветеранів Збройних сил та правоохоронних органів тощо. Вона може стати найбільш мотивованою та адаптованою силою, головним завданням якої є якнайшвидше усунення наслідків фінансово-економічної кризи та захист національної економіки і суб'єктів її господарювання.

4. Основою створення ефективної системи національної безпеки є насамперед зміна світогляду власника та керівника господарського суб'єкта, формування такої його позиції, коли безпека розглядатиметься як фундамент розвитку підприємства. При цьому процес забезпечення безпеки життєдіяльності не повинен відбуватися заради самої безпеки, а має бути дієвим інструментом для реалізації ефективної соціально-корисної господарської діяльності.

Системно-правові проблеми становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки

ПИЛИПЧУК Володимир,
*директор Науково-дослідного
центру правової інформатики
Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор*

Хочу подякувати нашим партнерам з Українського союзу промисловців і підприємців та Національного інституту стратегічних досліджень, співпраця з якими дозволила опрацювати й винести на обговорення актуальну для суспільства й держави в сучасних умовах економічної глобалізації проблему становлення і розвитку недержавного сектору безпеки. Для більш повного розуміння цього питання вважаємо за необхідне проаналізувати низку найважливіших системно-правових проблем становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

Насамперед слід нагадати, що згідно з нормами міжнародного права для подолання сучасних викликів і загроз у світі діють такі **основні системи безпеки**:

- система міжнародної безпеки (визначена Статутом ООН);
- системи регіональної (субрегіональної) безпеки (НАТО, ОБСЄ, ОДКБ та ін. Їх існування передбачено Статутом ООН та міждержавними двосторонніми й багатосторонніми актами);
- системи національної безпеки (діють на основі норм законодавства кожної держави та норм міжнародного права).

У контексті попереднього обговорення доповіді фахівцями зацікавлених державних органів також доцільно звернути увагу на проблему визначення понятійного апарату у сфері безпеки та основні складники сектору безпеки.

Як свідчить аналіз, єдиного визначення поняття «сектор безпеки» нині не існує, але до **основних складників сектору безпеки в європейських країнах** належать:

- **державні сили безпеки** – збройні сили, поліція, прикордонні структури, воєнізовані формування, служби внутрішньої безпеки, розвідувальні та митні органи;
- **органи управління і контролю** за структурами сектору безпеки – адміністрація президента чи прем'єр-міністра, консультативні ради з питань безпеки, законодавчі органи і профільні парламентські комітети тощо;

- **органи правосуддя та органи досудового слідства** – судова влада, міністерство юстиції, органи прокуратури, служба виконання покарань тощо;

- **приватні організації сектору безпеки** – охоронні підприємства, недержавні служби безпеки, приватні оборонно-промислові компанії тощо;

- **цивільні організації, які досліджують чи надають консультації з питань безпеки** – різного роду громадські організації, аналітичні групи, науково-дослідні інститути, центри, засоби масової інформації тощо.

Наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. в Україні прийнято низку законів («Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про Службу безпеки України», «Про Службу зовнішньої розвідки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про Службу спеціального зв'язку і захисту інформації України», «Про розвідувальні органи України», «Про оборону», «Про міліцію» тощо), що забезпечили розбудову **державних суб'єктів сектору безпеки**, зокрема:

- створення **системи органів управління і контролю** за структурами сектору безпеки. Загальне керівництво у сфері національної безпеки згідно з Конституцією України покладається на Президента України. У межах визначеної законодавством компетенції управління, координацію чи контроль за діяльністю державних сил безпеки також здійснюють Верховна Рада України та її профільні комітети, Кабінет Міністрів України, органи суду та Рада національної безпеки і оборони України;

- формування **органів правосуддя та органів досудового слідства** (судова влада, міністерство юстиції, органи прокуратури, служба виконання покарань);

- створення низки **громадських організацій** (аналітичних, наукових та ін.), що працюють у сфері безпеки;

- розгортання **системи державних сил безпеки**.

Аналіз стандартів країн-членів ЄС і національного законодавства дає змогу виокремити такі **основні складники системи державних сил безпеки** України:

- Збройні сили та Міністерство оборони;
- Служба безпеки України;
- Міністерство внутрішніх справ України;
- Державна прикордонна служба України;
- розвідувальні органи України;
- Управління державної охорони України;
- Державна митна служба України;
- Державна податкова служба України;
- Державна служба фінансового моніторингу України;

- Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Загалом можемо констатувати, що в Україні наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. розгорнуто дієву систему державних органів – суб'єктів сектору безпеки, яка відповідає стандартам європейських країн.

Водночас розпочато формування недержавних суб'єктів сектору безпеки, яке здійснюється з огляду на такі основні **політико-правові аспекти**:

- Україна має визнаний міжнародною спільнотою статус держави з ринковою економікою та є членом Світової організації торгівлі;

- майже 90 % суб'єктів економічної діяльності в Україні приватні;

- законодавство України дає змогу створювати інформаційно-аналітичні, охоронні та інші приватні структури у сфері безпеки бізнесу;

- є низка зовнішніх і внутрішніх загроз підприємницькій діяльності, що стимулюють розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки.

За нашими оцінками, слід виокремити такі **групи ризиків і загроз для бізнесу**, що стимулюють розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки:

- *перша група* – ризики та загрози, пов'язані із зовнішнім впливом і рівнем економічної безпеки держави (вразливість з боку глобальних впливів, стабільність фінансової ситуації; забезпечення темпів економічного зростання, розвитку науково-технічного потенціалу та інформатизації; ефективності політики держави із забезпечення якості життя в суспільстві тощо);

- *друга група* – ризики та загрози на рівні взаємовідносин між підприємством і державою (проблеми регулювання ринку);

- *третья група* – внутрішні загрози й дестабілізуючі чинники, залежні від самого підприємства (некваліфіковане ведення справ, неефективне використання інформаційних ресурсів, недотримання правил безпеки);

- *четверта група* – протиправна діяльність конкурентів, організованих злочинних структур і приватних осіб (промислове шпигунство, шахрайство, рейдерство, інші протиправні дії).

Згідно з чинним законодавством і практикою забезпечення безпеки бізнесу нині в Україні функціонують такі **недержавні суб'єкти сектору безпеки**:

- громадські організації, що координують становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки;

- замовники послуг у сфері безпеки бізнесу;

- служби безпеки суб'єктів господарювання;

- охоронні підприємства;
- підприємства технічних заходів безпеки та захисту інформації;
- підприємства з надання інформаційно-аналітичних послуг і ЗМІ;
- структури з правового забезпечення підприємницької діяльності;
- навчальні й наукові заклади.

Проведений нами комплексний аналіз дає змогу виокремити такі **системні заходи розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України**:

- корегування моделі забезпечення національної безпеки та розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки;
- урахування досвіду європейських та інших держав у сфері недержавного сектору безпеки, зокрема:
 - активніше використання послуг недержавної системи безпеки для вирішення завдань національної та міжнародної безпеки;
 - створення громадського об'єднання працівників недержавного сектору безпеки;
 - формування інформаційної бази (правової інформації, відомостей про ризики, фігурантів, методики охорони бізнесу тощо);
 - розвиток системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для недержавних суб'єктів сектору безпеки;
- прийняття необхідних законів та інших нормативно-правових актів для врегулювання діяльності недержавних суб'єктів сектору безпеки (законів «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про основи національної безпеки», «Про охоронну діяльність», «Про детективну діяльність», «Про зброю», «Про комерційну таємницю», «Про протиправне поглинання та захоплення підприємств», «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб»);
- розроблення загальнонаціональної програми з організації безпеки підприємництва в Україні (ця пропозиція надана низкою експертів у сфері безпеки бізнесу).

Крім зазначеного, нагальною є потреба наукового опрацювання актуальних проблем становлення і розвитку недержавного сектору безпеки.

До пріоритетних напрямів наукової та науково-методичної діяльності у цій сфері необхідно віднести опрацювання таких основних проблем:

- розвиток теорії й методології забезпечення безпеки підприємств, правового регулювання у цій сфері;

- протидія кримінальним загрозам і рейдерству, удосконалення охорони підприємств і фізичної безпеки персоналу;
- організація інформаційної безпеки, захисту відомостей, важливих для діяльності підприємств, безпеки комп'ютерних систем і каналів зв'язку;
- оптимізація методик забезпечення внутрішньої безпеки, критеріїв підбору персоналу та протидії внутрішній корупції;
- вивчення сучасного ринку безпекових послуг та їх використання в організації безпеки підприємства і правил користування ними;
- розвиток співробітництва недержавних суб'єктів сектору безпеки з державними органами та органами місцевого самоврядування;
- використання можливостей індустрії безпеки в організації роботи за кордоном, з іноземними партнерами та у заходах з міжнародної безпеки.

На завершення слід звернути увагу, що винесена на обговорення під час «круглого столу» аналітична доповідь «Становлення і розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки України (система безпеки підприємництва)» є однією з перших спроб комплексного розгляду на загальнодержавному рівні проблем подальшого розвитку недержавного сектору безпеки як складника системи забезпечення національної безпеки України.

Вважаємо, що учасники «круглого столу», а це відомі в Україні й за кордоном експерти і вчені у сфері безпеки, доповнять наданий аналіз та сприятимуть напрацюванню системних пропозицій щодо розвитку недержавного сектору безпеки України.

Недержавна система безпеки підприємництва: історія та сучасність

ХУДОБІН Сергій,

*директор Департаменту безпеки
Акціонерного товариства «Метал Юніон»*

Вважаю тему нашого зібрання дуже актуальною для всієї української спільноти, яка працює у секторі недержавної безпеки. Українське підприємництво і суспільство взагалі сьогодні, як ніколи раніше, потребують організованого й системного підходу до забезпечення своєї безпеки. Позитивний досвід економічно розвинених держав світу, власний 20-річний досвід організації захисту підприємництва в Україні свідчать про необхідність термінового створення недержавної системи безпеки підприємництва як складника національної безпеки держави.

Кілька років тому ініціативною групою спеціалістів у сфері недержавної безпеки відповідно до Плану взаємодії Кабінету Міністрів України та Системи корпоративної безпеки Українського союзу промисловців і підприємців була розпочата робота з формування основ недержавної системи безпеки підприємництва. До неї були залучені представники всіх міністерств і відомств, що займалися регламентацією підприємництва в нашій країні, передусім у сфері безпеки, а також представники всіх сформованих на той час недержавних сегментів індустрії безпеки та всеукраїнських громадських безпекових об'єднань. Таке поєднання дозволяло якнайповніше враховувати накопичені проблеми у сфері захисту економічних інтересів суб'єктів господарювання всіх форм власності, визначати шляхи координації та взаємного врахування інтересів усіх зацікавлених суб'єктів у сфері безпеки – і державних, і недержавних структур та громадських об'єднань.

Апогеєм, логічним завершенням цієї масштабної роботи мало стати проведення 1-го Всеукраїнського з'їзду індустрії безпеки. На той час навіть були чітко визначені його головні завдання:

- затвердження організаційно-правової побудови недержавної системи безпеки підприємництва в Україні;
- затвердження механізмів взаємодії недержавної системи безпеки з органами державної влади й управління; визначення способів імплементації недержавної системи безпеки підприємництва у систему національної безпеки України;

• формування органів управління системи, визначення їх представницьких функцій в органах державної влади та системи національної безпеки в цілому.

Якби цей з'їзд відбувся, я переконаний, українська спільнота, що входить до недержавного сектору безпеки, піднялася б на новий щабель розвитку та самоорганізації. На жаль, через низку об'єктивних і суб'єктивних причин з'їзд не відбувся, проте невирішені проблеми залишилися до сьогодні.

На мій погляд, існують такі найголовніші проблеми сучасних структур безпеки суб'єктів господарювання.

1. Відсутність нормативно-правової бази – передусім базового закону про служби безпеки суб'єктів господарювання, а також відповідних постанов КМУ, відомчих розпоряджень МВСУ, СБУ та інших відомств, які б конкретизували положення згаданого закону.

2. Відсутність висококваліфікованих професійних кадрів, які б мали всебічну сучасну підготовку у сфері забезпечення комплексної безпеки підприємництва.

Фахівців з безпеки зараз дуже багато, але більшість з них має вузьку спеціалізацію – є фахівці з економічної безпеки, є фахівці із захисту інформації, з охорони, фахівці зі знанням спеціальних технічних засобів, фахівці зі збору та аналізу інформації, а фахівців із комплексної безпеки підприємництва – майже немає. Зрозуміло, що фахівці з вузькою спеціалізацією теж потрібні, саме вони на своїй вузькій ділянці здатні якісно виконувати спеціальні функціональні обов'язки, але хтось має скоординувати й поєднати їх зусилля в одному напрямку, забезпечуючи виконання головного завдання служби безпеки – створення надійного підґрунтя для сталого розвитку підприємництва.

Треба, безумовно, сказати, що зараз ситуація змінюється на краще, такі відомі в Україні ВНЗ, як Університет економіки і права «КРОК», Європейський університет та інші вже готують фахівців з безпеки підприємництва. Залишається сподіватися, що після набуття теоретичних знань вони вже скоро отримають і практичний досвід та вправлять ситуацію з кадровим забезпеченням недержавного сектору безпеки.

3. Відсутність спеціалізованих інформаційних масивів з безпеки – списків боржників банків, несумлінних партнерів і клієнтів, страхувальників, фірм та осіб, пов'язаних із кримінальними структурами або випадками шахрайства з фінансовими ресурсами. Як начальник служби безпеки підприємства я би дуже багато заплатив за користування подібними інформаційними даними.

4. І останньою, найголовнішою, на мій погляд, проблемою становлення недержавного сектору безпеки сьогодні є **відсутність в країні авторитетного професійного всеукраїнського громадського об'єднання, яке б поєднало фахівців служб безпеки суб'єктів господарювання**. Існувало й зараз існує декілька проектів створення такого об'єднання, але, на жаль, жодний з них не був реалізований. Це звучить дуже прикро, але за роки незалежності в Україні не було створено хоч будь-якої ефективної, високоорганізованої недержавної системи, яка б поєднала служби безпеки бізнесу, відповідала б вимогам міжнародних стандартів і задовольняла б потреби суб'єктів підприємницької діяльності. Разом з тим фінансові затрати підприємств і компаній на охорону, юридичні послуги, різні судові справи, боротьбу з рейдерством не тільки не зменшуються, а навпаки – з кожним днем зростають.

Глибоко переконаний, що доти, поки громадські об'єднання у сфері підприємницької безпеки не згуртуються для спільного вирішення зазначених проблем, їх ніхто не вирішить, жодна політична чи економічна сила, жодний окремо взятий суб'єкт господарювання, навіть такий, що має величезні фінансові й організаційні ресурси. Шість років роботи в УСПП у сфері захисту економічних інтересів підприємств переконали мене в тому, що такі масштабні завдання може виконати тільки широка організована професійна громадська мотивована спільнота. Сподіватимемося, що вже найближчим часом в Україні будуть створені об'єктивні та суб'єктивні передумови для завершення формування основ недержавної системи безпеки підприємництва.

**Современные составляющие обеспечения развития
негосударственных субъектов
сектора безопасности в Украине**

ГНИЛИЦКАЯ Лариса,
*докторант Киевского Национального
экономического университета имени Вадима Гетьмана,
кандидат экономических наук, доцент;*

ЗАХАРОВ Александр,
*профессор кафедры управления
финансово-экономической безопасностью
Университета экономики и права «КРОК»,
кандидат экономических наук, доцент;*

ПРЫГУНОВ Павел,
*директор Учебно-научного Института
менеджмента безопасности
Университета экономики и права «КРОК»,
кандидат психологических наук, доцент*

Рассматривая данную проблему, необходимо отметить, что речь идет, с одной стороны, о субъектах хозяйственной деятельности, имеющих преимущественно частную форму собственности, а с другой – о необходимости формирования новой архитектуры системы обеспечения национальной безопасности Украины, в которой определенное место должны занять и субъекты негосударственной (частной) правоохранительной системы.

На наш взгляд, для формирования новой архитектуры системы обеспечения национальной безопасности Украины с привлечением субъектов негосударственной системы безопасности (НСБ) необходимо разработать и внедрить ряд обеспечивающих составных этого процесса и создать условия, сопровождающие этот процесс.

Прежде всего мы должны четко сформулировать ответы на такие вопросы:

- есть ли в Украине современная система обеспечения национальной безопасности?
- есть ли в Украине люди (принимающие политические решения), заинтересованные в ее создании и функционировании?
- есть ли у руководства страны потребность в ее модернизации с опорой не на полицейские формирования, а на учет современных требований развития демократического общества?

- есть ли потребность субъектов негосударственной системы безопасности быть участниками процесса обеспечения национальной безопасности?

- в какой форме возможно взаимодействие двух систем в процессе обеспечения национальной безопасности?

Работая с рядом крупнейших вузов мира – из США (Колумбийский университет), Польши (Краковская академия), Израиля (Университет безопасности в г. Герцлия), Россия (Институт управления и безопасности), мы пришли к выводу, что для создания и формирования негосударственной системы безопасности и оценки ее деятельности в любом цивилизованном государстве необходимо использовать **методы индикаторной оценки:**

- негосударственная система безопасности – индикатор состояния развития гражданского общества в стране;

- индикатор возможности выбора гражданином альтернативного способа защиты своих интересов и прав (наряду с государственной правоохранительной системой); наличие частной правоохранительной системы и системы правоотношений с ней со стороны государства является **показателем степени доверия руководителей государства к своим гражданам;**

- показатель демократичности государства или его развития в сторону полицейского. В цивилизованных странах соотношение полицейских к представителям частной правоохраны 1 к 5 в пользу частных.

Вместе с тем сама негосударственная система безопасности является индикатором развития бизнеса в стране. Чем цивилизованей развит бизнес, чем больше он независим от политики, тем больше у него потребности в развитии форм и методов его защиты. **Именно бизнес (его потребности в безопасности) является основным регулятором формирования и развития НСБ в цивилизованных, демократических странах.**

События 2011 г. в Германии, Франции, Англии показали, что эффективно взаимодействовать эти две системы не могут. Одна ориентирована на макроуровень (государство), а вторая – на микроуровень и ориентируется прежде всего на бизнес, зависит от него.

На наш взгляд, построение НСБ должно осуществляться через имплементацию системы правоотношений субъектов национальной безопасности с субъектами НСБ в определенных законом сегментах безопасности, а для этого кто-то должен представлять ее интересы.

В развитых демократических странах существуют механизмы взаимодействия государственных правоохранительных структур и част-

ных, не в целом на уровне государства, а в разных сегментах обеспечения безопасности (информационной, охранной, детективной и т. п.) Взаимодействие осуществляется на уровнях **предприятие – район (улица), где находится предприятие, – город, в котором находится предприятие, – штат (область)**. Взаимодействие на макроуровне осуществляется через профессиональные общественные организации, представляющие интересы определенных направлений НСБ (частных детективов, частных охранников и т. п.) с использованием механизма общественных слушаний. Второй вариант – это делегирование представителей НСБ в органы законодательной власти. У нас сегодня в НСБ более 1 млн человек, но кто представляет их интересы?

Любая попытка создания какой-то надстройки, например в виде очередной организации для НСБ, обречена на провал.

Сегодня государственная правоохранительная система Украины (ее представители) пытаются заигрывать с представителями частной правоохранительной системы, не принимая ее всерьез. Об этом свидетельствует отсутствие законодательной базы, регламентирующей взаимодействие и контроль со стороны государства. Не работает Координационный совет при МВД Украины.

Вместе с тем мы должны четко понимать, что развитие субъектов негосударственной системы безопасности потребует разработки новых технологий и технических средств (в большинстве своем имеющих двойное назначение, все понимают, о чем идет речь) и здесь мы получим проблему нарушения конституционных прав отдельных категорий граждан. Чтобы этого не произошло, необходимо наряду с развитием частного сектора безопасности развивать и механизмы контроля со стороны государства за деятельностью частных структур безопасности, в противном случае через 5-10 лет мы будем иметь дополнительную проблему. Вместо субъектов безопасности получим объект опасности (новую угрозу безопасности) на минимизацию которой потребуются отвлечение дополнительных сил и средств государственной правоохраны.

К обеспечивающим процесс становления негосударственных субъектов безопасности, на наш взгляд, необходимо отнести:

- организационную составляющую (в каких организационных формах будут представлены негосударственные субъекты безопасности, например в России в соответствии с ее законодательством исчезло определение детективные организации, смешанные формы охранной и детективной деятельности, в Украине же не определено, кто будет представлять интересы КСБ, а это более 500 тыс. человек; не определены механизмы взаимодействия – Координационные советы

не работают; в злополучном законе об охранной деятельности нет ни слова об осуществлении охраны СБ);

- правовая составляющая (законодательное и подзаконное обеспечение деятельности субъектов безопасности, правовое обеспечение их взаимодействия с государственной правоохранительной системой; в Законе об охранной деятельности рассматриваются только субъекты оказывающие услуги по охране);

- образовательная (система подготовки кадров) наиболее отработанная часть, система подготовки ориентирована как на государственных, так и на частных субъектов обеспечения безопасности;

- научная – научно-методическое обеспечение деятельности негосударственных субъектов безопасности (поиск собственных форм и методов деятельности – качество защищенных диссертаций и их вклад в развитие практики – сотни диссертаций, а что на практике?);

Сопровождающие компоненты процесса становления т. е. **обязательные условия**, при которых данный процесс может осуществляться и реализоваться:

- политическая воля руководства страны (понимание руководством страны роли и места негосударственных структур безопасности в системе национальной безопасности Украины, наличие политической потребности в формировании новой архитектуры национальной безопасности: европейский опыт, где на одного полицейского – 5-6 частных субъектов безопасности, в США 1:9-10; формирование института ответственных в органах исполнительной власти за взаимодействие государственных и частных правоохранительных систем). Главное условие при этом – наличие Государственной целевой программы «Формирование инновационной модели национальной безопасности в Украине»;

- наличие финансовых ресурсов и центров финансирования, в т. ч. и через бюджет (например, финансирование разработки квалификационных характеристик);

- наличие коммуникационно-информационных связей, потоков;

- наличие креативных руководителей данного процесса, прежде всего понимающих стратегию обеспечения данного проекта и его конечный результат.

Вывод: для создания и формирования НСБ необходимы потребности бизнеса, обеспечивающие этот процесс, и условия для его реализации. Необходима новая методология построения системы обеспечения национальной безопасности Украины.

**Взаємодія недержавних суб'єктів сектору безпеки
з правоохоронними органами України
у контексті захисту національних інформаційних ресурсів**

СКУЛИШ Євген,
*ректор Національної Академії
Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України*

Інформаційні технології стали невід'ємною частиною сучасної цивілізації. Вони забезпечують процес передачі новим поколінням накопичених людством знань і цим виконують принципову роль у механізмі еволюції людства. Глобалізація соціальних відносин, що відбувається, і розвиток на базі транскордонних комунікаційних систем всесвітнього інформаційного простору значно підсилюють цю роль. Глибока інформатизація суспільних відносин, усвідомлення й використання людьми інформації як інструменту, що забезпечує потужну конкурентну перевагу при вирішенні комерційних, політичних і навіть військово-політичних питань, зумовлюють значення інформації як життєво необхідного ресурсу розвитку будь-якого суспільства. Вплив інформатизації на основи суспільного життя настільки істотний, що дозволяє констатувати перехід людства до нової інформаційної епохи.

Динамічний розвиток інформаційного суспільства, усвідомлення інформації як універсального ресурсу, в т. ч. і як товару з широкими горизонтами можливостей, визначає проблему безпеки, пов'язаної зі здобуттям і використанням різного роду даних і відомостей. Як і будь-яке інше благо, за певних обставин інформація може бути використана на шкоду і держави, і окремого суб'єкта господарювання. Масштаби руйнівної потенційної дії інформації виходять далеко за межі інтересів окремої особи або соціальної групи. Інформаційні війни, що набули поширення, загрожують національній безпеці цілих держав.

На межі третього тисячоліття в розвинених країнах інформація є одним з найважливіших національних ресурсів. Зростаюча залежність від наявності інформації, рівня розвитку й ефективності використання засобів її передачі та оброблення призвела до виникнення такого принципово нового поняття, як інформаційні ресурси. На перший план постали проблеми власності й володіння інформаційними ре-

сурсами, визначення прав доступу, формулювання вимог до інформаційних ресурсів як товару і, нарешті, в ранг пріоритетних висуваються проблеми створення національних інформаційних інфраструктур. При цьому варто зазначити, що до національних інформаційних ресурсів доцільно відносити не тільки інформацію з обмеженим доступом, створену за державний кошт, а й інформацію з обмеженим доступом, яка є власністю юридичних і фізичних осіб, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам нашої держави.

Соціальна корисність і потенційна небезпека інформації вимагають детальної регламентації інформаційної сфери, вироблення механізмів, що забезпечують інформаційну безпеку особи, суспільства та держави. Цей процес, природно, не може залишатися поза межами правового регулювання основного інструменту впорядкування сучасних суспільних відносин.

Крім того, має регламентуватися правом і діяльністю правоохоронних структур на які покладається обов'язок здійснення заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці, службової інформації, сприяти підприємствам, установам, організаціям та підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України.

Сьогодні перед національними суб'єктами господарювання постає питання, що полягає у певному протиріччі між необхідністю інтегруватися у світову економіку, з одного боку, та захистом свого внутрішнього ринку, власного виробництва й національних інтересів – з іншого. Тож лише створення власної системи фінансово-економічної та інформаційної безпеки у тісній взаємодії з правоохоронними органами дасть можливість уникнути можливих руйнівних наслідків швидкої міжнародної інтеграції національної економіки, забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, захистити їх від нищівного впливу кризових ситуацій та ефективно взаємодіяти з іноземними фінансовими й економічними структурами.

Побудова ринкової економіки в Україні передбачає створення системи забезпечення безпеки суб'єктів господарювання відповідно до світової практики. Важливим чинником цього процесу є створення умов для функціонування державних і недержавних структур як єдиного цілого.

Складниками єдиної системи забезпечення безпеки суб'єктів господарювання та попередження правопорушень є:

- державна система, представлена правоохоронними органами (СБУ, МВС, прокуратура тощо) і контролюючими органами (Державна контрольно-ревізійна служба, Антимонопольний комітет тощо);

- недержавна система, що включає приватні охоронні, охоронно-технічні підприємства, комерційні служби безпеки, підприємства різної форми власності, інформаційні бюро, служби безпеки банків, навчальні центри, науково-дослідні структури, профільні факультети вищих навчальних закладів. Слід зауважити, що значну частину професіоналів недержавної системи становлять колишні співробітники СБУ, МВС, збройних сил і підрозділів спеціального призначення.

Для порівняння, в західних країнах у підприємницькому секторі головну роботу щодо захисту бізнесу здійснюють недержавні служби безпеки, численність яких, наприклад у США, удвічі перевищує штат поліції, що своєю чергою знижує витрати держави на утримання поліції.

Не заперечуючи необхідності й важливості функціонування державної системи безпеки, слід наголосити на необхідності й безальтернативності формування недержавної системи безпеки. Вивчення світового досвіду підтверджує позитивну практику функціонування даної системи.

З позиції безпекознавчої парадигми та попередження правопорушень у сфері господарської діяльності недержавна система безпеки може розглядатися у двоякому плані. З одного боку, вона є об'єктом забезпечення безпеки з боку держави, а з іншого – суб'єктом забезпечення власної безпеки, який самостійно визначає мету, принципи та методи забезпечення безпеки згідно з чинним законодавством України. Централізація та монополізація безпеки призводить до послаблення, а в деяких випадках і анемії недержавної системи безпеки, яка має розглядатися не як конкурентна, а як резервна система безпеки. Попередження таких процесів вимагає розроблення чіткого законодавчо визначеного механізму взаємодії правоохоронних органів із суб'єктами господарювання.

Особиста безпека та її забезпечення недержавною системою національної безпеки України

МІКУЛІНА Марина,
*докторант Національної академії
Служби безпеки України
кандидат юридичних наук, доцент*

На сьогодні в Україні сфера безпеки як самостійний і самодостатній складник життя суспільства активно впливає на стан політичної, економічної, інформаційної, духовної та загалом національної безпеки України. Національна безпека України суттєво залежить від успішної діяльності не лише державних, а й недержавних інституцій, і з подальшою демократизацією суспільства та євроінтеграцією така залежність зростатиме.

З урахуванням національних інтересів в Україні формуються стратегічні, тактичні та оперативні завдання внутрішньої й зовнішньої політики держави щодо забезпечення національної безпеки недержавною системою забезпечення національної безпеки України.

Важливим складником національних інтересів України, вплив на які має недержавна система національної безпеки України, є дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина, забезпечення духовного оновлення України, збереження та зміцнення моральних і духовних цінностей суспільства, традицій патріотизму, толерантності й гуманізму, культурного та наукового потенціалу країни.

Призначення недержавної системи національної безпеки України – забезпечити збалансованість реалізації інтересів особи, суспільства і держави. А інтереси особи насамперед полягають у її можливості реалізувати конституційні права та свободи людини та громадянина, забезпечити особисту безпеку, недоторканність приватної сфери.

Спираючись на конституційні норми, зазначимо, що кожна людина (громадянин) має право на державний захист установлених прав і свобод. Зокрема, ст. 22 Конституції України проголошує гарантування й неможливість скасування конституційних прав і свобод, а ст. 55 декларує право кожної людини будь-яким не забороненим законом способом захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань.

Право на безпеку як суб'єктивне право особи об'єднує: правокористування, право-поведінку (можливість поводитися активно; здійснювати будь-які дії, передбачені юридичними нормами й не заборонені законом), право-вимоги (вимога від оточуючих виконання їхніх

юридичних обов'язків), право-претензії (дозволяє уповноваженій особі застосувати апарат примусу стосовно тих, хто порушує її право).

Правом на безпеку можна вважати всю сукупність закріплених у конституційно-правових (а звідси й інших галузевих) нормах юридичних можливостей індивіда, що пов'язані з реалізацією його волі та захистом особистого життя (здоров'я) та/або своїх близьких від посягань інших осіб. А звідси особисту безпеку можна розуміти як відсутність будь-якої загрози або ризику для людини від будь-кого або будь-чого. Особиста безпека уміщує в собі право особи перебувати у стані відсутності можливої загрози. Це право є суб'єктивним за характером і пов'язане з особистістю носія цього права, тобто особисту безпеку можна розглядати як те, що в конкретний час особа вважає для себе безпечним. Отже, особиста безпека полягає у можливості реалізації особою власних інтересів через функціонування надійних механізмів управління загрозами та небезпеками.

Контекстом особистої безпеки охоплюється, зокрема, особиста недоторканність особи, яка акумулює приватність фізичну, статеву, психічну, територіальну, інформаційну, комунікаційну, індивідуалізуючу, інтелектуальну тощо.

Особливостями повноважень права фізичної особи на приватність є те, що за фізичною особою визнається право на приватність, особа сама визначає її зміст та обсяг; вона має повноваження на забезпечення недоторканності приватності; ці повноваження спрямовані на забезпечення таємниці приватності.

Забезпечення недоторканності та безпеки фізичної особи вважається важливою умовою соціального буття, якістю, невід'ємною від людини. Ці поняття дуже тісно пов'язані, зумовлюють комплекс прав людини, що мають гарантувати стан захищеності й недоторканності особи. Стан недоторканності переважно забезпечується у спосіб утримання від протиправних посягань на людські блага, а стан особистої безпеки досягається ще й за допомогою комплексу активних дій, що здійснюються зобов'язаними суб'єктами щодо захисту життєво важливих інтересів людини.

Ураховуючи такі цілі недержавної системи безпеки України у сфері забезпечення національної безпеки України, як захист особистої безпеки людини, захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання тощо, вони можуть реалізовуватися у цивільно-правових способах захисту, якими є:

- визнання права фізичної особи;
- визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органу

місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень; їхніх посадових і службових осіб; органу дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду;

- припинення дій, що порушують право, або таких дій, що створюють загрозу порушення;
- відновлення становища, яке існувало до порушення права;
- відшкодування майнової шкоди та/або компенсація моральної шкоди.

Зважаючи на зазначене, можна зробити висновок, що для реалізації завдань недержавної системи безпеки у сфері забезпечення особистої безпеки людини необхідно: ефективно та раціонально використовувати недержавну інфраструктуру в інтересах розвитку українського суспільства; забезпечувати конституційні права та свободи людини і громадянина; модернізувати механізми правового регулювання відносин у сфері забезпечення особистої безпеки, сприяти органам державної влади у створенні необхідних для цього умов; чітко дотримуватися чинного законодавства щодо збору, збереження, використання та розповсюдження інформації про приватне життя; гарантувати прозорість і можливість здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю недержавної системи національної безпеки України.

О некоторых аспектах становления негосударственных субъектов сектора безопасности в Украине

РЯБЕКА Александр,
народный депутат Украины

Везде, где есть жизнь, есть и опасность (Г. Эмерсон). Эта фраза емко и точно характеризует тему сегодняшнего «круглого стола».

Ведь опасность – дело не мгновенное, как кажется многим, ее нельзя сразу проглотить, а придется принимать понемногу, разбавленную временем, подобно испорченному лекарству. И если человек не уверен в безопасности, считай, что опасность существует реально.

Вопросы безопасности актуальны всегда. Радикальные социально-экономические преобразования последних десятилетий создали как позитивные, так и негативные перемены в нашем обществе. Это прежде всего относится к аспектам обеспечения безопасности граждан, защите их жизни, здоровья и собственности.

Безопасность личная и имущественная является главнейшим залогом человеческого развития (Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона). В процессе построения правового государства все с большей актуальностью воспринимаются вопросы надежной защиты прав и законных интересов физических и юридических лиц. Поэтому такие актуальные и злободневные вопросы эффективности профилактики преступности, охраны общественного порядка, взаимодействия государственного правоохранительного блока и негосударственных охранных структур.

Как уже отмечалось, опыт экономически развитых стран демонстрирует практическую пользу от привлечения негосударственных структур охраны к взаимодействию с государственными. Это дает возможность увеличения количества патрульных групп, координации работы. В этом ракурсе можно рассматривать вопросы обеспечения охраны общественного порядка путем совместного патрулирования работниками милиции и охранных структур. К сожалению, и в таком взаимодействии с правоохранительными органами, и в развитии и совершенствовании самой структуры негосударственных охранных предприятий есть немало проблем. Первая и самая главная – отсутствуют механизмы правового регулирования и такой работы в целом, и отдельных мобильных групп взаимодействия в частности.

Вообще, мы живем во времена, когда нельзя ничему удивляться и когда нужно быть готовым ко всему. Как говорил Конфуций, того, кто

не задумывается о далеких трудностях, поджидают близкие неприятности.

Государство как контролирующая и регулирующая структура должно правильно планировать процессы развития, исходя из реальных оценок и ситуации, существующей в стране, обобщать как внутренний, так и зарубежный опыт в данной области. Думаю, давно назрела необходимость в создании не только соответствующей законодательной базы, но и четкого механизма взаимодействия негосударственных охранных структур с правоохранительными органами.

Каковы здесь **основные проблемы** сегодня? *Первая* – законодательное регулирование. Принятие законов «Об охранной деятельности», «О детективных агентствах», «Об оружии». *Вторая* – решение ситуации вокруг присвоения персоналу охранных структур соответствующих квалификационных категорий. *Третья* – борьба с недобросовестной конкуренцией, развитие цивилизованного рынка охраны.

Как известно, **вопрос безопасности необходимо рассматривать как процесс, а не как результат**. Эта прекрасная крылатая фраза очень точно характеризует сегодняшний рынок охранных услуг в Украине.

К сожалению, в настоящее время нет, т. е. не создан цивилизованный рынок охранных услуг. Всего МВД Украины выдано около 4 тыс. лицензий на услуги охраны. Где-то вдвое меньше, т. е. около 2 тыс. фирм работает. И только около 500 фирм «конкретных» и нормальных, которые действительно предоставляют качественные и гарантированные услуги и профессионально занимаются вопросами и технической, и физической охраны.

Всеукраинский рейтинг профессионализма служб безопасности, где мне выпало быть председателем координационного совета, четко дает ответы на многие актуальные вопросы охраны и безопасности. И прежде всего отметим, что все предприятия-победители этого рейтинга работают открыто. И они предоставляют качественные услуги охраны. Назову некоторые из них: «Венбест», «Явир-2000», «Охрана и безопасность», «Спрут», «Аутпост», «Барс» и другие.

Напоследок хочу отдельно остановиться на вопросе недобросовестной конкуренции. Если где-то или кому-то предлагают охрану от 7 грн за час, то знайте – вам предлагают некачественную услугу. Невозможно быть законопослушным предприятием, т. е. платить налоги и заработную плату охранникам и при этом оказывать качественные услуги охраны за такие деньги. Минимум – 12 грн. Если ниже, значит охранный предприятие работает «в темную»: зарплату платят в конвертах или вообще не платят, работников не оформляют официально и они ответственности за охраняемое «добро» не несут.

Государственные, т. е. бюджетные структуры при тендерах предпочтение отдают самой низкой цене охранных услуг. Но не может хорошая и надежная охрана стоить копейки! Поэтому и воруют картины, ценности и деньги и пр. Давайте помнить об этом и доверять профессионалам!

Хочу напомнить некоторые **крылатые фразы об охране и безопасности**.

Безопасность – это процесс, а не результат (Б. Шнайер).

Чувство страха и чувство опасности или безопасности относятся к разным сферам. Первое к сфере инстинктов. Второе к сфере рассудка. Первое надо подавлять, второе развивать (И. Шевелев).

Опасно чувствовать себя безопасно в опасности (Латинская поговорка).

Спасись сам и вокруг тебя спасутся тысячи (Древнеримская поговорка).

Взглянуть в глаза опасности смело и хладнокровно есть лучший способ оградить себя от нее (Д. Леббок).

Ощущение полной безопасности наиболее опасно (И. Шевелев).

Эти крылатые фразы наглядно показывают, что вопросы безопасности всегда были, есть, да, пожалуй, и будут актуальными.

Концептуальные подходы к формированию негосударственного сектора безопасности в Украине

ГНИЛИЦКАЯ Л.:

Задачи, поставленные Президентом Украины по созданию благоприятного климата в частном секторе экономики, привлечению инвестиций, борьбе с коррупцией требуют всестороннего изучения, выработки новых подходов к обеспечению условий цивилизованного развития предпринимательской деятельности в нашей стране.

Одним из необходимых элементов системы развития предпринимательства в Украине является решение проблем обеспечения безопасности личности и самой предпринимательской деятельности.

Прежде, чем изложить наше видение проблемы, необходимо определиться с терминологией. Само понятие «негосударственное обеспечение безопасности» является не совсем корректным, но коль оно прижилось, то мы будем использовать его. Предпринимательская деятельность осуществляется в нашем государстве на законодательной основе и контролируется государством. Существуют различные государственные механизмы контроля, а в некоторых случаях и лицензирования (регулирования) отдельных видов предпринимательской деятельности. Мы можем рассматривать безопасность в данной сфере как внебюджетное, неправительственное, частное обеспечение безопасности личности и предпринимательства, однако оно осуществляется в системе государственного регулирования, контроля и взаимодействия.

Предпринимателю дано право самому выбирать, какую систему безопасности использовать у себя на предприятии. Правда, большого выбора у него нет. Он может обратиться в ГСО при МВД Украины и взять на договорной основе милицейскую охрану (в сознании у многих предпринимателей она ассоциируется как государственная, имеющая властные полномочия и право применения огнестрельного табельного оружия).

Предприниматель может обратиться и частную структуру, которая имеет право (лицензии) на оказание соответствующих услуг в сфере безопасности (охраны граждан и их имущества). Он также может создать у себя на предприятии собственную службу безопасности. И наконец, использовать комбинированную систему безопасности. Все зависит от финансовых возможностей предпринимателя и его личного понимания необходимости создания системы безопасности

руководимой им структуры, уровнем реальных и потенциальных угроз, целями и задачами, которые будут возложены на службу безопасности.

Кроме того, мы должны понимать, что по своей природе бизнес является агрессивным видом деятельности, это его сущность, которая проявляется вне нашего желания воспринимать это или нет. Исходя из природной агрессивности бизнеса, необходимо учитывать, что его цивилизованное развитие связано с использованием специальных техник и технологий, направленных на его защиту и одновременно на развитие в правовом поле деятельности. Исходя из этого, все то, что не запрещено законом и работает на защиту и развитие бизнеса, должно сегодня активно использоваться в Украине.

Как видно из изложенного, руководитель каждой структуры имеет возможность создавать свою систему безопасности, которая, на его взгляд, будет оптимальной и достаточной. Единых критериев ее создания и оценки эффективности деятельности пока в Украине не разработано. Каждый предприниматель и субъекты, занимающиеся вопросами безопасности, решают их самостоятельно. Государственные программы поддержки и развития в этой области отсутствуют. Единого понимания необходимости разработки единых концептуальных подходов в частном обеспечении безопасности личности и предпринимательства пока нет.

Что же касается субъектов негосударственной безопасности, то их круг очень велик и в какой-то степени уже структурирован. К субъектам, работающим на рынке безопасности, относятся: охранные и охранно-технические предприятия, коммерческие службы безопасности, службы безопасности банков, собственные службы безопасности предприятий, предприятия, оказывающие услуги по технической защите информации, информационно-аналитические структуры, магазины по продаже оружия, средств индивидуальной защиты, специальных технических средств наблюдения, сигнализации и защиты информации, предприятия-производители средств защиты и специальной галантереи, учебные центры и высшие учебные заведения.

Что будет происходить на рынке услуг в сфере безопасности предпринимательства? Наряду со сложившимися традиционными услугами – охрана объектов собственности, личная охрана, установка и ремонт противопожарной и охранной сигнализации, что обеспечивает защиту бизнеса, будут развиваться новые виды услуг, направленные на обеспечение устойчивого развития предприятий.

На наш взгляд, приоритетными направлениями будут услуги, связанные с обеспечением системы безопасности и эффективности

стратегического управления предприятиями. Это – «Антикризисное управление», «Управление и оценка рисков», «Риск-менеджмент», «Секьюрити-менеджмент», разработка стандартов по аудиту безопасности предприятий и осуществление экспертных исследований в области развития предприятий и внесистемной оценки эффективности управления.

Несомненно, получают развитие работы и услуги по минимизации рисков при предоставлении и сопровождении кредитования. Продолжится работа по обеспечению надежности персонала предприятий с использованием различных психотехник и психотехнологий (полиграф, войс-анализаторы, психологические тесты и др.) В области образования будет продолжена работа по открытию новых специальностей и специализаций. Получит дальнейшее развитие адаптация международных стандартов безопасности предприятий при их выходе на внешнеэкономическую деятельность.

Смещение услуг будет происходить в область финансово-экономического менеджмента (управления) и использования высоко развитых информационных технологий, связанных с защитой, получением, оценкой и реализацией информации. Будет развиваться предоставление услуг в области конкурентной разведки и защиты от нее, информационно-аналитического обеспечения безопасности развития бизнеса. Прогнозируется развитие международного сотрудничества в области обеспечения безопасности при осуществлении внешнеэкономической деятельности предприятий с созданием международных информационных баз данных.

Естественно, что многие предприятия будут пересматривать «формат» безопасности, осуществлять поиск и развивать предоставление новых видов услуг в индустрии безопасности. Возможно поглощение малых предприятий более крупными.

Будут создаваться объединения предприятий безопасности, предлагаться к реализации различные крупномасштабные проекты «Безопасность киевлян», «Безопасный город», «Надежный партнер», «Реестр предприятий надежности», «Антитеррор» (гражданские технологии противодействию терроризма) и др., способствующие развитию индустрии безопасности при взаимодействии с государственными органами управления.

Все это возможно при осуществлении системного, комплексного, научно обоснованного подхода к обеспечению безопасности личности и предпринимательства. В его основе будут целевые программы, для реализации которых потребуются объединения усилий всех субъектов национальной безопасности.

В условиях сегодняшних реалий необходима координация и взаимодействие потенциала прикладной науки и практиков для разработки новых видов услуг, подходов и механизмов в области безопасности, разработки уже упомянутых стандартов. При этом возможно создание и реализация различных проектов с участием как ученых-теоретиков, так и представителей практических структур безопасности.

Вот что для этого необходимо сделать:

- прежде всего сформировать политику безопасности предпринимательства в Украине. Активно использовать положительный опыт стран ближнего и дальнего зарубежья, наш отечественный, по возможности не совершать ошибок наших коллег из стран СНГ, и прежде всего России;

- разработать законодательное поле деятельности всех субъектов безопасности предпринимательства в нашей стране. Обеспечить принятие законов прямого действия, регламентирующих деятельность субъектов безопасности предпринимательства;

- разработать действенные механизмы взаимодействия государственных структур со структурами частного сектора безопасности;

- продолжить работу по формированию системы подготовки, переподготовки и повышения квалификации субъектов безопасности предпринимательства;

- разработать инфраструктуру социального, медицинского и страхового обеспечения субъектов безопасности, создание для этих целей профсоюза субъектов безопасности;

- создать единую информационную базу данных для субъектов негосударственной системы безопасности;

- создать координационные органы деятельности субъектов негосударственной системы безопасности и ее развития. Нужны разработки новых подходов к обеспечению безопасности.

Сегодня требуется централизованное организационное продолжение разработки системы с учетом уже наработанного в Украине. Все должны понять, что на «местечковом» уровне эта проблема не может быть решена. Настало время, когда необходимо объединение усилий под эгидой общественных организаций (например УСПП, МАЕ, УФРНСБ).

В складывающихся условиях речь должна идти о необходимости проведения первого в Украине съезда субъектов безопасности, формирования на нем органов управления (как механизма развития индустрии безопасности в Украине), обсуждения и принятия в рамках представителей всех субъектов безопасности и регионов Украины общегосударственных документов с выходом на правительственный уровень.

Из изложенного можно сделать вывод, что создание негосударственной системы безопасности должно рассматриваться как составляющая национальной безопасности Украины, механизм обеспечения условий цивилизованного развития бизнеса, при этом она должна контролироваться, взаимодействовать и поддерживаться на государственном уровне.

Недержавна система безпеки: досягнення і проблеми

ДІЧЕК Олександр,
*президент МГО «Міжнародна антитерористична єдність»,
голова комісії УСПП з економічної безпеки
суб'єктів господарювання та захисту інвестицій,
кандидат технічних наук*

Відповідно до Конституції України та Стратегії національної безпеки України модель національної безпеки має враховувати державний і недержавний складники. Саме їх баланс багато в чому визначає рівень демократизації суспільства. Однак декларативна рівність форм власності й високий рівень корупції в органах влади роблять сучасну національну систему безпеки дуже схожою на радянську модель, у якій поняття державної та громадської безпеки ототожнювалися. До чого це призвело, свідчить історія: згадаймо трагедію 30-х років ХХ ст. та антидемократичні події наступних десятиріч існування СРСР.

До 1991 р. держава мала монопольне право на забезпечення безпеки життєдіяльності суспільства. Цими функціями були наділені міністерства оборони, внутрішніх справ, КДБ та інші силові відомства.

З набуттям незалежності в Україні почали з'являтися перші недержавні структури безпеки різних організаційно-правових форм: охоронні фірми («Сакура-М», «Партнер», «Січ» та низка інших), служби безпеки банків, страхових компаній тощо, чия діяльність в умовах кримінального рекету 90-х рр. забезпечувала переважно фізичний складник безпеки. У цей період майже не існувало повноцінного правового поля їх діяльності, не було координації між ними та державними правоохоронними органами. Понад те, МВС України розглядало недержавні структури безпеки виключно як охоронні, не визнаючи того, що поняття «охорона» і «безпека» аж ніяк не тотожні. Це посилювало конфлікт і робило уразливішим молоде українське підприємництво. Між тим, воно потребувало і потребує нині не тільки фізичної охорони, а й, власне, безпеки ведення бізнесу – конкурентної розвідки, управління фінансово-економічною безпекою, технічних засобів безпеки та багато іншого, що не підпадає під визначення «охорона».

Важливим чинником розвитку індустрії безпеки стала поява громадських організацій, діяльність яких сприяла захисту інтересів і учасників ринку послуг безпеки, і бізнесу в цілому. Так, у 1993 р. за ініціативою Співки юристів України (президентом тоді був нині

покійний, на жаль, професор Сумін В. О.), Фонду юристів України (директор – Матера М. І.) та компанії «Сакура-М» (президент – Дічек О. І.) вперше в Україні була створена Міжнародна неурядова асоціація «Безпека приватного бізнесу» (очолив О. Дічек), метою діяльності якої вперше було проголошено лобіювання інтересів приватного бізнесу та **формування недержавної системи безпеки підприємництва.**

Згодом, у 1995 р., була створена Українська федерація працівників недержавної служби безпеки (президент – Онищенко Г. Г.), основним завданням якої став захист корпоративних інтересів учасників ринку послуг у сфері безпеки.

Сьогодні до суб'єктів недержавної безпеки, що працюють на ринку послуг, відносяться: охоронні, охоронно-пожежні й технічні підприємства, комерційні служби безпеки банків, страхових та інших компаній, підприємства, що надають послуги у сфері технічного захисту інформації, інформаційно-аналітичні структури, магазини з продажу зброї, засобів індивідуального захисту, спеціальних технічних засобів спостереження, сигналізації та захисту інформації; підприємства-виробники засобів захисту та спеціального обладнання; навчальні центри та вищі навчальні заклади з підготовки спеціалістів у сфері недержавної системи безпеки.

Нині цей багатоплановий сектор послуг з безпеки продовжує розвиватися неконтрольовано й хаотично, оскільки, як і раніше, відсутнє його правове забезпечення. До того, ж ідеться не тільки про специфічні закони (про охоронну, детективну діяльність тощо) і навіть не про закони щодо захисту особистості й підприємництва, а й про нормативно-правові акти, що визначають економічну безпеку країни.

Важлива проблема у розвитку недержавної системи безпеки в Україні – протидія з боку ДСО при МВС, яка є учасником ринку послуг у сфері охорони, користуючись, до того ж, монополічним правом на застосування зброї та головне – органом, що формує ліцензійну політику й регулює фактично всю охоронну діяльність. Монополізм, адміністративний тиск, недобросовісна конкуренція на ринку послуг з безпеки – велика перешкода на шляху розвитку недержавної системи безпеки.

Водночас наголосимо, **що важливими причинами створення недержавної системи безпеки є сьогодні і зовнішні, і внутрішні чинники.** До зовнішніх слід віднести такі:

- нездатність держави самостійно, без участі громадських організацій, суспільства в цілому протидіяти міжнародному тероризму. Відомо, що держава починає боротьбу з тероризмом, а виграє її сус-

пільство. Вважаємо, що Україна йде шляхом системного розуміння проблеми тероризму;

- посилення кореляції глобальної безпеки, регіональної, національної, а також безпеки особистості та підприємництва;
- бажання України інтегруватися в ЄС, для чого необхідне приведення національного законодавства у відповідність до європейських норм. Особливу важливість цей чинник набуває у зв'язку з проведенням в Україні Чемпіонату Європи з футболу у 2012 р.

З-поміж внутрішніх чинників створення (узаконення) недержавної системи безпеки слід назвати здатність усієї індустрії безпеки не тільки платити податки та залучати інвестиції, а й вирішувати важливе соціальне завдання – захисту й адаптації звільнених у запас співробітників силових структур.

У 2004 р. з ініціативи МГО «Міжнародна антитерористична єдність», Українського союзу промисловців і підприємців, Асоціації комерційних банків України, Асоціації вищих навчальних закладів недержавної форми власності, Торгівельно-промислової Палати України та низки інших громадських організацій суспільству і владі був запропонований **Громадський проект з формування недержавної системи безпеки бізнесу**. Головними цілями його є:

- створення комфортних умов функціонування бізнесу;
- формування механізмів, що перешкоджають криміналізації економіки;
- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- консолідація всіх продуктивних сил суспільства для максимального скорочення соціальної бази тероризму.

Для реалізації такого проекту передбачалося вирішення двох найважливіших завдань:

- підготовка законопроектів, що визначають і економічну безпеку країни, і правове поле індустрії безпеки;
- створення координаційних громадських рад при силових і фінансових органах – МВС, СБУ, ДПАУ, ГПУ, МО, МЗС, до складу яких мають увійти фахівці недержавного сектору безпеки, відомі бізнесмени. Розглядаємо такі заходи як здійснення зворотних зв'язків для контролю за діяльністю силових структур. Безумовно, такі дії мали б і потужне антикорупційне значення.

Громадський проект передбачає систему дій, а саме підготовку та пакетне подання найнагальніших законопроектів, активізацію процесів самоорганізації.

З-поміж досягнень недержавного сектору безпеки можна виділити такі дії.

1. З ініціативи УСПП і МАЄ у червні 2007 р. вперше на пострадянському просторі було введено нову спеціальність «Управління фінансово-економічною безпекою» за освітнім рівнем «магістр» із присвоєнням кваліфікації «професіонал з фінансово-економічної безпеки».

2. У 2008 р. за підтримки МАЄ та інших громадських організацій, суб'єктів недержавної системи безпеки в тодішньому Міністерстві освіти і науки України був затверджений державний галузевий стандарт вищої освіти із зазначеної спеціальності.

3. З ініціативи УСПП і МАЄ в червні 2008 р. в Україні відкрито нову наукову спеціальність 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарювання», що належить до напрямку наукових досліджень «Національна безпека».

4. Фахівці недержавного сектору безпеки у 2004–2006 рр. підготували п'ять основних законопроектів, що визначають правове поле для функціонування індустрії безпеки:

- «Про охоронну діяльність»;
- «Про детективну діяльність»;
- «Про зброю»;
- «Про служби безпеки суб'єктів господарювання й інших юридичних осіб»;
- «Про захист комерційної таємниці».

5. У 2007 р. було створено Координаційну раду при МВС України спільно з недержавними структурами безпеки.

6. У 2005 р. під час проведення в Україні «Євробачення-2005» вперше недержавні структури безпеки були залучені до спільної роботи з державними правоохоронними органами.

7. У 2007 р. було сформовано навчально-науковий комплекс «Освіта–Безпека–Антитерор», організаторами якого стали УСПП, МАЄ, Університет економіки та права «КРОК».

8. Фахівці Інституту менеджменту безпеки у 2010 р. підготували Концепцію підготовки до участі суб'єктів недержавної безпеки у системі безпеки Євро-2012.

9. УСПП спільно з провідними фахівцями країни у сфері безпеки підготували «Концепцію корпоративної безпеки» членів УСПП, яка стала базовою, науковою, методологічною та практичною підтримкою промисловців і підприємців у боротьбі з рейдерством.

На нашу думку, до **невдач у розвитку недержавної системи безпеки слід віднести те, що:**

- досі відсутня підтримка її діяльності з боку представників органів державної влади;

- протягом 5-ти років у ВР України не розглянуто подані зазначені вище законопроекти;
- відсутня система адаптації ветеранів правоохоронних органів до роботи в недержавній системі безпеки.

Важливо усвідомлювати, що недержавну систему безпеки (НСБ) необхідно розглядати багатоаспектно:

- як елемент і невід'ємну частину буття громадянського суспільства. Стан та організаційно-правове забезпечення НСБ свідчить про розвиток демократичних змін у країні, про їх рівень;
- як складник системи національної безпеки країни, оскільки НСБ є резервним правоохоронним, позабюджетним складником системи національної безпеки України.

Вважаємо, що, з одного боку, НСБ має великий позитивний потенціал, спрямований на виконання важливих державних і соціальних функцій – наповнення бюджету за рахунок податків, залучення інвестицій, демілітаризацію країни, адаптацію ветеранів Збройних сил і правоохоронних органів, а з іншого – НСБ, працюючи в умовах відсутності правового поля, може стати базою для розвитку екстремізму й тероризму;

- як найбільш мотивовану та адаптовану суспільну силу, що могла б виконувати завдання якнайшвидшого усунення наслідків фінансово-економічної кризи та захисту національної економіки й суб'єктів її господарювання.

Зважаючи на важливість і необхідність подальшого розвитку НСБ не тільки для України, а й для всієї Європи, доцільно **спільно з CODEXTER Ради Європи створити експертно-аналітичну групу з вивчення проблем формування та розвитку НСБ в демократичних країнах. Назріла необхідність підготовки всезагальної моделі закону про НСБ для країн Європи.**

Міжнародні експерти вважають, що головним завданням НСБ у країнах Європи є швидке усунення наслідків фінансово-економічної кризи та захист національних економік і суб'єктів їх господарювання.

У цілому розвиток недержавних структур безпеки має сприяти гармонізації інтересів держави й суспільства, влади та бізнесу, а отже, незалежно від політичних пристрастей і виборчих компаній – економічному розвитку та зміцненню безпеки України.

**Підвищення професійного рівня
кадрового потенціалу недержавних суб'єктів
сектору безпеки в Україні як елементу їх розвитку
та відповідності завданням ринкової економіки**

ТИМОШЕНКО Олена,
*проректор Європейського університету,
директор Навчально-наукового інституту
права і безпеки підприємництва,
кандидат історичних наук, професор;*
СТЕПАНОВА Юлія,
аспірантка

Серед питань становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки загальною проблемою є кадрова. Вона має декілька аспектів: контингент більшості структур складається з колишніх військових або співробітників міліції, які звикли використовувати непритаманні для бізнесу методики протидії та вирішувати проблеми загальнодержавного характеру; вік цих спеціалістів не відповідає потребі значних змін в освіті та професійних навичках; характерною їх особливістю є досвід в організації фізичної охорони, але відсутні знання у сфері економічної та інформаційної безпеки, законодавчої бази та психології бізнесу.

У зв'язку з цим певні фірми організують курсову перепідготовку співробітників служб безпеки, відкрито магістратури, здебільшого з економічної безпеки. На нашу думку, це вимушені кроки, які лише певною мірою закривають кадрові прогалини. Проблеми економічної та інформаційної безпеки дедалі більше потребують кваліфікованих кадрів, але фахово навчити за 1,5 року військового в запасі віком за 40 професії економіста та інформаційно-аналітичній роботі є досить сумнівним.

За останні 5 років система недержавних суб'єктів сектору безпеки в Україні поповнилася випускниками ВНЗ, які на професійному рівні вивчали економічну безпеку або адміністративний менеджмент, враховуючи питання захисту інформації з обмеженим доступом. Ці випускники здебільшого досить непогано розбираються в обраній спеціальності, але тут виникає ще одна проблема – вони не готові до організації комплексної системи безпеки підприємства, оскільки такі питання як охорона периметра, фізична охорона, режимно-пропускні заходи, безпека будівель, охорона персоналу та інші відомі їм тільки з теорії.

Очевидно, що питання підготовки кадрів для захисту приватного сектору економіки та участі в охороні громадського порядку потребує детального аналізу та системного підходу.

Формування системи підготовки кадрів для недержавного сектору безпеки залежить також і від наявності необхідної законодавчої бази. Нині країна нарешті отримала перший Закон України «Про охоронну діяльність», вступ якого в дію тільки передбачає розроблення питань про відповідну освіту. Досить повільно впроваджуються в Україні і європейські стандарти безпеки, а їх адаптація, поширення в практику та контроль за виконанням також значною мірою залежать від рівня кадрової освіти співробітників з питань безпеки.

Таке становище своєю чергою не сприяє популяризації професій, пов'язаних із безпекою і, як наслідок, підготовка нових спеціалістів не має масового характеру. Абітурієнти майже не обізнані про ці спеціальності і не зовсім розуміють зміст і завдання цих професій. На нашу думку, пропаганда серед молоді безпеки не тільки як спеціальності, але і як філософського підходу до життя, формування культури безпеки в суспільстві значно змінили б картину сьогодення.

Ставлячи питання про кадри, необхідні для становлення та розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки в Україні, варто наголосити, що сама постановка проблеми свідчить про те, що недержавна система безпеки в Україні сформувалась і функціонує як явище, і це вже ні в кого не викликає сумнівів. Подальший розвиток громадянського суспільства, безсумнівно, стимулюватиме її розвиток. Це явище не може не бути не осмисленим науковцями, і, на нашу думку, об'єднання зусиль державних і недержавних наукових кіл і практиків сприятиме ефективнішому аналізу цього процесу та виявленню його перспектив.

Необхідно наголосити, що нині вже існує чимало розробок, присвячених проблемам недержавного сектору безпеки. Значний науковий матеріал накопичено за 10 років існування факультету безпеки підприємництва і в Європейському університеті. Зокрема багато питань обговорювалися на щорічних конференціях та «круглих столах», у яких брали участь теоретики і практики цієї сфери з України та інших країн. Напрацьовані матеріали за підсумками цих заходів щорічно друкуються в збірниках і є літописом та відображенням процесів, що відбувалися в системі недержавної безпеки за роки її становлення. Сьогоднішній інтерес, виявлений державними структурами до розгляду цих питань, розглядається нами як новий поштовх для консолідації зусиль у напрямку розвитку демократичних процесів в Україні.

**Деякі питання правового визначення місця
недержавних суб'єктів сектору безпеки
в систему національної безпеки України**

ТЕЛЕХОВСЬКИЙ Юрій,
*старший науковий співробітник
відділу стратегій реформування
сектору безпеки НІСД,
кандидат юридичних наук, доцент*

Обговорюючи сьогодні проблеми становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки в Україні, слід зазначити, що ці питання зачіпають систему національної безпеки держави. Як відомо, система національної безпеки держави має три найважливіші складники – безпеку людини (громадянина), суспільства й держави. Кожен із вказаних напрямів передбачає узгоджене функціонування державних інституцій (військових, політичних, економічних, соціальних, правоохоронних тощо).

У контексті теми «круглого столу» щодо проблем становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки України доцільно було б чіткіше визначити, що ми розуміємо під державними та недержавними секторами безпеки нашої держави. Відштовхуючись від Закону України «Про основи національної безпеки», ми розуміємо під системою недержавного забезпечення безпеки передусім державні інституції сектору безпеки з притаманними для них функціями.

Що стосується недержавної системи забезпечення державної безпеки, то вона розглядається як така, що доповнює загальнонаціональну систему і функціонує як рівноправна з державною. Основним призначенням недержавної системи є захист особистості, суспільства і держави від можливих небезпек, ризиків і загроз із позицій недержавних структур (охоронні структури, детективні агентства тощо).

Розглядаючи правове поле, в якому діють суб'єкти державного сектору забезпечення національної безпеки слід зазначити, що за роки незалежності нашої держави воно системно формувалося, надаючи державним інституціям певні права та обов'язки, необхідні для виконання функцій із забезпечення національної безпеки. Водночас правовий статус недержавного сектору безпеки як складника забезпечення національної безпеки України залишався поза увагою законодавця.

Виникає насамперед запитання, чому так відбувалося? З одного боку, можна сказати, що організації, які б мали формувати систему недержавного забезпечення національної безпеки, працювали вкрай пасивно

і за великий проміжок часу фактично не дали жодних пропозицій. Єдина громадська організація – «Міжнародна антитерористична єдність» постійно ставить це питання й поволі просувається вперед, формуючи відповідний пакет законопроектів. З іншого боку, в нових умовах дуже важко, передусім психологічно, сприймається державницькими інституціями, або викликає певне неприйняття сам термін «недержавна система безпеки». Третім чинником відсутності, або скажімо, певної загальмованості з підготовкою правового підґрунтя є те, що вітчизняні науковці та провідні фахівці з безпекознавства не мають достатньої практики в цьому напрямку. У науковий обіг термін «національна безпека» увійшов порівняно недавно, а з урахуванням кардинальної зміни ситуації у сфері безпеки з боку науковців відбувається переосмислення ролі, місця в безпековому середовищі тієї чи іншої країни та моделей системи безпеки.

Сьогодні можна вести мову про напрацювання низки проектів законів України, які слугуватимуть урегулюванню діяльності недержавних суб'єктів сектору безпеки («Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про основи національної безпеки», «Про охоронну діяльність», «Про зброю», «Про комерційну діяльність» та інші»). Найскоріше прийняття вказаних нормативних актів слугуватиме врегулюванню взаємовідносин недержавного сектору безпеки з державницькими інституціями, координації сумісних заходів, націлених на захист державних інтересів.

Разом із тим, як сьогодні уже наголошувалося у виступах, існування т. зв. «ініціативних» груп по захисту екології, громадського порядку, які займаються поза правовим полем штрафуванням під різним приводом громадян України й іноземців, становлять певну загрозу іміджу нашої держави й повинні суворо припинятися правоохоронними органами. Ці факти ще раз підкреслюють, що вони є певними «індикаторами» необхідності створення у стислі терміни законодавчого поля для недержавного сектору безпеки.

**Проблеми становлення
недержавних суб'єктів сектору безпеки України
в системі національної безпеки України**

АНДРІЙ ЧУК Віталій,
*генеральний директор
видавництва «Академпрес»*

Суспільні трансформації двох останніх десятиріч привели до суттєвого розширення недержавного складника суспільного життя в економічній, соціальній, політичній, гуманітарній і безпековій сферах. Натомість згаданий процес недостатньо відображений у правовому полі держави, що породжує прихований, а в деяких випадках і відкритий, конфлікт інтересів.

Аналіз конституційних норм у сфері національної безпеки України і в редакції після політичної реформи 2004 р., і в умовах повернення до Конституції 1996 р. зі змінами й доповненнями свідчить про те, що у системі забезпечення національної безпеки усі функціональні та потенційні можливості зосереджені у структурах органів державної влади й управління. Таким чином, фактичний стан справ у сфері забезпечення національної безпеки не відповідає конституційним приписам, та, відповідно, системно не відображений у вітчизняній нормативно-правовій базі.

Ситуація ускладнюється масовим переходом звільнених унаслідок адміністративної реформи фахівців-безпекознавців з державних структур у недержавний сектор безпеки, в якому вони мають нагоду реалізувати свої професійні навички й уміння, істотно зміцнивши його кадровий потенціал. Згаданий чинник разом з об'єктивним послабленням визначального впливу держави на перебіг соціальних процесів демонструє вирівнювання потенціалів впливовості державного і недержавного секторів безпеки з вірогідною тенденцією підвищення ролі останнього в найближчому майбутньому.

Представлена у вигляді спрощеної схеми трьохелементної моделі структурна трансформація системи забезпечення національної безпеки в результаті повернення до Конституції 1996 р. (зі змінами) та впровадження реформ ілюструє фактичну заміну виокремленого в Основному Законі спеціального координуючого державного органу у сфері безпеки – Ради національної безпеки і оборони України – на суб'єктів недержавного сектору безпеки. Отже, за параметрами конфліктності та стійкості відносин між кожними двома елементами моделі на сьогодні

ні режим функціонування системи забезпечення національної безпеки України слід характеризувати як конфліктний, нестійкий. Очевидно, такий тип відносин між суб'єктами національної безпеки збережеться й у короткостроковій перспективі (до парламентських виборів 2012 р.)

У середньостроковій перспективі (до 2015 р.) за оптимістичним сценарієм система набуде ознак синергетичного нестійкого типу, а відповідно до песимістичного варіанту розвитку взаємодії – конфліктного нестійкого типу.

Визначальними чинниками вибору варіанту функціонування системи забезпечення національної безпеки України, на наш погляд, є такі:

- досягнення чи недосягнення синергетичного ефекту кооперативної моделі співробітництва державних і недержавних суб'єктів безпеки;
- успішне завершення реформування сектору безпеки держави;
- становлення та формування повноцінної системи недержавних суб'єктів безпеки, яка б відповідала усім критеріям системності;
- широке публічне обговорення з представниками профільних асоціацій, федерацій, союзів, спілок проблемних питань їхньої діяльності, збір та опрацювання їхніх пропозицій щодо підвищення ефективності власної діяльності;
- системне законодавче закріплення прав, обов'язків, функцій і повноважень недержавних суб'єктів безпеки, принципів та характеру їхніх відносин із державними суб'єктами в межах системи забезпечення національної безпеки України.

**Щодо створення системи безпеки
підприємництва в Україні
(на основі аналізу аналітичної доповіді)**

ДУЛЬСЬКИЙ Олександр,
*заступник генерального директора
компанії ТММ з питань безпеки,
кандидат юридичних наук, доцент*

Щиро дякую керівництву Інституту за надану мені можливість взяти участь в обговоренні вельми актуальної проблеми забезпечення безпеки вітчизняного виробника. Повністю підтримую запропоновані науково-теоретичні напрацювання та практичні зусилля Українсько-го союзу промисловців і підприємців, а також таких провідних наукових інституцій, як Національний інститут стратегічних досліджень і Науково-дослідний центр правової інформатики у сфері формування недержавної системи безпеки підприємництва в Україні. Слід зазначити, що значна кількість суб'єктів бізнесу працює у цій царині за залишковим принципом. Однак ця система, як свідчить позитивний зарубіжний і вітчизняний досвід, коштує дорого⁵⁵.

Опрацювання аналітичної доповіді й аналіз виступів учасників «круглого столу» дають підстави зробити висновок про те, що не тільки недержавні суб'єкти сектору безпеки, а й відповідні державні органи неспроможні ефективно протистояти адміністративному та кримінальному тиску на бізнес.

Актуальність цієї проблеми, вирішення якої обумовлене нагальною потребою створення системи безпеки підприємництва відповідно до умов реформування відносин бізнесу і держави у сферах адміністративних, економічних, насамперед податкових, і соціальних відносин. Їх подальший розвиток суттєво впливатиме на можливість консолідації суспільства та підвищення рівня довіри до влади.

Автори доповіді й більшість попередніх виступаючих визначали способи вирішення цієї проблеми як представники недержавного сектору безпеки. Однак з урахуванням попередніх результатів здійсненого мною наукового дослідження вважається за доцільне визначити роль і місце державних органів у системі забезпечення безпеки вітчизняного бізнесу, насамперед його середнього класу.

⁵⁵В Японії, як зазначалося в доповіді, затрати на захист комерційних секретів сягають 20 % річного прибутку підприємств.

Тепер щодо окремих положень аналітичної доповіді.

По-перше, щодо вступу: зростання економічних ризиків і загроз, що виникають перед вітчизняними виробниками, слід пов'язувати також зі зростанням організаційного рівня корупції та, як наслідок, її масштабів⁵⁶.

Щодо розділу I. Основи захисту національних інтересів і національної безпеки України, зокрема до підпункту 1.1. У зв'язку з тим, що в Україні й нині поширюється корупція і хабарництво в органах державної влади, відбувається зрощення бізнесу та політики, зростають масштаби організованої злочинної діяльності, до блоків загроз, якими світ має займатися зараз і наступними десятиріччями, слід також віднести корупцію⁵⁶ (ст. 7). За цих обставин підтримую висновок про те, що система державної влади є повністю соціально безвідповідальною та має ознаки не тільки кланово-олігархічної криміналізації, а й корумпованості (с. 13 доповіді).

1.2. Рейдерство та інші загрози економічній діяльності підприємств як фактор формування нових підходів до організації їх безпеки. Дуже своєчасним для влади й суспільства є застереження шановних авторів доповіді про те, що нині українські підприємці пов'язують близько 50 % усіх проблем у сфері економічної безпеки з правоохоронними органами – МВС, СБ України, податковою адміністрацією та прокуратурою. В Україні нараховується 53 державні органи, що здійснюють правоохоронні та правозастосовні функції. Так, тільки в МВС і Службі безпеки України десять служб на центральному, обласному та міському рівнях борються з корупцією. Крім того, органи, служби й підрозділи чотирьох правоохоронних відомств – ДПС, МВС, СБ і Генпрокуратури України активно здійснюють пошук економічних злочинів.

До групи ризиків і загроз для бізнесу пропонується віднести також прояви корупції у сфері державного управління, насамперед при здійсненні бюджетних, дозвільних, кадрових, розподільчих та інших процедур.

Слід також визнати, що останніми роками в Україні розпочався третій етап перерозподілу державної, комунальної та приватної власності, який помітно активізувався в умовах світової економічної кризи. Економіку України дедалі сильніше «трясуть» корпоративні війни і передусім агресивні поглинання або так зване рейдерство, яке стало негативно впливати на економіку, соціальну сферу, розвиток фондового ринку, а також інвестиційну привабливість країни.

⁵⁶Про основи національної безпеки України : закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – Ст. 6. – С. 351.

Нині у сфері перерозподілу власності помітна активна діяльність найпотужніших фінансово-промислових груп (кримінально-олігархічних кланів), високопосадовців з органів державної влади, народних депутатів та діючих у їхніх інтересах відверто кримінальних структур.

Практика сьогодні свідчить, що заінтересовані структури, маючи на руках судові рішення як рейдерів використовували представників Державної виконавчої служби, які прибували на підприємство і у супроводі підрозділів державної служби охорони «Беркут», «Титан», підрозділів патрульно-постової служби, загонів і з'єднань внутрішніх військ МВС України, і приватних охоронних структур.

Протиправні заволодіння, а в деяких випадках відверте захоплення підприємств, організацій, установ, у т. ч. стратегічно важливих об'єктів, набувають системного характеру. Не може погодитися з авторами дослідження, що рейдерство стало самостійним політико-економічним явищем. Цей висновок недостатньо обґрунтований.

Пропонуємо визнати, що **рейдерство є сучасною формою організованої злочинної та корупційної діяльності**, яке не містить у собі жодних політичних ознак. Основними функціональними складниками рейдерства є:

- створення структур, що займаються захопленням підприємств на професійній основі, тобто для яких даний вид діяльності є основним. До роботи в цих компаніях залучаються добре підготовлені фахівці;
- організація силового тиску (погрози, шантаж, вчинення розбійних нападів, пограбувань, убивств та інших корисливо-насильницьких злочинів) на керівників і акціонерів об'єктів посягань стала поширеною практикою;
- надання рішеннями судів та органів влади «законного» характеру рейдерським захопленням;
- залучення до реалізації рішень в інтересах рейдерів правоохоронних органів і виконавчої служби;
- забезпечення юридичного, корупційного, силового та інформаційного супроводження рейдерських захоплень, відповідних апеляційних і касаційних судових процесів щодо їх легалізації.

До визначених чинників, що обумовлюють успішність рейдерських атак слід також віднести:

- відсутність в Україні ефективної системи протидії корупції;
- недосконалість (збереженням низки суто радянських норм) і невідповідність міжнародним стандартам національного кримінального, господарського, цивільного, адміністративного та процесуального за-

конодавства України у сфері захисту прав власності та корпоративних правовідносин;

- у край низьку роль оперативно-розшукової діяльності в боротьбі з корупцією, насамперед корупційним супроводженням діяльності організованих кримінальних структур, їх корупційних зв'язків у сфері рейдерського перерозподілу власності⁵⁷.

По-друге, на нашу думку, без докорінної перебудови діяльності у сфері протидії корупції створення конкурентоспроможної та соціально орієнтованої ринкової економіки неможливе. Для вирішення цієї проблеми вкрай важливо визначити роль і місце відповідних державних органів, насамперед оперативних підрозділів. На наш погляд, забезпечення захисту вітчизняного бізнесу можливе лише за умов посилення вимог суб'єктів підприємництва до державних органів щодо підвищення ефективності їхньої діяльності у сфері протидії корупційному тиску на бізнес.

Слід зазначити, що проблемою протидії корупції в Україні мені довелося предметно займатися з січня 1996 р., коли з ініціативи Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України та народного депутата України Г. О. Омельченка було підготовлено методичні рекомендації щодо виконання Закону України «Про боротьбу з корупцією». Однак слід зазначити, що з ініціативи Президента України В. Ф. Януковича вдалося певним чином вирішити дві важливі в цій сфері проблеми, а саме:

- певним чином упорядкувати й удосконалити антикорупційне законодавство;
- розробити такі важливі складники державної антикорупційної політики, як антикорупційну стратегію та Концепцію у сфері боротьби з організованою злочинністю⁵⁸.

Разом з тим, незважаючи на вжиті заходи, в антикорупційній діяльності є низка системних проблем. Аналіз згаданих антикорупційних законів свідчить про те, що при їх розробленні простежуються інтереси різних груп, що зумовило неузгодженість і суперечливість багатьох їх положень міжнародному антикорупційному законодавству. Так, у Кримінальному кодексі України при статті 364 «Зловживання владою або службовим становищем» введено додаткову статтю 369-1 – «Зло-

⁵⁷ *Дульський, О. О.* Рейдерство – нова загроза державній та економічній безпеці України : науково-практичний журнал. – Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, 2009. – № 21. – С. 87–96.

⁵⁸ *Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю* : указ Президента України № 1000/2011.

вживання впливом». У додаток до статті 368 «Одержання хабара» введено статтю 368 – «Незаконне збагачення».

У базовому Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» ситуація з понятійним апаратом ще більш заплутана. Чого тільки коштує визначення поняття **корупції**, згідно з яким такою пропонується вважати використання особою, зазначеною в частині I статті 4 цього Закону, наданих їй **службових повноважень** і пов'язаних із цим **можливостей** з метою одержання **неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції** такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно **обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди** (у чому відмінність від хабара?) особі, зазначеній в частині I статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою **схилити цю особу до протиправного використання** наданих їй **службових повноважень** і пов'язаних із цим **можливостей**.

Неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову.

Крім плутанини, на мій погляд, такі визначення нічого не дають. А де плутанина – там і відсутність результату.

Протидію корупції, як і раніше, регулюють дві сфери права: адміністративне та кримінальне, що дає можливість вибірково застосовувати антикорупційне законодавство. Результати проведеного нами дослідження дають підстави зробити пропозиції щодо:

- необхідності приведення норм національного антикорупційного законодавства у відповідність до міжнародно-правових актів⁵⁹;
- введення логічно обґрунтованого поняття корупції, під яким пропонується вважати виконання державною посадовою особою будь-яких дій або бездіяльність у сфері її посадових повноважень за винагороду у будь-якій формі в інтересах особи, яка надає таку винагороду,

⁵⁹Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, підписана 15.11.2000 р., ратифікована із застереженнями і заявами Законом України від 04.02.2004 р. № 1433-IV. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, підписана 4.11.1999 р., ратифікована Законом України від 16.03.2005 р. № 2476-IV; дата набуття чинності: 01.01.2006 р. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції», ратифіковано із заявами Законом України від 18.10.2006 р. № 251-V. Закон України «Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18.10.2006 р. № 252-V. Закон України «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18.10.2006 р. № 253-V. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні» від 7.04.2011 р. № 3206-VI.

або в інтересах інших осіб, і із порушенням посадових інструкцій, і без їх порушення.

Крім того, як і раніше протидія корупції нерідко імітується. Вона прикривалася численними гаслами, заявами про порушення резонансних справ щодо високопосадовців і спрямовувалася на отримання показників, а не на забезпечення реальної мінімізації її впливу на суспільно-економічні відносини в державі. Як наслідок, є цілком закономірними оцінки впливових міжнародних організацій, що Україна належить до числа найбільш корумпованих держав.

Не настало помітного поліпшення результатів антикорупційної діяльності і в 2011 р. Із порушених за останні два роки понад 150 резонансних кримінальних справ за вчинення високопосадовцями злочинів з ознаками корупції судами забезпечено невідворотність покарання лише по одній (табл. 1, 2).

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що причини недостатньо ефективної протидії цьому явищу криються у розбалансуванні правових і організаційних важелів регулювання та відсутності процесуально-правових механізмів боротьби з корупцією. Діяльність відповідних правоохоронних органів і служб у сфері протидії корупції, як і раніше, характеризується невизначеністю компетенції, дублюванням завдань і функцій.

Досвід антикорупційної діяльності розвинених країн свідчить про те, що помітних результатів у боротьбі з корупцією вдається досягти за рахунок належного її інституційного забезпечення. Зазвичай створюється чітка система протидії корупції, рушійною силою якої є спеціалізований незалежний державний орган, діяльність якого передбачає і превенцію, і безпосередньо боротьбу з корупцією.

Другою, не менш важливою проблемою є вкрай низький рівень організації оперативно-розшукової діяльності (ОРД) як основної рушійної сили у викритті будь-яких порушень законодавства. Замість копіткої негласної роботи, відповідні заходи зазвичай проводяться гласно, тобто порушуються кримінальні справи за так званими фактами (унікальна практика) з подальшим вилученням документів, проведенням перевірок і ревізій.

Утім причина дуже проста. Має місце недооцінка ОРД (а в деяких випадках просто відсутні відповідні оперативні сили та засоби) у сфері економіки, щодо об'єктів, що становлять оперативний інтерес, у середовищах кримінальних структур, оточенні їх лідерів та корупційних зв'язків, щодо забезпечення (супроводження) досудового слідства та судового розгляду справ.

Таблиця 1

**Кількість виявлених злочинів проти власності,
у сфері господарської та службової діяльності за 9 місяців 2011 р.**

	Кількість злочинів, кримінальні справи за якими знаходились у провадженні у звітному періоді	З них			Виявлено осіб, які вчинили злочини (за закінченими розслідуванням кримінальними справами)	У т. ч.		
		виявлено злочинів у звітному періоді		розкрито (розслідувано)			поточний рік	поточний рік
		торік	поточний рік					
Злочини у сфері службової діяльності	19180	16722	14788	11730	7059	542		
	5408	4403	4048	2764	1792	186		
	1154	784	753	511	151	87		
у т. ч.	зловживання владою або службовим становищем	3234	2702	2673	2366	1479	226	
	перевщення влади або службових повноважень	2865	2304	2375	2112	1301	204	
	з них	369	396	298	254	220	22	

Таблиця 2

**Виявлені організовані групи та злочинні організації
за 9 місяців 2011 р.**

		Торік	Поточний рік	Динаміка, %
Виявлено організованих груп і злочинних організацій		377	368	-2,4
з них	з корумпованими зв'язками	31	35	12,9
	з міжнародними зв'язками	37	26	-29,7
	сформовані на етнічній основі	15	25	66,7

Якщо, скажімо, оперативні підрозділи на сьогодні переважно діють гласно та процесуально, водночас корупційні дії – це таємна, глибоко законспірована діяльність, що стало однією з основних причин відсутності належних результатів і критичних оцінок вітчизняної антикорупційної діяльності міжнародними інституціями.

Прикро, що в нас замість удосконалення оперативно-розшукового законодавства, 24 рази вносилися зміни та доповнення до базового Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»⁶⁰, унаслідок яких фактично було ліквідовано його найпрогресивніші положення. Найбільш руйнівний вплив спричинили законодавчі нововведення 18 січня 2001 року⁶¹.

Унаслідок цього завдання ОРД були звужені лише до пошуку й фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. Це фактично унеможливило ефективну боротьбу з організованими формами корупції та іншими порушеннями законодавства, і насамперед у сфері економіки та державного управління.

1.3. Теоретико-правові основи національної безпеки та роль недержавних суб'єктів у її забезпеченні. Погоджуюсь із теоретико-правовими засадами національної безпеки, визначеними авторами. Вважаю за необхідне наголосити, що останніми роками в цій сфері набувала розвит-

⁶⁰Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 22. – Ст. 303.

⁶¹Про внесення змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.01.2001 р. № 2246-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 14. – С. 72.

ку негативна тенденція зниження впливу Ради національної безпеки і оборони України внаслідок нівелювання ролі її Апарату. Рівень координації діяльності не тільки недержавних, а й державних суб'єктів сектору безпеки знизився до критичного рівня. Останнє реформування Апарату є помилковим і суперечить положенням законів України «Про основи національної безпеки України».

3.1. Основні суб'єкти і напрями організації безпеки підприємництва. Обговорюючи цю проблему, хотів би акцентувати увагу на визначених в аналітичній доповіді поняттях т. зв. «ділової» чи «бізнес» розвідок. Для розгортання цієї діяльності необхідно створити відповідні правові засади, а саме прийняти закони України «Про зброю»; «Про охоронну діяльність» (прийнято за основу 5 березня 2010 р.⁶² Постанову Верховної Ради України № 1950-VI); «Про приватну детективну діяльність»⁶³.

Пропозиції.

1. Висновки та рекомендації «круглого столу» направити до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України та Секретареві Ради національної безпеки і оборони України.

2. Національному інституту стратегічних досліджень розглянути питання щодо проведення наукового дослідження проблеми рейдерства, результати якого розглянути на «круглому столі» або науково-практичній конференції.

Повідомляю, що напрацювання нашого «круглого столу» та його рекомендації будуть розглянуті на засіданні ТОП-10 нашої компанії.

Переконаний, що реалізація цих пропозицій сприятиме створенню ефективної системи безпеки вітчизняного підприємництва.

⁶²*Про охоронну діяльність* : проект закону України від 14.07.2009 р. № 4824 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF3Q0001.html

⁶³*Про прийняття* за основу проекту Закону України «Про приватну детективну діяльність»: постанова Верховної Ради України від 12.01.2005 р. № 2323-IV. Зокрема, в Російській Федерації цю проблему вирішили ще в 1992 р.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Основи захисту національних інтересів і національної безпеки України	5
1.1. Глобальні виклики і загрози та роль держави й суспільства у їх подоланні	5
1.2. Рейдерство та інші загрози економічній діяльності підприємств як чинники формування нових підходів до організації їх безпеки	10
1.3. Теоретико-правові основи національної безпеки та роль недержавних суб'єктів у її забезпеченні.....	18
Розділ 2. Формування недержавної системи безпеки підприємництва в Україні	23
2.1. Суспільно-економічні передумови створення недержавної системи безпеки підприємництва в Україні	23
2.2. Український союз промисловців і підприємців (УСПП) як тимчасовий координаційний центр формування недержавної системи безпеки підприємництва.....	29
Розділ 3. Проблеми становлення недержавної системи безпеки підприємництва в Україні	38
3.1. Основні суб'єкти і напрями організації безпеки підприємництва.....	38
3.2. Проблеми законодавчого регулювання правовідносин у недержавному секторі безпеки.....	47
3.3. Проблеми наукового забезпечення та підготовки кадрів для недержавних суб'єктів сектору безпеки	54
Розділ 4. Пріоритети розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України в контексті сучасної міжнародної практики	59
Висновки	65

Додаток	
Матеріали засідання «круглого столу»	69
РІШЕННЯ «КРУГЛОГО СТОЛУ»	
«Проблеми становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки в Україні».....	74
ВСТУПНІ ПРОМОВИ	
під час відкриття «круглого столу».....	75
Єрмолаєв А.	75
Крутов В.	75
Петришин О.	76
ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ	77
Крутов В. Проблеми становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки в Україні.....	77
Пилипчук В. Системно-правові проблеми становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки	84
Худобін С. Недержавна система безпеки підприємництва: історія та сучасність.....	89
Гнилицкая Л., Захаров А., Прыгунов П. Современные составляющие обеспечения развития негосударственных субъектов сектора безопасности в Украине.....	92
Скулиш Є. Взаємодія недержавних суб'єктів сектору безпеки з правоохоронними органами України у контексті захисту національних інформаційних ресурсів.....	96
Мікуліна М. Особиста безпека та її забезпечення недержавною системою національної безпеки України.....	99
Рябека А. О некоторых аспектах становления негосударственных субъектов сектора безопасности в Украине	102
Гнилицкая Л. Концептуальные подходы к формированию негосударственного сектора безопасности в Украине.....	105
Дічек О. Недержавна система безпеки: досягнення і проблеми	110

Тимошенко О., Степанова Ю. Підвищення професійного рівня кадрового потенціалу недержавних суб'єктів сектору безпеки в Україні як елементу їх розвитку та відповідності завданням ринкової економіки	115
Телеховський Ю. Деякі питання правового визначення місця недержавних суб'єктів сектору безпеки в систему національної безпеки України	117
Андрійчук В. Проблеми становлення недержавних суб'єктів сектору безпеки України в системі національної безпеки України	119
Дульський О. Щодо створення системи безпеки підприємництва в Україні (на основі аналізу аналітичної доповіді)	121

Наукове видання

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК
НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ
СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
(система безпеки підприємництва)**

Аналітична доповідь

Літературний редактор: М. Л. Рубанець
Коректор: І. В. Куницина
Верстка: О. В. Москаленко, Н. І. Палій

Відповідальний за випуск: *В. М. Сизонтов*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
01030, Київ-30, вул. Пирогова, 7-а

Підп. до друку 27.12.2011. Формат 60x84/16. Папір офс. № 1. Різограф.
Гарн. «PetersburgС». Обл.-вид. арк. 8,56. Наклад 200 пр. Зам. 10-1070

Віддруковано ПП «Вид-во «ФЕНІКС»
03680, м. Київ, вул. Шутова, 13 Б
Тел./факс 501-93-01

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК